

TÜRK MÜHENDİS ve MİMAR ODALARI BİRLİĞİ

**Küresel Su Politikaları
ve
Türkiye**

TMMOB SU RAPORU

MART 2009

1. Baskı:

ISBN: 978-9944-89-682-5

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
Selanik Cad. 19/1 Yenisehir / Ankara
Tel: (0312) 418 12 75 Faks: (0312) 417 48 24
Web Sitesi: <http://www.tmmob.org.tr>
E-Posta: tmmob@tmmob.org.tr

Kapak ve Sayfa Düzeni

Dijle Göksoy Konuk

Baskı

Kardelen Ofset

Tel: 0 312 435 37 90

Baskı Tarihi

06.03.2009

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	7
İLK SÖZ.....	9
1. SU.....	11
1.1. Su Yaşamdır.....	12
1.2. Su Sağlıktır.....	14
1.3. Su Haktır.....	14
2. SUYUN TİCARİ META HALİNE GETİRİLMESİ ÇALIŞMALARI.....	16
2.1. Küresel Etkiler.....	17
2.1.1. Birleşmiş Milletler.....	17
2.1.2. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü	17
2.1.3. Dünya Bankası.....	17
2.1.4. Avrupa Birliği.....	18
2.1.5. Dünya Su Konseyi.....	19
2.1.5.1. Dünya Su Forumu.....	20
2.2. Uluslararası Toplantı Çıktıları.....	21
2.2.1. Stockholm Deklerasyonu.....	21
2.2.2. Dublin Beyanı.....	21
2.2.3. Rio Deklerasyonu ve Gündem 21.....	21
2.2.4. Binyıl Kalkınma Hedefleri, Bonn Konferansı ve Johannesburg Dünya Zirvesi.....	22
2.2.5. Sermaye Örgütlerinde DSK Politikaları	22
3. TÜRKİYE'DE SU HİZMETLERİ.....	23
3.1. Su Hizmetlerinde Merkezi durum.....	24
3.1.1. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü.....	24
3.1.2. İller Bankası.....	24
3.1.3. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü.....	25
3.1.4. Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü.....	25
3.1.5. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı.....	25
3.1.6. Çevre ve Orman Bakanlığı.....	25
3.1.7. Sağlık Bakanlığı.....	25
3.2. Su Hizmetlerinde Yerel Durum.....	26
3.2.1. Büyükşehir Belediyeleri.....	26
3.2.2. Belediyeler.....	26
3.2.3. İl Özel İdareleri.....	27
3.2.4. Köyler.....	27
3.2.5. Yerel Örgütler.....	28
3.2.5.1. Sulama Birlikleri.....	28
3.2.5.2. Sulama Kooperatifleri.....	29
3.3. Türkiye'de Su Hizmetlerinin Görünümü.....	30
3.3.1. Sulama Yönetimi ve Katılımcı Özelleştirme Projesi.....	31
3.3.2. Sulama Altyapı Kredilerinde Dünya Bankası Koşulları.....	32

3.3.3. “Yerli” Sermaye Ne Diyor?.....	33
3.4.Sular Hakkında Kanun ve Yönetmelikler.....	33
3.5.Hukuksal Durum.....	34
3.6. Su Hizmetlerinde Kurumsal Dönüşümler.....	34
4. TÜRKİYE’DE SU KİRLİLİĞİ.....	37
4.1. Kullanılmış Sulara ilişkin Arıtma Hizmetleri.....	37
4.2. İçme Suyu Arıtma Hizmetleri.....	38
5.TÜRKİYE SU KAYNAKLARI VE KULLANIMI.....	40
5.1. Türkiye Suları.....	41
5.2. Sektörel Su Kullanımı.....	42
5.2.1. Sanal Su.....	42
5.2.2. Tarımsal Üretimde Su Kullanımı.....	43
5.2.2.1 Suyun Yanlış Kullanımı ve Tuz Birikimi, Çölleşme.....	45
5.3. Gıda Güvenliği.....	45
6. JEOTERMAL VE MİNERALLİ SULAR.....	46
6.1. Jeotermal Su Kaynakları.....	46
6.2. Doğal Mineralli Su Kaynakları.....	47
7. SU SORUNLARI VE İKLİM DEĞİŞİMİ.....	48
7.1. Kullanılabilir Su Potansiyelinin Değişimi.....	49
8. PLANLAMA, PEYZAJ ve SU KAYNAKLARI.....	51
8.1.Rant Odaklı Kentsel ve Sektörel Gelişmenin Su Kaynaklarına Etkisi.....	51
8.2.Peyzaj Plan ve Uygulamalarının, Su Kaynaklarının Korunmasına Etkisi.....	53
8.3.Kentler İçin Seçilen Bitki Türlerinin İklim Uyum ve Sulama Yanlıları.....	55
9. ELEKTRİK ENERJİSİNDE SU.....	56
9.1. Su ve Elektrik (Hidrolik Elektrik Santralleri).....	56
9.2. Yap İşlet Devret.....	57
9.3. 4628 Sayılı Elektrik Piyasası Yasası ve Su Kullanım Hakkı Anlaşması.....	58
10.KENTSEL SU HİZMETLERİNDEN ÖZELLEŞTİRME ÖRNEKLERİ..	60
10.1. Su ve Türkiye.....	61
10.1.1.Antalya.....	61
10.1.2.Çeşme-Alaçatı.....	62
10.1.3.İzmit-Kocaeli.....	62
10.1.4.Bursa.....	63
10.1.5.Çorlu-Tekirdağ.....	63
10.1.6.Güllük-Bodrum.....	63
10.1.7.Ankara.....	64
10.1.8.Edirne.....	65
10.1.9.Kütahya.....	65
10.1.10. Türkiye’nin Tamamı.....	66
10.2. Su ve Dünya.....	66

10.2.1.Meksika.....	66
10.2.2.Şili.....	66
10.2.3.Bolivya.....	66
10.2.4.Peru.....	67
10.2.5.Endonezya.....	67
10.2.6.Güney Afrika Cumhuriyeti.....	67
10.2.7.Filipinler-Manila.....	67
10.2.8. İngiltere.....	68
10.2.9. Fransa.....	68
10.3. Su Rüşveti.....	68
11. KAMU ZARARI PROJELERDEN BAZI ÖRNEKLER.....	68
11.1.Melen Suyu.....	69
11.2.Kızılırmak Suyu.....	70
11.3.İlisu Barajı Projesi.....	72
11.4.Munzur Projesi.....	72
11.5.Yortanlı Baraj Projesi.....	72
12. SON SÖZ.....	73
KAYNAKÇA.....	76

SUNUŞ

Alternatifi olmayan ve insanoğlu tarafından üretilemeyen üç doğa kaynak; hava, toprak ve “su”dur. Bu üç doğa kaynak da birbirleriyle ilişkili ve ayrılamaz bir bütündür. Bütünün parçalanması tüm yaşamı felakete getirir. Bu nedenle üç kaynağın da temel yaşam hakkı olarak görülmesi ve kabul edilmesi gerekir. Hiçbiri ticari amaçlara alet edilmemelidir. Ancak süreç, canlıları temiz havaya, temiz suya ve toprağa hasret bırakacak şekilde gelişmektedir. Özellikle son yıllarda su üzerindeki baskı hızlı bir şekilde artmaktadır.

Uluslararası şirketler oluşturdukları kurumlar aracılığıyla, sağlıklı suya erişimin suyun ticari meta haline getirilmesiyle mümkün olacağı söylemleriyle, su hizmetlerinin özelleştirilmesi için çalışmaktadırlar. Bu anlayışlarını, DB, IMF ve BM aracılığıyla egemen kılmaya çalışanlar son olarak, Dünya Su Konseyi’ni kurarak kendilerine kurumsal bir yapı kazandırmışlardır. Politikalarını egemen kılmak amacıyla da her üç yılda bir, Dünya Su Forumları’nı düzenlemektedirler.

Dünya Su Konseyi, 1997 Marakeş, 2000 Lahey, 2003 Kyoto ve 2006 Meksika’da olmak üzere dört defa forum düzenlemiştir. Bu forumların sonuçları suyun ticari bir meta haline getirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Mart 2009’da İstanbul’da düzenlenecek olan forumun sonuçları da bunlardan başka olmayacaktır.

TMMOB, su üzerindeki küresel etkilerin ülkemizdeki yansımalarını ve geleceğine ilişkin tespitleri kamuoyunun gündemine taşımak amacıyla, 2006 ve 2008 yıllarında, Su Politikaları Kongrelerini düzenlemiş ve kongre sonuçlarını kamuoyuyla paylaşmıştı.

2. Su Politikaları Kongresi’nin sonuç bildirgesinde şunlar yazılıdır: “Dünya Su Forumu’nun 4.’sünün Meksika’da yapılmasının bir tesadüf olmadığı, 5. Dünya Su Forumu’nun da İstanbul’da yapılacak olmasının bir tesadüf olarak görülmemesi gerektiği bilinmelidir. Başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere, tüm yoksul ülkelerin, suyun özelleştirme sürecinde model ülkeler olarak görüldüğü açıktır. Meksika ve İstanbul toplantılarını bu kapsamda değerlendirmek, Su Forumu’nun hazırlık sürecinde özellikle sudaki özelleştirme girişimlerine dikkat çekmek gerekmektedir.”

Kongrelerimizin sonuç bildirgelerinde belirtilen ve Su Çalışma Grubumuzun hazırlanmış olduğu bu rapordan da anlaşılacağı üzere, 5. Dünya Su Forumu, suyumuzu pazarlamanın araçlarını oluşturmak üzere ülkemizde toplanmaktadır. Burada yapılmasını istedikleri uygulamalar, halkımızın suya erişimini kısıtlayacaktır. Bu duruma, mühendis, mimar ve şehir plancıları olarak “dur” derken, ilgili her kesimin bir araya gelerek mücadele etmesi gerekliliğini bir kez daha vurguluyoruz. Bu nedenle de “onların” Dünya Su Forumuna karşı “bizim” Su Forumumuzu gerçekleştirmek için her türlü çabayı gösteriyoruz.

Bu raporumuz Mart 2009 tarihi itibarı ile TMMOB’nin “su” özelindeki görüşlerinin kamuoyu ile paylaşılmasını amaçlamaktadır. Bu raporumuz “onların” söylediklerine karşı bir alternatif söylemdir. Dileğimiz TMMOB’nin bu raporu, konu ile ilgilenen ve emekten, insandan ve halktan yana bir çaba içerisinde olanların başvuracağı bir kaynak olur.

Bu raporun hazırlanmasında emeği geçen TMMOB Su Çalışma Grubu üyeleri,

İsmail Küçük, Şükran Şahin, Fatma Bozbeyođlu, Elif Bulut, Vedat Özbilen, Nilgün Görer Tamer, Hüseyin Yeşil, Işıkhan Güler, Gökhan Marım, Suat Dursun, Feyzullah Gökçe, Erdoğan Işık, Selda Aydođdu, Bünyamin Aydın, Yaşar Üzümcü, Utkan Güneş, Ertuğrul Candaş, A.Deniz Özdemir, Alaeddin Aras, Ö.Ersin Gırbalar, Selçuk Uluata ve TMMOB teknik görevlisi Bülent Akça arkadaşlarımıza teşekkür ediyoruz.

TMMOB'nin sözü insana, yaşama ve geleceğe dairdir. Bu raporumuz da öyle algılanmalıdır.

Mehmet Soğancı
TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı
Mart 2009

İLK SÖZ

TMMOB Su Çalışma Grubumuz, Yönetim Kurulu'nun Çalışma Programıyla, "Su ve suya bağlı hizmetlerde çevre ve insan esas alınarak suyun mülkiyeti ve hizmetlerinin kamuda kalmasının sağlanması amacı ile 2009 yılında yapılacak Alternatif Dünya Su Forumu çalışmalarına katkı sağlanması" konusundaki görevlendirmeyi yerine getirmek amacıyla çalışmalarına başlamıştır.

Çalışma Grubumuz, bu kapsamda, öncelikle Dünya Su Konseyi'nin, felsefesinin, ilişkilerinin uluslararası çalışmalarının nasıl yürütüldüğünün, yerel ayaklarının nasıl oluşturulduğunun, nerelere varmak istediklerinin, politikalarının diğer dünyada ve ülkemizdeki yansımalarının nasıl geliştiğinin kamuoyuyla paylaşılması gerektiğinden hareketle çalışmalarına başlamıştır.

Bunun için, öncelikle son yıllarda kuraklıkla ortaya çıkan su sorunlarının sadece teknik bir sorun olmadığı gerçeğinin de kamuoyu bilincine çıkararak, suyun uluslararası şirketlere nasıl bağışlandığının belgelenmesi gerekiyordu.

Bu belgede, suyun yaşamsal öneminin yanı sıra, ekonomik değer haline dönüştürülmesinde uluslararası şirketlerin neler yaptıklarını ve hedeflerine ulaşmak için, sağladıkları yerel ilişkilerle, acımasızca uyguladıkları yöntemlerin izlerini sergileyerek, 5. Dünya Su Forumu'nun ülkemizde neden yapıldığının anlamını ortaya koymaya çalıştık.

Aslında su konusunda coğrafyamızda neler yapılacağıın kararlarının çoktan verilmiş olduğunun, forumun sadece kamuoyuna şirin görünmek ve dünya turizmine(!) katkı yapmaktan başka bir amacı olmadığını gerçeği açıklar.

Suyun tekniğini bilen mühendis, mimar ve plancılar olarak, su konusunu tekniğe ilaveten diğer belirleyici unsurlarla izleyerek belgelemeye çalıştık. Konuları ve örnekleri kısa bilgilendirmeler şeklinde bilince çıkarmayı tercih ettik. Özet bir çalışma olan bu belgeden hareketle konuların geliştirilmesi mümkündür.

5. Dünya Su Forumu'nun İstanbul'da yapılması için çok emek harcadıklarını söyleyenler ve bununla övünenler, su konusunda ülkemizde yapılmak istenenleri kamuoyundan gizlemektedirler. Uluslararası şirketler, su konusunda ülkemizin komşularıyla birlikte oluşturacağı pazarın büyüklüğünün farkında olduklarından forumu İstanbul'da yapmaya karar verdikleri açıkça anlaşılmaktadır.

Bu toplantılar, suyumuzun her alanda özelleştirmesinin ve suya erişimimizin daha da zorlaştırılmasının bir aşaması olacağından, karşı duruş ekseninde çalışmalarımıza ara vermeden devam etmek zorundayız. Bu uygulamaların örneklerini özet olarak raporumuza eklemeye çalıştık.

Susuz bir yaşamın düşünülemediği bilinciyle, küresel politikalarla neler yapılmak istediğini ve gelecekte yapılabileceklere dikkat çekmeye çalıştık.

Bu çalışmamızda bize gerekli kolaylığı sağlayan Birlik Yönetim Kurulu'na ve TMMOB çalışanlarına çalışma grubu olarak teşekkür ederiz.

TMMOB Su Çalışma Grubu
Mart 2009

“bu insanlar... tüm temizlik araçlarından, su boruları ancak paraları verildiği zaman döşendiği için suyun kendisinden yoksun bırakılmışlardır; akarsular da kirletildiği için, temizlik yönünden yararsızdır. O insanlar bütün pisliği ve çöprü, tüm kirli suyu çoğu zaman iğrenç lağımu ve dışkıyı, başka türlü kurtulamadıkları için sokağın ortasına atıvermek zorunda kalmışlardır. Böylece kendi evlerinin olduğu bölgeye hastalık bulaştırmaya zorlanmışlardır.”¹

Friedrich Engels

1- SU

Kapitalizm, sonsuz sermaye birikimine dayanan bir sistemdir. Uluslararası kapitalist sistem, dün, 1970'lerin başında içine düştüğü “sermaye birikim” krizini, bugün dünya genelindeki ekonomik ve sosyal krizi küreselleşme ideolojisi ve buna koşut olarak biçimlenen yeni liberal politikalarla aşmaya çalışmaktadır. Bu politikaların özü ise metalaştırma ve piyasalaştırma ilişkisini hem yatay hem de dikey olarak genişletmektir. Kapitalizm, bir yandan daha önce giremediği coğrafyalara yayılırken diğer yandan piyasalaştıramadığı mal ve hizmetleri de kapsama çabasıdadır. Bazı ülkelerde daha önce piyasalaşmamış olan su, elektrik, gaz gibi -doğal tekel özelliği taşıdıkları için kâr oranlarının yüksek olması beklenen- mal ve hizmetler sermaye için ele geçirilecek ilk hedefler arasına girmiştir. Metalaştırılan her türlü ilişki, süreç, nesne hızla piyasanın konusu haline gelmektedir.

Kapitalizm, söz konusu hedefleri doğrultusunda, insanlık için yaşamsal öneme sahip olan “suya” erişimi bir hak olmaktan çıkarılmak istemektedir. Küresel su siyaseti ile “su” bir piyasa malı olarak değerlendirilmeye/görölmeye başlamıştır. Bu “politikanın” bir sonucu olarak, küresel su siyasetinde suya erişim, insanlık için küresel bir hak olmaktan çıkıp, küresel bir haksızlığa dönüşmektedir.

Yaşamın temel kaynağı olan suya ihtiyaç hiçbir zaman bitmeyecektir. Bu da sermaye tarafından bir “meta” olarak görölen suyun değerini artırmaktadır. Daha önce kamu malı olarak görölen su, uluslar arası sermayenin ve tekellerin iştahlarını kabartan bir piyasa malı haline getirilmiştir.

Suyun, özel sektörün kâr edebileceği, sermaye biriktirebileceği bir alan olarak keşfedilmesi ile birlikte, küresel piyasa aktörlerinin bu alana girmenin çeşitli yollarını denediği görölmektedir. Su hizmetlerinin kamu hizmetleri dışına bırakılarak yaratılan ayrımcılığa çeşitli nedenlerle meşruluk kazandırılmaya çalışılmaktadır. Küresel su tekellerinin, en etkili söylemleri, suyun kıt bir kaynak olduğundan bahisle iyi yönetilmesi gerektiği, iyi yönetimin ise piyasa koşullarında gerçekleştirilebileceğidir. Kamu adına yönetimi elinde bulunduran devlet, halktan, yaptığı hizmetin bedelini alamadığı için “sular” israf edilmektedir. Tasarruf, ancak su kesintileri gündeme geldiğinde hatırlanmaktadır, oysa ki, piyasa koşullarında “su” tasarrufu mümkün müdür? Bu şirketlerin ürettikleri çözümler ise bellidir, suya erişimin her kademesinde özelleştirme uygulamalarına gidilmesi...

¹ Friedrich Engels, İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu, (Çev. Yurdakul Fincancı), Sol, Ankara, 1997

Küresel su şirketlerince oluşturulan Dünya Su Politikaları, Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi sermayenin temsilcisi örgütlerce az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler üzerinde yaptırıma dönüşmektedir. Yaptırım için kurulan ilişki “havuç-sopa” ilişkisidir. Yani AB, DB ve IMF, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yapılması gereken su ve kanalizasyon işleri için kredi verme koşulu olarak, bu işlerin özelleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Su sektöründe kamu ve özel sektörün rollerinin belirlenmesine yönelik müzakereler, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Hizmetlerin Mübadelesine İlişkin Genel Anlaşması (GATS) çerçevesinde sürmektedir.

Bugün dünya su pazarını üç Avrupa şirketi kontrol altına almıştır. Bunlar Suez, Vivendi ve RWE dir. Bu şirketler, bütün dünya ülkelerinde kentlerin su ve kanalizasyon işlerinin özelleştirilmesinden aslan payını almışlardır ve almaktadırlar.

Dünya nüfusunun henüz %5'inin suyunu uluslararası şirketlerden aldığı ve su satışlarından elde edilen gelirin şimdiden petrol gelirlerinin yarısına ulaştığı görüldüğünde, bu alanda ne kadar büyük bir kâr potansiyeli olduğu anlaşılabilir. Bu şirketler suyu yaşam için gerekli sosyal bir varlık olarak değil, pazar mekanizmalarıyla yönetilecek ekonomik bir kaynak olarak görmektedirler.

Bu süreçte, kamu yönetimlerine ise su sektörüne yatırım yapacak şirketlerin kârlarını garanti altına alma ve karşılıklarına çıkabilecek riskleri en aza indirme, yani garantörlük görevi verilmektedir. Örneğin Şili, DB'nın koyduğu bir koşul olarak Suez Lyonnaise des Eaux şirketine %33 kâr payı garantilemiştir. IMF, AB, DB, BM, su şirketleri ve hükümetler arasındaki işbirliği bu şirketlerin hükümet politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda etkilemelerine neden olmaktadır. Yurttaşlar ise bir kalkan olarak şirketlerin önüne atılmakta ve zamlarla boğuşmaktadır.

Temiz sudan yararlanma bir insan hakkı/kamusal bir hak iken, ancak bedelini ödeyebilenin “hakkı” haline gelmiştir ve artık su kullanıcısı, su satan firmaların müşterisidir. Su faturalarını ödeyemeyenler su hakkını kaybetmekte, su tüketim fiyatlandırmaları kâr amacı gütmeyen kamu kurumları tarafından değil de firmalar tarafından belirlendiğinden yurttaşların bütçesindeki fatura payı artmaktadır.

Suyun ticarileştirilmesi, özelleştirilmesi, metalaştırılması çabaları yalnızca yoksulların temiz suya erişim hakkını tehdit etmekle kalmamakta, yeni baraj ve santral inşaatları yüzünden dünya halklarını ve gelecek nesilleri mevcut su havzalarının tümüyle kaybedilmesi, havzalardaki canlı yaşamın ve gen kaynaklarının tahrip edilerek ekosistemlerin sona ermesi, tarihi ve kültürel mirasın yok edilmesi gibi telafisi mümkün olmayan tehlikelerle karşı karşıya bırakmaktadır.

1.1. Su Yaşamdır

İnsanoğlu nefes almadan belki 5-10 dakika, susuz birkaç gün, gıdasız ise bir hafta kadar yaşayabilir. Hava, su ve gıda insanlığın değil tüm canlıların hayatta kalabilmek için ihtiyaç duyduğu en temel, birincil gereksinimlerdir. Bu en temel gereksinimlere erişimin sağlanamaması yaşamın sonudur.

Kişi başına yılda 10.000 m³'ten fazla su düşen ülkeler su zengini sayılmaktadır.

Ülkemizde bu kişi başına düşen su miktarı yıllık 1.450 m³'tür. Bu bakımdan bakıldığında ülkemiz su zengini değil, ancak kendi kendisine yeten bir ülke konumundadır. Suyun bölgesel dağılımdaki farklar kişi başına düşen su miktarlarını da değiştirmektedir. Plansız kentleşme ve göçler belli bölgelerdeki su streslerini daha da artırmaktadır. Bu nedenle, su streslerinin oluşmaması ya da şiddetinin artırılmaması için bütünsel bir politikadan söz etmek gerekir. Bu politika, kentleşme, sanayi, tarım, ormancılık, ulaşım, eğitim gibi bütün alanları ilgilendirmektedir.

Dünya genelinde sağlıklı suya erişen nüfusun toplam nüfusa oranı %82'dir. Sanayileşmiş ülkelerde bu oran %99, gelişmekte olan ülkelerde %66, Afrika'da %38, Asya ve Pasifik'te %63, Latin Amerika - Karaippler ile Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da %77, Türkiye'de ise %93'tür. Türkiye'de bu oran her geçen gün azalmaktadır. Sağlıklıya suya erişim bedeli gün geçtikçe artmaktadır.

Tablo 1.1 Kıtalara Göre Su Kaynaklarının ve Nüfusun Oranı ²

Kıtalar	Nüfus (%)	Su Kaynağı (%)
Kuzey Amerika	8	15
Güney Amerika	6	26
Avrupa	13	8
Afrika	13	11
Asya	60	36
Avustralya ve Adalar	1	5

Dünya'da bölgelere göre genel olarak kişi başına günlük su tüketim miktarları sanayileşmiş ülkelerde 260, Afrika'da 65, Asya'da 140, Arap ülkelerinde 150, Latin Amerika'da 180 litredir. Ülkemizde ise kişi başına günlük su tüketimi ortalama 100 litredir.

Bir insanın, bir günlük minimum su ihtiyacı çeşitli çalışmalarla belirlenmeye çalışılmıştır. Literatürde bir insanın içme, yeme, banyo ve temizlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için minimum 50 litre/gün suya ihtiyacı olduğu ifade edilmektedir. Bu rakam, içme suyu ve temizlik için Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası tarafından verilen 20-40 litre/kişi/gün alt sınırına yakın bir değer olan 25 litre/kişi/gün değerine (ayrıca Birleşmiş Milletler Uluslar Arası İçmesuyu Temini ve Sanitasyon Bildirisi ve Gündem 21 Dünya Zirvesi değerlerine de paraleldir), banyo ve yemek pişirmede kullanılan su ihtiyacı da eklenerek, iklim, teknoloji ve kültür etkenlerinden bağımsız olarak hesaplanmıştır.

² Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2003, Birinci Dünya Su Gelişim Raporu: İnsan İçin Su, Yaşam İçin Su. Bölüm 4. Doğal Su Döngüsü. UNESCO Yayını

Yurttaşlar, bir kişinin bir günlük minimum su ihtiyacı olarak hesaplanan miktardaki suya şartsız erişebilmelidirler.

Tablo 1.2 Günlük Temel İçme ve Kullanma Suyu İhtiyacı ³

İhtiyaç Türü	lt/kişi/gün
İçme Suyu*	5
Temizlik-Hijyen	20
Banyo	15
Yemek Hazırlama ve Pişirme**	10
Toplam	50
*İlman iklim koşullarında ve ortalama aktivite seviyesi için minimum su ihtiyacı	
** Bu değerler , gıda maddesi yetiştirilmesi için gerekli suyu içermez.	

1.2. Su Sağlıktır

Suya kamu değeri haricinde piyasa malı bakışının yüklenmesi ile su hakkının yanında aynı zamanda sağlık hakkının da ihlali gündeme gelmektedir.

Temiz suya ulaşamadığı zaman suyla ilişkili hastalıklardan bahsetmek gerekir. Suyla ilişkili hastalıklar suyun sağlıklı ve güvenli olmadığı, suyun organik (benzen, akrilamid, vb) ya da inorganik (arsenik, kurşun, nitrat, vb) maddeler, insan ya da hayvan dışkıyla kirlendiği durumlarda ortaya çıkar. Bu hastalıklar kısa, orta ve uzun vadede görülebilir. Gerek Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün yıllar önce ifade ettiği gibi, gerekse Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında sosyal devlet anlayışının da bir uzantısı olarak her birey için eşit, ulaşılabilir ve ücretsiz olarak sağlanması öngörülen sağlık hizmetlerinin arasında “sağlıklı ve güvenli su” kavramı da yer almaktadır. Satılabilir ve denetlenemeyen bir gereksinim haline dönüştüğünde su; her birey için ulaştırılması gereken bir hak olmaktan uzaklaşır. O zaman da herkes için sağlık hedefinin birinci adımı en önemli gereksinim üzerinden sağlanamamış olur.

1.3. Su Haktır

Etik bir kavram olarak insan hakları ‘insanların insan olmaktan dolayı sahip oldukları’ diğer bir ifadeyle ‘insanî olanakların geliştirilmesi’ için gerekli hakları içerir. Kavramsal açıdan bakıldığında suya erişim hakkının insan haklarından biri olduğu açıktır. Çünkü insanca yaşamak için gerekli en temel koşuldur. Suyun insan yaşamı ve onuru için hayatî önemi düşünüldüğünde suya erişimin insan hakları kavramı içinde değerlendirilmesi kaçınılmazdır.

³ İklim, teknoloji ve kültürel farklılıklardan bağımsız olarak hazırlanan, insanlar için tavsiye edilen günlük temel ve kullanma suyu ihtiyaçları –GLEICK,H.Peter.2002. “The Worlds Woter 2002-2003”. The Biennial Report of Freshwater Resources Island Pres. Washington D.C/S.S.A.2002

Sosyal adaletin sağlanması temelinde su, kamunun kullanacağı ve denetleyeceği kamusal bir sudur. Öncelikle insan hakkı ve kamusal su bağlamında kurgular oluşturulmalıdır. Bu kodlama içinde su ele alındığında, ulusal devletlerin kamu hizmeti anlayışında yurttaşları için yeterli, temiz ve ulaşılabilir bir su miktarını sağlayacak hizmetleri yerine getirmesi gerekmektedir.

Su hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde özellikle belirtilmemiş olmasına rağmen, yaşam hakkının (3. Madde) suya erişimi kapsadığı iddia edilebilir. 1994 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programında, herkesin yeterli standartlarda yaşama hakkı içinde su ve sağlığın korunması da yer almıştır. 1999'da Genel Toplantı Kararı (53/175) temiz suyu temel insan haklarından bir olarak tanımıştır.

Mevcut su kaynaklarına erişimi sağlama ve keyfi su kesintileri veya su kaynaklarının kirlenmesi gibi müdahalelere maruz kalmamayı, su sağlama sistemi ve insanların su hakkından eşit biçimde yararlanmaları için uygulamaların kamu eliyle yapılmasını, kamunun bunu ulusal strateji ve eylem planları yoluyla hayata geçirmesi gerekmektedir.

Su hakkı ile ilgili devletin yükümlülüğü tam olarak tanımlanmamış olsa da devlet, su hakkı açısından güvenli, ulaşılabilir su temin etmekle sorumludur. Devlet, toplumun tüm kesimlerine güvenli, sağlıklı su sağlamakla yükümlüdür.

Anayasa'nın 56. maddesine göre ; "... Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Yine Anayasa'nın 168 Maddesi, "Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzelkişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir." Demektedir.

Anayasa'nın 17'nci maddesine göre de; "Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.."

Su haktır! Bir yaşam hakkıdır. Ücretini ödeyemeyenlerin elinden alınabilecek ticari bir mala dönüştürülemez. Çokuluslu şirketlerin eline bırakılamaz. Yönetimler öncelikle, yurttaşlarının bu en temel haklarını karşılamak ve korumakla yükümlü olmak zorundadırlar. Dünya literatüründe bir kişinin minimum su ihtiyacı olarak belirlenen değer baz alınmalı ve bu miktar kadar su yurttaşlara ücretsiz verilmelidir. Sularımız şirketlerin eline bırakılmamalıdır.

Her şeye karşın devlet yurttaşların anayasal hakkını çiğner ve yükümlülüklerini yerine getirmese, toplum çareyi 1793 Yurttaşlık Hakları Bildirgesinin 35. maddesinde yer alan; "hükümet toplumun bir kısmının ya da tamamının aleyhine karar alırsa halk, haklarını korur" hükmünde bulacaktır.

2-SUYUN TİCARİ META HALİNE GETİRİLMESİ ÇALIŞMALARI

Tüm dünya ülkelerinde sular hemen hemen tümüyle kamu mülkiyetindedir; su kaynakları kamu kurumları tarafından yönetilmektedir. Günümüzde su hizmetinin Asya ülkelerinde %99'u, Afrika'da %97'si, Orta ve Doğu Avrupa ile Güney Amerika'da %96'sı, Kuzey Amerika'da %95'i, Batı Avrupa ülkelerinde %80'i kamu kurumları tarafından yürütülmektedir.

Dünya genelinde “özel su piyasası” son derece dardır. Bir başka deyişle insanların çok küçük bir bölümü su hizmetini özel şirketlerden almaktadır. Son 20 yıllık süreçte gelişen ve suyu metalaştıran küresel politikalar sonunda dünya nüfusunun yaklaşık %5'inin kullandığı suyun yönetimi uluslar arası şirketlere geçmiştir. 2000'li yılların başlarında dünyadaki su piyasasına hakim iki su şirketin yıllık gelirleri VİVENDİ'nin su ile ilgili bölümünün 12.9 milyar Euro, SUEZ'de 1.9 milyar Euro'dur.

Su hizmetlerinin yanı sıra paketlenmiş su sektöründe hızlı bir gelişme göstermektedir. Şebeke suyunun sağlıklı olması durumunda paketlenmiş su sektörünün gelişiminin önü açılmaktadır. Ülkemizde paketlenmiş su tüketiminin %48'i Marmara, %19'u Ege, %14'ü İç Anadolu, %12'si Akdeniz, %4'ü Karadeniz ve %3'ü de Doğu Anadolu'da gerçekleşmektedir.

Ülkemizde ambalajlı su tüketim miktarı kişi başına yıllık yaklaşık 80 litredir. Paketlenmiş su hizmeti veren 260 firma bulunmaktadır. Bunların 180 adedi damacana, 80 adedi de pet şişe olarak dolum yapmaktadırlar. Pazar büyüklüğü olarak pet şişede yaklaşık 165 milyon, damacana da 280 milyon dolar civarındadır. Sektör hızlı bir şekilde büyümektedir. Suyun pazar payının yüzde 70'i ise yabancı şirketlerin elinde bulunmaktadır.

Şehirlerde şebeke suyunun birim fiyatı ortalama olarak 1.5 TL civarında, şişelenmiş suyun birim fiyatı ise 500 TL civarındadır. Arada 333 kat gibi bir fark bulunmaktadır.

Bu göstergeler suyun ticari meta haline getirilmesi için uluslararası şirketleri harekete geçirmiştir. Bu bakımdan su kaynaklarının planlanması tamamen ticari çıkarlara göre düşünülmekte ve su hizmetleri de hızla özelleştirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'deki son zamanlarda çıkarılan su kullanım anlaşması ve benzeri yasa ve yönetmelikler de tamamen suyun özelleştirilmesine hizmet etmektedir.

Ancak, paketlenmiş ya da diğer benzer şekillerde suyun ticaretinin yapılması için belli bir alım gücünün olması da gereklidir. Bütün bu göstergelerden hareketle suyun ticarileştirilmesi için öncelikli olarak seçilecek bölgeler belirlenmektedir. Paketle taşınan suların yanı sıra tarımsal sulama içinde geniş bir hacim oluşturan sulama suyunun ticareti de ekonomik anlamda önemli yer tutacağına farkına varılmış durumdadır.

Uluslararası kurum ve kuruluşlar suya ilişkin tespitlerini yaparlarken suyun geleceğine ilişkin tespitlerini de yapmaktadırlar. İşin özüne dair söylenenler ve tespitler genel anlamıyla doğru olurken hizmet sunumuna ilişkin konularda yorumlarını ticarileştirmeler konusunda taraf olarak yapmaktadırlar.

2.1. Küresel Etkiler

Petrol 20. yüzyıl boyunca dünya için ne anlama gelmişse, su 21. yüzyılda o anlamı devralacak görünmektedir. Bu öngörü, temel insan ihtiyacı olan suyun küresel stratejilere konu olmasına ve yüzyıllık stratejileri geliştirecek küresel yapıların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu bağlamda, talep yönlü su politikalarının kurumsallaşmasını ve küresel aktörlerin yapılanmalarını, hedeflerini ve oynadıkları rolü tanımladıktan sonra artık Türkiye'nin suları üzerine oynanan oyunlar daha kolay anlaşılabilir, Türkiye'nin su politikalarındaki küresel dönüşüm apaçık gözler önüne serilebilecektir.

2.1.1. Birleşmiş Milletler (BM)

BM, Dünya'daki tatlı su kaynaklarının kapsamlı değerlendirilmesini yaparak oluşacak sıkıntılara dikkat çektikten sonra, suyu toplumsal değil, ekonomik mal olarak tanımlamaktadır. Kamu desteklemelerinden arındırılmasını önerdiği suda, fiyatlandırmayı temel ilke olarak benimsemektedir.

2.1.2. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

OECD, su kaynakları yönetimini, içme, sanayi, sulama, rekreasyon, kullanma suyu nitelik ve niceliksel yönetimini kapsayan etkinlikleri tanımlayarak, uygulamada ekonomik verimlilik sağlanması için, kaynak yönetimi politikalarının çevresel ve diğer ekonomik politikalarla uyumlu hale getirilmesi gerektiği, su kaynakları yönetiminde, eşgüdümsüz uygulamalar olarak beliren kurumsal başarısızlıkların, pazar başarısızlıklarının ve yeraltı sularının kullanımı ve korunmasındaki yönetim başarısızlıklarının düzeltilmesini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, OECD, BM konferanslarında ortaya çıkan politikaların yanında yer alarak, su yönetiminde kamu mekanizmalarından piyasa mekanizmasına geçilmesini, suyun arz odaklı değil "talep odaklı" yönetimini, fiyatlandırılması gereken bir ekonomik mal olarak görülmesini istemektedir.

2.1.3. Dünya Bankası (DB)

Dünya Bankası, dünya genelinde, su kaynaklarının yanlış planlanmasından ve çevreye zarar verilmesinden hükümetleri sorumlu tutmaktadır.

DB'nin su politikalarında genel olarak yaklaşımı, " su sektöründe gelecekte karşılaşılabilecek sorunlara etkin ve eşitlikçi çözümler bulunması, bu sektörde piyasa güçlerinin kabul edilmesine bağlıdır" şeklindedir. DB, su hizmetlerinin kapsamlı planlama ve fiyatlandırma ilkesi ile etkin yönetilebileceğini savunmaktadır.

Su hizmetleri tanımı, teknik olarak kaynaktan kullanıcıya ulaştırma işleri olarak algılanırken günümüzde teknik boyuta ek olarak, örgütlenme ve mali yapının yönetimini de içerecek bir bakış açısı egemen olmuş ve su hizmetleri kavramı içerik olarak genişletilmiştir. OECD ve DB, ülkeleri teknik, mali ve yönetsel işler bütününe bağlı politikalara göre yönlendirmektedir.

DB, su ile ilgili alt yapılara yüksek faizlerle krediler vererek kamuyu (özellikle büyük şehir belediyelerinin su hizmeti veren birimlerini) borçlandırmakta, borcun geri ödenmesinde ise sıkıntıya düşen bu kurumlara su fiyatlarını artırmaları ya da bu hizmetleri satmaları konusunda baskı oluşturmaktadır. Alt yapılarını yenilemiş

ve eksiklerini gidermiş olan bu kurumların üzerindeki baskılar artmaktadır. Baskı, özellikle “su fiyatlarının” belirlenmesi konusunda olmaktadır.

Her ne kadar fiyatların belirlenmesinde yatırım maliyetlerinin farklılığı vurgulansa da bu durum hizmetten yararlananlar için sağlıklı suyun temininin önemi kavranarak yapılmalıdır.

2.1.4. Avrupa Birliği (AB)

Suyun talep yönlü kurumsallaşması sürecinde, Türkiye için “özel bir öneme sahip olan” ve bu alanda etkin küresel aktörlerden biri de Avrupa Birliği ‘dir. AB, üyelik sürecinde olan ülkelere “uyumlaştırma” adı altında, Su Çerçeve Direktifi’ni dayatmakta ve böylece Türkiye’nin su politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda projelendirmeye çalışmaktadır.

Avrupa Birliği, üye ülkelerin su kaynaklarını, Birliğin yönetim ve denetiminde olan su kaynakları olarak algılamakta ve kaynakların yönetimi için “Bütüncül Havza Yönetimi” politikasını uygulamakta ya da gündeme getirmektedir. Bu durum, AB Su Çerçeve Direktifi’nin 12.maddesinde “üye ülkelerin birbiriyle entegre havza yönetimi zorunlu” kılınmıştır şeklinde ifade edilmiştir. Bu zorunluluk, Su Çerçeve Direktifiyle belirlenen su kaynaklarının geliştirilmesi, mevcut kaynakların daha etkin kullanılması, talep yönetimi, çevresel etkilerin giderilmesi şeklinde “olumlanan” su politikalarının arkasındaki gerçek niyeti de aslında ortaya çıkarmaktadır. Böylece, bütüncül havza yönetimi ile kaynakların kontrolü kamunun temsilcisi olan devletin elinden alınarak, AB’nin eşgüdümünde sermayeye devredilmektedir.

Türkiye’de, 1980 ve 1990’lı yıllar boyunca yeni liberal politikalar ve küreselleşme süreci ile birlikte su politikalarının dönüşmesinin önündeki engeller yavaş yavaş kaldırılmış, AB müktesebatına uyum çerçevesinde birçok yasal düzenleme yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Bu düzenlemelerin en kapsamlısı 26.05.2004 tarih ve 5177 Sayılı, Maden Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun’dur. Söz konusu yasa ile (Maden, Çevre, Orman, Kamulaştırma, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma, Milli Parklar, Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik, Belediye Gelirleri, Su ve Kanalizasyon İdareleri Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri, Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri yasaları gibi) birbirinden farklı görünen ancak birbirlerini “havza yönetimi” konusunda tamamlayan 10 adet yasa yeniden düzenlenmiş, böylece devletin su havzaları üzerindeki koruma işlevinin sonlandırılmasının yanı sıra tarafsız devlet görünümü de bitirilmeye çalışılmıştır.

Ocak 2009’da ise, Anayasa Mahkemesi, 5177 Sayılı Yasa ile değiştirilen Maden Yasası’nın 7. maddesinin birinci fıkrasını, sekizinci fıkrasını ve 10. maddesinin altıncı fıkrasını Anayasa’ya aykırı buldu ve iptal etti. Yasanın 7. maddesinin sekizinci fıkrasının yürürlüğünü durdurdu, iptal edilen diğer maddelere ilişkin yürürlüğü durdurma istemini reddetti ve kararın resmi gazetede yayımlanmasından başlamak üzere bir yıl sonra yürürlüğe girmesine karar verdi.

5491 Sayılı Yasa ile değiştirilen Çevre Yasası’nın 10. maddesinin üçüncü fıkrasını, 12. maddesinin birinci fıkrasının ikinci tümcesinde yer alan “... veya Bakanlıkça uygun görülen diğer kurum ve kuruluşlara ...” ibaresini ve geçici 2.maddesinin birinci fıkrasını Anayasaya aykırı bularak iptal etti. İptal edilen 10. maddenin üçüncü

fıkrası ile geçici 2.maddesinin birinci fıkrasına ilişkin iptal hükmünün kararın Resmi Gazetede yayımlanmasından başlamak üzere bir yıl sonra yürürlüğe girmesine karar verdi. Bu olumlu gelişme ile birlikte, su alanlarının geleceğine dair yaşamsal değerde bir adım atılmış oldu.

Ancak, bilinmektedirki uluslararası şirketler kendi taleplerinin önünde engel gördükleri her türlü yasa ve yönetmelikleri değiştirmek için gereken bütün adımları atmaktadırlar. Amaçlarına ulaşmak için gerektiğinde ülkelerin anayasalarını kendi talepleri doğrultusunda değiştirmektedirler. Diğer ülkelerde olduğu gibi bizim ülkemizde de anayasayı değiştirerek hedeflerine ulaşmayı deneyeceklerdir.

2.1.5. Dünya Su Konseyi (DSK)

Su alanında küresel çapta faaliyet gösteren şirketler, kamu kurumları, uluslararası örgütler, sivil toplum örgütleri ağ şeklinde çeşitli esnek örgütlerin çatısı altında hareket etmektedir. 1996 yılında hükümetler, sektördeki çokuluslu şirketler ve uluslararası örgütler (Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi) bir araya gelerek, “Dünya Su Konseyi”ni kurmuşlardır. Konseyin kuruluş amacı, Dünya su politikası için bir “beyin takımı” oluşturmaktır. Konseyin esas gündemi ise, Gündem 21’in 18. maddesi kapsamında sektör için rotası belirlenen politikaların uygulanmasını güvence altına almaktır. Konsey, “Su Politikası (Water Policy)” adında yayınladığı dergi aracılığı ile sektördeki gelişmeleri ‘karar vericilere’ aktarmaktadır.

DSK kendisini “çok paydaşlı uluslararası bir platform, bir şemsiye örgüt” olarak tanımlamaktadır. Su konusundaki benzer ağlarla arasındaki sınırı belirlemenin pek olanaklı olmadığı bir ağ olan DSK’nın, devletlerin çevre ve su konusundaki bakanlıklarını ve devlet kurumlarını, çokuluslu ve yerel su şirketlerini, BM’ye bağlı çeşitli kuruluş ve programlarını, çeşitli uluslararası ve ulusal enstitü ve vakfi bir araya getirdiği görülmektedir. DSK’nın Türkiye’den de 40’a yakın üyesi vardır. Bu üyeler arasında DSİ, İSKİ, GAP gibi kamu kurumları, Su Vakfı gibi vakıflar ve su alanında faaliyet gösteren inşaat şirketleri vardır. Hiyerarşik tarzda örgütlenmeyen DSK’nın içinde, Suez, Vivendi, Behtcel ve RWE gibi özel su şirketleri ile birlikte 300’e yakın örgüt yer almaktadır. (Suez, Vivendi ve RWE gibi özel su şirketleri ile birlikte politika oluşturmaktadır).

Çokuluslu şirketler ve onların manevi destekçileri küresel su politikalarında uygulama araçlarını geliştirmek amacıyla başka bir örgüt olarak “Küresel Su Ortaklığı”nı kurmuşlardır. Sektördeki sorunları çözecek pratik uygulama araçlarını geliştirecek olan örgüte sivil toplum örgütlerinin yanı sıra, çokuluslu bankalar ve sektördeki özel şirketler de bu ortaklığın bir üyesidir.

DSK ayrıca, ulusal ve yerel su yönetimi ile ilgili kamu kurumlarını, küresel yönetici aktörleriyle bir araya getiren böyle oluşumlar, kamu kurumlarının niteliğini, politikasını, işlevlerini derinden etkileyen dönüşümlere neden olmaktadır. Dünya Su Forumları’nın 5ncisinin hazırlık çalışmalarını da yürüten DSİ, bu süreçte dönüştürülerek küresel şirketlerin çıkarına çalışan bir yapıya dönüştürülmeye çalışılmaktadır.

DSİ ve İller Bankası Genel Müdürlüğü, ulusal su yönetiminde ve planlamasında söz sahibi, su konusunda yatırımlar yapan, teknik destek ve finansman kaynağı sağlayan kamu kuruluşlarıdır. Ancak son yıllarda su hizmetinin piyasalaştırılmasını zorlayan

yeni liberal politikalar, hem DSİ'nin hem de diğer ulusal su yönetimi örgütlerinin işlevlerini yitirmesine neden olmakta ya da işlevlerini değiştirmektedir. DSİ, Dünya Su Forumu hazırlık çalışmaları kapsamında, Türkiye'de "kamuoyu oluşturmak" için görev üstlenmiştir. Burada kamuoyu oluşturmanın ne anlama geldiği ise çok açıktır... Bu amaçla da bölgesel toplantılar ile geniş katılımların sağlandığı ve oluşan ortak görüşlerin DSF'na taşındığı varsayımı gibi yanlış bir görüntü oluşturulmuştur. Böylece kamu kurumlarının da saygınlığı kamuoyun gözünde düşürülmekte ve güven yitimine neden olunmaktadır. DSF deneyimi ile birlikte, DSİ, su kaynaklarının pazarlamasını yapan, su için yatırım gereksinimi olan bölgeleri saptayan ve küresel sermaye ve yerel şirketler arasında aracılık eden bir kuruma dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Bunun içinde DSK'nın DSİ'nin bilgi birikimine ihtiyacı vardır. DSK amacına ulaşmak için Dünya Su Forumları'nı (DSF) düzenlemektedir.

2.1.5.1. Dünya Su Forumu (DSF)

Dünya Su Konseyi tarafından düzenlenen Dünya Su Forumu, düzenlendiği ülkelerde ve etkin bölgesinde su işlerinin özelleştirilmesini kolaylaştırmayı, bir yandan da özelleştirmeleri meşrulaştırmayı hedeflemektedir.

DSK, 1997 Marakeş, 2000 Lahey, 2003 Kyoto ve 2006 Meksika olmak üzere dört defa DSF forumu düzenlemiştir. Özellikle 3. ve 4. Forum'lar yönetim yaklaşımı ve suyun ekonomik bir mala dönüştürülmesi kararlarının özünü oluşturmuştur.

Söz konusu toplantılardan ortaya çıkan "önümüzdeki yüzyıl için bir dünya su görüşü"; Su kaynaktan çeşmeye, kanalizasyondan arıtmaya ve dışarıya kadar, çokuluslu şirketlerin ve çok aktörlü bir dünya su yönetiminin kontrolü altında ve ticarileştirilmiş bir anlayış çerçevesinde temin edilmesidir.

DSK'nın başlıca hedefleri arasında, sınıraşan nehir havzalarında havza yönetimi, suyun arza göre özel sektörcü yönetimi ve su kaynaklarının küresel ticaret kuralına göre işletilmesi konuları yer almaktadır. Su yönetiminin dünyanın en ciddi sorunlarından biri olduğu, çözümünün de su yönetiminin serbest piyasa rekabetine açılmasında yattığı iddiası temel alınmaktadır.

DSK ayrıca, ulusal ve yerel su yönetimi ile ilgili kamu kurumlarını, küresel aktörler ile bir araya getirerek, kamuoyu oluşturmasının yanı sıra, kamu kurumlarının niteliğini, politikasını, işlevlerini derinden etkileyen dönüşümlere neden olmayı amaçlamaktadır.

24 Ocak 2008 tarihinde TBMM'de 5732 sayılı 5nci DSF Organizasyonu İçin Çerçeve Anlaşma ile 5nci DSF Anlaşma Mektubunun Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Yasa kabul edilmiştir. Bu yasanın genel gerekçesinde DSK; "Kar maksadı gütmeyen, hükümetler ve siyaset dışı ayrımcılık gözetmeyen, bir sivil toplum kuruluşu" olarak, DSF ise "Ülkelerin sahip oldukları bilgi ve deneyimlerin paylaşılmasının bir aracı" olarak tanımlanmıştır.

Oysa DB, BM, OECD gibi kurumların politikaları DSK'nın politikalarından başka bir şey değildir. Bu oluşumlar politikalarından dolayı tepki toplayınca yeni bir oluşumla politikalarını yaşama geçirmeyi amaçlamaktadırlar.

2.2. Uluslararası Toplantı Çıktıları

Uluslararası kuruluşlar politikalarını yaşama geçirmek için kamuoyu oluşturmayı hiçbir zaman ihmal etmemişlerdir. Bu amaçla suyun önemi sürekli olarak gündemde tutularak suyun yokluğuna ilişkin korkular üzerinden politikalarla suyun ticari meta haline getirilmesinin araçlarını yaratmak amacıyla, suyu doğrudan konu eden değişik toplantılar yapılmaktadır.

2.2.1. Stockholm Deklarasyonu

Birleşmiş Milletler 5-16 Haziran 1972 tarihinde, İsveç'in Stockholm kentinde çevre konusunda, Stockholm Deklarasyonu adı altında yayınladığı bildiriye diğer doğal kaynaklarla birlikte su konusuna, çevre ile ilgili 26 ilkeden yalnızca birinde yer vererek, "su, toprak hava ve doğal ekosistemlerin" gelecek nesiller için planlama ya da yönetim yoluyla korunması" gereğini vurgulamıştır.

2.2.2. Dublin Beyanı

İrlanda'nın Dublin kentinde 26-31 Ocak 1992 tarihlerinde Uluslararası Su ve Çevre Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans 1977'de Mar del Plata'daki (Arjantin) Birleşmiş Milletler Su Konferansı'ndan sonra, su konusunda yapılmış en önemli konferans olmuştur.

Bu konferans, suyla ilgili yeni bir evrensel bakışın bütün ayrıntılarıyla şekillendirilmesine tanıklık ederek, suyun ekonomik bir meta olduğu kabul edilmiştir. Bugün "Dublin ilkeleri" olarak bilinen dört ilke; "(1) tatlı su, yaşam, kalkınma ve çevre açısından vazgeçilmez nitelikte, ancak kıt ve zarar görebilir bir kaynaktır; (2) su kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetimi, her düzeyde planlamacıları, kullanıcıları ve politikaları belirleyenleri için içine katan katılımcı bir yaklaşıma dayandırılmalıdır; (3) suyun temininde, yönetiminde ve korunmasında kadınlar merkezi bir rol oynamaktadırlar; (4) su, birbirine alternatif bütün kullanım biçimlerinde ekonomik bir değere sahiptir ve bu anlamda suya ekonomik bir mal olarak bakılmalıdır" şeklinde belirlenmiştir.

2.2.3. Rio Deklarasyonu ve Gündem 21

3-4 Haziran 1992 tarihinde, Brezilya'da, Rio de Janeiro'da toplanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, 16 Haziran 1972'de Stockholm'de kabul edilen deklarasyonun ilkelerini Kabul ederek çalışmalarına başlamıştır. Bu deklarasyon "ülkeler, toplumlar ve kişiler arasında yeni işbirliği düzeyleri oluşturarak yeni ve küresel bir ortaklık kurmak amacıyla" 27 ilke belirlemiştir. Bu ilkelerde özellikle su'ya yer verilmezken, kabul edilen kararlardan bir diğeri olan Gündem 21'in 18 inci bölümü "*tatlı su kaynaklarının temini ve kalitesinin korunması ve su kaynaklarının geliştirilmesi, yönetimi ve kullanımında entegre yaklaşımların uygulanması*"na ; 21. bölümü de "*katı atıkların ve atıksu ile ilgili sorunların çevresel açıdan sağlıklı yönetimi*" ne ayrılmıştır.

Burada temel vurgu, birleşik su kaynakları yönetimi ile suyun hem sosyal hem de ekonomik bir mal olarak algılanmasına dayanmaktadır.

2.2.4. Binyıl Kalkınma Hedefleri, Bonn Konferansı ve Johannesburg Dünya Zirvesi

2000 yılında Birleşmiş Milletlerce açıklanan Binyıl (Milenyum) Bildirisi'nde ⁴ güvenli içme suyuna sahip olmayan dünya nüfusunun, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi sonucunda yayınlanan Eylem Planı'nda ise sağlık ve koruyucu sağlık (sanitasyon) için gerekli olan suya sahip olmayan nüfusun, 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi hedefleri konulmuş ve Birleşmiş Milletlere üye ülkeler, uluslararası örgütler ve tüm ilgililere bu hedeflere erişilmesi için çaba göstermeleri çağrısında bulunulmuştur. Ancak bugün itibarıyla ortaya konulan hedefe ulaşmak zor görülmektedir. Hedef için gerekli girişimler üye devletlerce yerine getirilmediği görülmektedir.

Bonn⁵ konferansı sonucunda artık uygulama yapma zamanının geldiği, düşüncede var olanların hayata geçirilmesinin ve burada elde edilen deneyimlerin tartışılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bunun için de beş anahtar konu üzerinde önemle durulup diğer ilgili konuların bunların ışığında geliştirilmesi savunulmuştur. Bu beş anahtar konu, yoksullar için su güvenliğinin sağlanması, ademi merkezîyetçilik, su yönetimi için yeni ortaklıklar, su havzası bazında işbirliği ve yönetim olarak belirlenmiştir.

Johannesburg Dünya Zirvesi⁶ BM tarafından düzenlenmiştir. Bu zirvenin amacı 1992 yılında Rio'da yapılan Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (Dünya Zirvesi olarak bilinir) ortaya konulan 21.yüzyıl kalkınma yaklaşım (sürdürülebilir kalkınma) ve ilkelerinin on yıl boyunca uygulanması sonucunda ortaya çıkan yeni durumu değerlendirmek ve gelecek için yeni bir yol çizmektir. Yapılan değerlendirme sonucunda beş alanda yapılan çalışma ve uygulamaların eksik kaldığı belirlenmiştir. Eksik kalan alanlar, su temini ve koruyucu sağlık (sanitasyon), enerji, sağlık, tarım, biyolojik çeşitlilik ve eko-sistemdir.

2.2.5. Sermaye Örgütlerinde DSK Politikaları

DSK, su kıtlığının insanlığın ortak sorunu olduğunu ileri sürerek su kaynaklarının serbest kullanım ve ticaretini savunurken, aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadırlar.

"Güney" coğrafyasında, kentlerdeki yüksek nüfus artışı su kaynakları üzerinde aşırı baskı oluşturmakta; su sunumunda kıtlık yaratmaktadır.

Maliyetin altında, yapay olarak düşük fiyatlandığı için su tüketiminden israf doğmaktadır.

Devlet ve yerel yönetimler, düşük yatırım, popülizm ve yolsuzluk nedenleriyle bu işi becerememektedir.

Güvenli su üretimi, dağıtımı için hızlı özelleştirmeyle özel sektörün su üretim ve dağıtımını üstlenmesi gerekmektedir.

⁴ www.un.org/millenniumgoals/

⁵ www.water-2001.de/

⁶ www.johannesburgsummit.org/

DSK tarafından düzenlenen DSF da yukarıda belirtilen gerekçeler doğrultusunda, su işlerinin özelleştirilmesini kolaylaştırmayı öne çıkarırken, bir yandan da özelleştirmeyi kamuoyuna mal ederek meşrulaştırmayı hedeflemektedir.

3-TÜRKİYE'DE SU HİZMETLERİ

Ülkemizde “Su Yönetimi” konusunda görev, yetki ve sorumlulukları bulunan kurumlar ve kuruluşların ağırlıklı çalışma konuları (Tablo 3.1.) bakımından sözde belirsizlikler mevcuttur. Yeni çıkarılmaya çalışılan kanunlarla ve oluşturulan kurumlarla bu belirsizlik anlaşılabilir hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum görevin sorumluluğundan kaçmayı da kolaylaştırmaktadır. Uzun yıllarda oluşturulan kurumların kültürleri, bilgi ve tecrübe birikimleri tek kalemde yok edilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 3.1. Su sağlamada ve Yönetiminde görevler

Kurumlar	Ağırlıklı Çalışma Konuları
Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü	-Su toplama -İletim yatırımlarını gerçekleştirmek ve su tahsisi (İçme, Kullanım, Sanayi, Sulama, Enerji) -Yeraltı Suları -Taşkın Kontrolü
Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü	-Su kirliliği kontrolü
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	-Sulama
Sağlık Bakanlığı	-Umumi hıfzısıhha
Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü	-Enerji amaçlı (su ölçümleri, temini, projeleri)
İller Bankası	-Belediyelere yönelik İçme-kullanma-atıksu arıtımı ve iletimi yatırımları finansı
İl Özel İdareleri	Köylere içme suyu temini ve küçük su alma yapıları
Belediyeler	-İçme,Kullanma, atıksu arıtımı, iletimi, tüketicilere dağıtımı ve gerektiğinde su toplama yatırımlarını gerçekleştirmek

Su hizmetlerinin sağlanmasında havza bazında planlamanın gerekliliği her bilimsel platformda vurgulanmaktadır. Bunun tersine görüş belirten yoktur. Çünkü su hizmetinin su temininden başladığı artık her kesim tarafından kabul edilmiş durumdadır. Ancak su temininde suyun niteliğinin ve niceliğinin belirlenmeside çok önemlidir. Bu kapsamda bakıldığında suya ilişkin bütün ölçümlerin (miktar, kalite gibi) tek bir elden yapılması ve planlanması gerekmektedir. Kalite değişimleri ancak su miktarlarıyla değerlendirildiğinde sağlıklı olarak ortaya konabilir ve gerçekçi planlamalar yapılabilir. Bu nedenle ölçümlerin ve planlamaların tek bir elden yapılması zorunludur.

Türkiye'deki yapılaşmaya bakıldığında bu konuda bir dağınıklığın ve yetki karmaşasının olduğu açıktır. Böylece sorunun çözümünün ortaya konulmasında mümkün olamamaktadır.Mevcut kanun ve yönetmeliklerin gücünü kullanamayan kurumlar yeni yasaları kurtuluş olarak görmekte-dirler. Oysa her yeni yasa suyun ticarileştirilmesi için gerekli yapıları oluşturmaktadır.

Havzalar arası su aktarması da ulusal ölçekte planlanmadığı sürece, daha önce

yapılmış olan, diğer (içme, kullanım, sulama, enerji) projelerin olumsuz etkileneceği bilinmektedir.

Uluslararası kuruluşların baskısıyla, bu durumlara gözlerini kapayanlar sular üzerindeki kamu etkisini zararlı, israfçı göstermeye başlamışlardır. Su yönetimi tanımı değiştirilerek, yatırımlarla sınırlı olan tanımı haklar, mülkiyet, örgütlenme boyutlarını da içerecek şekilde genişletilmiştir. Mühendislik hizmetinin şekli, taraflı siyaset etkisine sokularak su hizmetlerinin kamu elinden çıkarılıp piyasalaştırılmasının temelleri atılmıştır.

3.1. Türkiye’de Su Hizmetlerinde Merkezi Durum

İçme, kullanma ve sulama suyu konusunda, ulusal düzeyde örgütlenmiş üç kuruluş vardır: Bunlar, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ), Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) (Kapatıldı), Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü (EİE) ve İller Bankasıdır. DSK’nin istemleri doğrultusunda sürekli olarak yenilenen kanunlarla su havzaları konusunda yeterli olan kurumların yetkileri alınmaktadır.

3.1.1. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ)

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, 6200 sayılı yasa ile 1953’te kurulmuş, ülkemizdeki bütün su kaynaklarının plânlanması, yönetimi, geliştirilmesi ve işletilmesinden sorumlu, Merkezi Yönetim Bütçesine tabii genel bütçeli yatırımcı bir kuruluştur.

Çevre ve Orman Bakanlığı’na bağlı bulunan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 31/08/2007 tarih ve 26629 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Başbakanlığın teklifi ve Cumhurbaşkanlığı Makamının onayı ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’ndan ayrılmıştır.

Bir kamu kuruluşu olarak; taşkın koruma, baraj yapımı, sulu ziraati yaygınlaştırma, hidroelektrik enerji üretme ve büyük şehirlere içme suyu teminini sağlar. DSİ Genel Müdürlüğü faaliyetlerini; 6200, 167 ve 1053 Sayılı Kanunlara göre yürütür.

1053 Sayılı Kanun’un 1968 yılında yürürlüğe girmesinden bu yana çeşitli tarihlerdeki Bakanlar Kurulu Kararları ile nüfusu 100 000’i aşan 52 şehre içme, kullanma ve sanayi suyu sağlanması konusunda Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yetkilendirilmiştir. Ancak 1053 Sayılı Kanun’un 10’uncu maddesinin birinci fıkrasının değişmesiyle, nüfus kriteri ortadan kalkarak belediye teşkilatı olan 3225 yerleşim yerine içme, kullanma ve sanayi suyu sağlanması ve gerekli gördüğü öncelikli atık su arıtma ile ilgili yatırım hizmetleri konusunda Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yetkilendirilmiştir.

3.1.2. İller Bankası

İller Bankası Genel Müdürlüğü, 1933 yılında kurulmuş Belediyeler Bankası ile 1935 yılında kurulmuş Belediyeler İmar Heyeti’nin birleştirilmesiyle 1945 yılında, yerel altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi amacıyla kurulmuş bir kamu tüzel kişiliğidir. İller Bankası, ulusal suların yönetimi konusunda herhangi bir bağımsız yetkiye sahip olmamakla diğer iki kurumdan farklılık sergiler.

1945 yılında kurulan İller Bankası, belediyelere su ve kanalizasyon işleri de dahil olmak üzere altyapı projelerine kredi açmak için kurulmuş olmakla beraber aynı

zamanda yerel yönetimlere söz konusu projelerde teknik yardım da vermek amacıyla yapılandırılmıştır.

3.1.3. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM)

KHGM ise, 09.05.1985 tarihli ve 3202 sayılı yasa ile 2005 yılında kapatılarak görevleri değişik kurumlara aktarıldı. Ancak köylere ilişkin yürütülmesi gereken hizmetlerin önceki gibi yürümediği görünen bir gerçektir.

3.1.4. Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü (EİE)

14 Haziran 1935 tarih ve 2819 Sayılı Kanun (Değişik madde: 18/04/2007-5627 S.K./13.mad) Ülkenin hidrolik, rüzgâr, jeotermal, güneş, biyokütle ve diğer yenilenebilir enerji kaynakları öncelikli olmak üzere tüm enerji kaynaklarının değerlendirilmesine yönelik ölçümler yapmak, fizibilite ve örnek uygulama projeleri hazırlamak; araştırma kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparak pilot sistemler geliştirmek, tanıtım ve danışmanlık faaliyetleri yürütmek üzere görevlendirilmiştir. Bu göreve bağlı olarak, EİE suya bağlı bütün ölçümleri ve su enerjisine bağlı projeleri yapmaktadır.

3.1.5. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı

Diğer görevlerinin yanında, toprak, su, bitki, hayvan varlığı ve benzeri tabii kaynakların korunması ve geliştirilmesi için araştırma, inceleme, plan, program ve projeler yapmak, kırsal yerleşme birimlerinin yol, su, kanalizasyon, elektrik, iskan ihtiyaçlarını karşılamak, bunların ekonomik ve sosyal tesislere, sağlıklı ve modern fiziki yerleşme imkanlarına kavuşmalarını sağlayacak politikaları geliştirmek, arazi toplulaştırılması yapmak ve bunlarla ilgili araştırma, envanter, plan, proje yapmak ve yapılmasını sağlamakla yükümlüdür.

3.1.6. Çevre ve Orman Bakanlığı

Her türlü atık ve kimyasalların yarattığı kirlilik tespiti ve bunlara karşı alınacak önlemlerle beraber, yenilenebilir enerji kaynakları başta olmak üzere temiz enerji kullanımını desteklemek, yer üstü ve yer altı sularının, denizlerin ve toprağın korunması, kirliliğin önlenmesi veya bertaraf edilmesi amacıyla; hedef ve ilkeleri, kirletici unsurları belirlemek, kirliliğin giderilmesi ve kontrolüne ilişkin usul ve esasları tespit etmek, uygulanmasını sağlamak, yer üstü ve yer altı su, deniz ve toprak kirliliğine karşı hazırlıklı olmak, müdahale ve mücadele kapasitesini artırmak için gerekli tedbirleri almak, aldırarak, acil müdahale plânları yapmak, yaptırmak; çevrenin korunması ve yer üstü ve yer altı su, deniz ve toprak kirliliğinin önlenmesi amacıyla uygun teknolojileri belirlemek ve bu maksatla kurulacak tesislerin vasıflarını saptamak, bu çerçevede gerekli tedbirleri almakla yetkilendirilmiştir.

3.1.7. Sağlık Bakanlığı

Diğer görevlerinin yanında içilecek ve kullanılacak nitelikte su temini, sıcak ve soğuk hamamlar ile içmeceler tesisi,mezbaha inşaatı,mezarlıklar tesisatı, ölü defni ve nakli işleri ve lağım ve mecralar tesisatı ile ilgili sağlık düzenlemeleri yapmak ve denetlemek, insan sağlığını tehlikeye düşürecek amillerle mücadele etmek mahalli idareler ilgili diğer kuruluşlarla işbirliği suretiyle çevre sağlığını ilgilendiren gerekli

tedbirleri almak ve aldirmek, Bulaşıcı, salgın ve sosyal hastalıklarla savaşarak koruyucu, tedavi edici hekimlik ve rehabilitasyon hizmetlerini yapmakla yükümlüdür.

3.2. Türkiye’de Su Hizmetlerinde Yerel Durum

Ülkemizde nüfusun %99’u su hizmetini kamu kurumlarından almaktadır. İçme ve sulama suyu konusunda, ulusal düzeyde örgütlenmiş üç kuruluş vardır. Bunlar DSİ, KHGM (kapatıldı) ve İller Bankasıdır. Su ve kanalizasyon hizmetlerinin görülmesini üstlenmiş yerel örgütler ise köyler, belediyeler, birlikler, kooperatifler, su ve kanalizasyon idareleridir.

3.2.1. Büyükşehir Belediyeleri

1984 yılına kadar tek tip örgütlenmenin egemen olduğu belediye sistemi, 1984 yılında kurulan büyükşehir belediyeleri ile birlikte çeşitlenmiştir. Büyükşehir belediyesi kurulmuş olan yerlerde, su ve kanalizasyon hizmetleri “büyükşehir belediyesi”nin görev ve yetki alanı içinde kalmaktadır. Büyükşehir belediyesinin ilçe ve alt kademe belediyelerinin bu görev alanında hiçbir yetkileri yoktur. Büyükşehir belediyelerinde su ve kanalizasyon hizmetleri, bu belediyelere bağlı olan Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü örgütlenmesi eliyle yürütülmektedir. Bu düzenleme ilk olarak 1981 yılında İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) kurularak İstanbul için yapılmış, ancak düzenlemenin büyükşehir belediyesi unvanı kazanan tüm belediyelerde uygulanması öngörülmüştür. İSKİ Modeli, büyükşehirlerde su ve kanalizasyon hizmetlerinin görülme biçimidir.

Büyükşehir olan illerimiz Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, G.Antep, İçel, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya ve Samsun’dur.

3.2.2. Belediyeler

1926 yılında yürürlüğe giren 811 sayılı Sular Hakkında Kanun’a göre, belediye tüzel kişiliği bulunan yerlerde kamunun gereksinimini karşılamaya yönelik suların sağlanması ve yönetimi belediyelerin görevidir. Suların tesis, idame ve isale masrafları belediyeler tarafından karşılanır. Belde halkının kullanımına özgü suların kaynakları belediye sınırı dışında bulunsan bile, su yollarının ve kaynakların bakımı ve onarımı, temizlenmesi, suyun sağlık şartlarına uygun bir halde bulundurulması belediyelere aittir. Ortaklaşa idare edilecek sular ise ilgili şehir ve kasabalarla köylerin Belediye Kanunu’na göre kuracakları sulama birlikleri eliyle yönetilebilecektir.

9.7.2004 tarih ve 5215 Sayılı Belediye kanununda Belediyelerin görevlerinden bazıları; “Kanunlarla münhasıran başka bir kamu kurum ve kuruluşuna verilmeyen mahallî müşterek nitelikteki her türlü görev ve hizmeti yapar veya yaptırır, gerekli kararları alır, uygular ve denetler. Belediye öncelikle imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, evlendirme, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000’i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar.” şeklinde belirlenmiştir.

3.2.3. İl Özel İdareleri

İl özel idarelerinin kuruluşu herhangi bir şekilde bağlı değildir, ilin kurulmasına dair kanunla kurulur ve ilin kaldırılmasıyla tüzel kişiliği sona erer. İl özel idaresi mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; Sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde kalmak koşuluyla, İmar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, kültür, turizm, gençlik ve spor; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında, yapmakla görevli ve yetkilidir.

Kapatılmış olan KHGM'nün görevleri kısmı olarak İl Özel İdareleri'nin görev alanlarında yer almaktadır. KHGM kapatıldıktan sonra ise köy içme suları ve KHGM sorumluluğundaki sulamaların sürekliliği konusunda sorunlar başlaması kaçınılmaz olmuştur. Köy içme sularının sağlanması konusunda mahalli idareler görev üstlenmiş durumdadırlar. Ancak, su sağlanması konusunda öncelikle, fizibilite ve projelerin yapılması gerekmektedir. Mühendislik hizmetlerinin bu yapı ile nasıl sağlanacağı konusunda endişeler vardır.

Gerek DSİ gerekse KHGM tarafından yapımı tamamlanan tesisler köy tüzel kişiliğine devredilmektedir. Eğer birden fazla köy veya köyle birlikte belediye söz konusu ise devir, bunların kuracakları birliklere yapılmaktadır. Tesislerin bakım ve işletmesi köy ihtiyar heyeti ya da birliğe aittir.

3.2.4. Köyler

442 sayılı Köy Kanunu (18.3.1924) köylülere ve köy tüzel kişiliğine suyun korunmasına ilişkin verdiği görevler; Köylünün mecburi işleri arasında;- Sıtma, sivrisinek tarafından aşılandığı ve sivrisinek de su birikintilerinde barındığı ve ürettiği için her şeyden evvel köy sınırı dahilindeki su birikintilerini kurutmak, -Köye kapalı yoldan içilecek su getirmek ve çeşme yapmak, köyün içtiği su kapalı geliyorsa yolunda delik deşik bırakmamak ve mezarlıktan veya süprüntülük ve gübrelikten geçiyorsa yolunu değiştirmek, - Köylerdeki kuyu ağızlarına bir arşın yüksekliğinde bilezik ve etrafını iki metre eninde harçlı döşeme ile çevirmek, -Köyün her evinde üstü kapalı ve kuyulu veya lağımlı bir hala yapmak ve köyün münasip bir yerinde herkes için kuyusu kapalı veya lağımlı bir (hala) yapmak, -Evlerden dökülecek pis suların kuyu, çeşme, pınar sularına karıştırmak ayrıca akıp gitmesi için üstü kapalı akıntı yapmak, -Çeşme, kuyu ve pınar başlarında gübre, süprüntü bulundurmayıp daima temiz tutmak, ve fazla sular etrafa yayılarak bataklık yapmaması için akıntı yapmak, -Köyde su basması olursa birleşerek selin yolunu değiştirmek, olarak tanımlanmıştır. İşlerin yürütülmesi içinde Köy gelirleri, köy işlerini gören köyün aylıklı adamlarının aylık ve yıllıklarıyla köy sınırları içinde yapılacak mecburi köy işlerine yetmezse, En yüksek haddi yirmi lirayı aşmamak üzere herkesin hal ve vaktine göre köy ihtiyar meclisi kararıyla köyde oturanlara ve köyde maddi alakası bulunanlara salma salınır denmektedir.

Köy kanunu köy sularının korunmasında köylüleri sorumlu tutmaktadır. İlerleyen yıllarda çıkarılan değişik kanunlarla köylere su sağlanması ve alt yapı işlerinin yürütülmesi konusunda merkezi kurumlara görev verilmiştir. 2005 yılına kadar bu

konudaki görevi KHGM yürütmekteydi. Daha önce KHGM sorumluluğunda olan köy kanalizasyon tesislerinin inşaatı, bakım ve onarım ve işletme hizmetleri İl Özel İdarelerine devredilmiştir.

3.2.5. Yerel Örgütlenmeler

Kentsel su ve kanalizasyon hizmetlerinin özelleştirilmesi kadar sulama altyapısında da hizmetlerin özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesi doğrultusunda DB kredilerinin katkıları olmuş ve 1993 yılında sulama birlikleri modeli ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda DSİ sulamaları ve kapatılan KHGM sulamaları yerel birimlere devredilmektedir.

Bugüne dek sulamaya açılmış olan alan 5,18 milyon hektar olup bu alanın %21'i halk sulamaları, %21'i KHGM, %58'i DSİ sulamalarından oluşmaktadır. KHGM Mart 2005'te kapatılmış olup sulamaya açtığı alanların sulamaları yerellere devredilmiştir.

Tablo 3.2. DSİ'nin Devredilen Sulamalarının Devralan Örgütlere Göre Dağılımı⁷

Kurum/Kuruluş Adı	Adedi	Oran (%)	Alan (ha)	Oran (%)
Köy Tüzel Kişiliği	227	27,3	39 451	1,9
Belediye	154	18,5	70 092	3,4
Sulama Birliği	352	42,4	1 834 643	90,1
Kooperatif	92	11,1	91 365	4,5
Diğer	6	0,7	1 550	0,1
TOPLAM	831	100,0	2 037 101	100,0

3.2.5.1. Sulama Birlikleri

DSİ tarafından yapılan sulama sistemlerinin işletilmesine, bakılmasına ve gerektiğinde de onarılmasına yönelik iş ve işlemlerin, sistemlerden yararlananlar tarafından yapılmasını sağlamak amacıyla; İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan tüzüklerle sulama birlikleri kurduruluyordu.

Ülkemizde ilk sulama birliği, Korkuteli deresinden sulama yapan iki mahalle halkının anlaşmazlığı üzerine kaymakamlık ve jandarmanın zorlamasıyla 6 mahalle, 2 köy ve yörenin ileri gelen bahçe sahipleri tarafından 1942'de kurulan Korkuteli Sulama Birliği'dir.

Geçmişte bu birlikler, 1580 sayılı Belediye Kanunu, 442 sayılı Köy Kanunu, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu uyarınca yine İçişleri Bakanlığı'nın hazırladığı tüzük esasları çerçevesinde kurulabilmekteydi. Günümüzde 26.05.2005 tarih ve 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanununun 19. maddesine göre sulama birlikleri kurulabilmektedir. Buna göre sulama birlikleri, ancak yerel yönetimlerin iradesi üzerine ve bunların aralarında kurulabilmektedir.

⁷ <http://www.dsi.gov.tr/hizmet/tarim.htm>

Madde 19 - (Değişik madde: 29/12/2005-5445 S.K./2.mad) Sadece sulama amaçlı olarak kurulan mahallî idare birliklerinde birlik meclisi, 8. maddede belirtilen doğal üyeler ile belediye meclisi üyeliğine seçilme şartlarına sahip olan ve birliğin sulama faaliyetinden faydalanan mülk sahibi çiftçiler arasından birlik tüzüğünde gösterilen sayıda seçilecek üyelerden oluşur. Seçim, üye mahallî idare sınırları içinde birliğin sulama faaliyetinden faydalanan çiftçilerin katılımıyla o mahallî idare meclisinin gözetiminde yapılır. Arazinin beş yıldan fazla kiralanması halinde birlik meclis üyeliğine seçilme ve birlik meclisi üye seçimlerinde oy kullanma hakkı kiracıya aittir. Birlik üyesi mahallî idarelerin birlik meclisinde kaç üye ile temsil edilecekleri, o mahallî idare sınırları içindeki sulanan alanların birliğin sulama faaliyetinden faydalanan toplam alana oranına göre tespit edilir.

Bu birliklerde birlik başkanı, ilk mahallî idareler genel seçimlerine kadar görev yapmak üzere seçilir.

DSİ sulamaların devredilmesinin DB tarafından desteklenmesini “ DSİ’ce geliştirilen bütün sulamalarda, söz konusu kanalların işletme, bakım ve onarımlarının yeterince yapılabilmesi ve çiftçi katılımının sağlanması için DSİ Genel Müdürlüğü yeni bir politika benimsemiş ve 1993 yılından itibaren işletme yönetimi sorumluluğu çiftçi örgütlerine devredilmeye başlanmıştır. DSİ’ce yapılan devir çalışmaları Dünya Bankası’nca desteklenmiş ve bütün dünyaya örnek çalışma olarak gösterilmiştir ⁸ şeklinde ifade etmektedir.

Tüm bu devirler, DSİ’nin engin deneyime sahip teknik kadroları, makina ve ekipman donanımı ile sürdürdüğü hizmetler, su kaynaklarının sulamada kullanılmasının gerektirdiği koşullar yok edilerek gerçekleşmiştir.

Bu anlaşılması mümkün olmayan durumla, sulamanın herkesin her koşulda istediği gibi yapabileceği bir hizmet kolaylığında olmadığı, ne kadar ciddi teknik ve idari donanım isteyen işletmecilik olduğu gözardı edilmiştir.

Katılımcılık adına yapılandırılan Sulama Birlikleri, DSİ yapılandırılmasından soyutlandırılarak, İçişleri Bakanlığı bünyesine sokulmuştur. Sulama hizmetlerinin teknik ve donanım gerekliliği hiçe sayılarak, su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik bugüne kadar yapılan yatırımların elden çıkmasının zemini hazırlanmıştır.

3.2.5.1.2. Sulama Kooperatifleri

Kooperatifler ise sulama birliklerinin benzer işlerini yapmak için oluşturulan örgütlenmelerdir.

DSİ sulama tesislerinin bir kısmını da 24.04.1969 tarih ve 1163 Sayılı Kanun’a (değişik 06.10.1988 tarih ve 3476 ve sayılı kanun) göre kurulmuş sulama kooperatiflerine devir etmektedir.

⁸ <http://www.dsi.gov.tr/hizmet/tarim.htm>

Tüzel kişiliğe sahip Sulama Kooperatifleri, yıllar itibariyle Bölge Birlikleri'nin faaliyete geçirilmesinden sonra, 30 Nisan 2001 tarih ve 5284 sayılı Ticaret Sicil Gazetesi'nde yayınlanan Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği ile üst örgütlenmesini de tamamlamış tüzel kişiliğe sahip kapsamlı bir yapılanmadır.

Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği'nin kuruluş izni Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'nın 20.04.2001 gün ve 131 sayılı onayı ile gerçekleşmiştir. Merkez Birliğinin kısa adı TÜS-KOOPBİR'dir.

SS. Türkiye Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği'nin görevleri arasında, ortak birliklerinin amacına uygun yapılacak tesislerin programlanması, planlanması, projelendirilmesi, inşaatı, işletilmesi, bakım ve kuruluşlarla işbirliği sağlamak; ortak birliklerinin amacıyla ilgili her çeşit makina, vasıta, alet, ekipman, yedek parça ve elektrik enerjisi, akaryakıt gibi ihtiyaç maddelerini daha elverişli şartlarda temin etmek, kuruluş amaç ve çalışma konuları ile ilgili gerekli tesisleri kurmak veya kurulmuş teşekküllere ortak olmak, taşınır ve taşınmaz mallar edinmek ve kamu kurum ve kuruluşları ile bankalardan sağlanacak kredi işlemlerinde ortaklarına kefalet etmek, gerektiğinde kredi kullanmak veya kullandırmak, bunun için gerekli ipotek işlemlerini yapmak, gerçek kişiler ve resmi kuruluşlarca yapılacak her nevi yardım ve bağışı kabul etmek sayılmaktadır.

Sulama Kooperatifleri DSİ-KHGM-TKİB-TEDGEM arasında yapılan protokol esaslarına göre, sulama sistemlerinin inşasından sonra tesisleri devir alarak, sulama işletme faaliyetlerini yürütürken, 2005 yılında KHGM'nün kapatılması ile birçok sorun yaşamaya başlamıştır. Kamu KHGM'nü kapatırken merkezde yerine ikame edecek bir yapı oluşturulmamış, taşrada İl Özel İdarelerini sorumlu tutmuştur. Koşulların belirsiz olduğu yapılanmada İl Özel İdareleri'nin geçmişe dönük yetersizliği geleceği planlamakta yeterli olamamış, çiftçi ortada kalmıştır⁹.

3.3. Türkiye'de Su Hizmetlerinin Görünümü

İçilebilir ve kullanılabilir su kaynakları su havzalarının bilinçsizce/kasıtlı olarak kirletilmesi sonucu yok olmaktadır. Bu durum suyun daha da kısıtlı hale gelmesine neden olmaktadır. Su kaynakları yok edilirken ya da daraltılırken nüfusun artmasına bağlı olarak su talepleride artmaktadır. Bu nedenlerden dolayı suyun yönetimi ve kullanımı daha da önem arz etmektedir. Böylece meta ve satılacak mal durumuna getirilen su maliyeti ve kar üzerinden politikalar üretilmektedir. Bu da suyun mülkiyetini gündeme getirmektedir.

Ülkemizde su varlığı ve yönetimi, tümüyle kamu mülkiyetinde bulunmaktadır. Yüzey suları için yetkiler farklı kuruluşlara dağıtılmıştır. Yüzey suları içme ve kullanma, tarımsal sulama, sanayi, ulaşım, enerji üretimi ve su ürünleri yetiştiriciliği için çok amaçlı kullanılmakta ve buna koşut olarak bu sular üzerinde DSİ, İller Bankası, Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü (EİE) gibi kamu kuruluşlarının yanı sıra diğer gerçek ve tüzel kişiler de çalışmalar yapabilmektedirler. Genel olarak yüzey sularının yönetiminde de en genel ve kapsamlı yetkilere DSİ sahiptir.

⁹U. Halis TMMOB Su Politikaları Kongresi

Yer altı suları hakkındaki her türlü işlemler için yetkiler 167 sayılı kanunla yetkiler DSİ Genel Müdürlüğüne verilmiştir. Ancak DSİ bu konusundaki yetkilerini genel idari ve siyasi nedenlerden dolayı kullanamamaktadır.

Tarımsal sulama hizmetlerinde 1993 yılından itibaren sulama birlikleri ve sulama kooperatiflerine devir işlemleri yapılmaktadır. Devir yapılan birlikler teknik yapı bakımından bu hizmeti yapabilecek durumda değildir. Hizmette aksamalar devam ettiği sürece hizmetlerin uluslararası şirketlere geçmesi kaçınılmaz olacaktır. Sonuç olarak bu hizmetlerin maliyeti üreticiye daha fazlaya mal olacaktır. DSİ, bu hizmetlerden el çekilirken Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kapatılarak bu alandaki hizmetlerde özelleştirmelerin önü açılacak şekilde yapılanmalara gidilmektedir.

Genel olarak siyasi baskılar nedeniyle yanlış/ölü yatırımların yapıldığı görülmektedir. Siyasiler bu durumu hizmetlerin özelleştirilmesinde dayanak olarak kullanmaktadır. Havza bazında planlamalar yapılmadığı sürece su kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması mümkün değildir.

Yaratılmış olan ve her geçen gün daha da artırılan su kıtlıklarının ortadan kalkması, ancak suyun ticari bir meta haline gelmesiyle mümkün olacağı bilinmektedir. Bütün çalışmalar da bu anlayış temelinde yürütülmektedir. Oysa suyun etkin kullanımı konusunda tüketicinin bilinçlendirilmesi ve buna bağlı şebekenin kurulması mevcut suyun miktarıyla ilgilidir. Suyun ticari hale getirilmesi su miktarını artırmayacaktır. Ancak parası olanın suya erişimini sağlar. Suya erişim hakkı ticari bir ortamla sağlanamaz. Türkiye’de su hizmetleri ticari meta haline getirilmek için uğraşmaktadır. Buda suya erişim hakkının önünde engeldir.

Su ticari meta haline getirildiğinde fiyatlandırma sistemleri devreye girecektir. Uluslararası kuruluşları fiyatlandırma sistemleri olarak, pasif ticari sistemler, aktif ticari sistemler, blok fiyatlandırma yöntemlerinin önermektedirler. Bu yapıya geçebilmek içinde uluslar arası kuruluşların yönlendirmeleri ile hareket edilmektedir.

Küresel su politikalarının uzantısında oluşturulacak ulusal su politikası kapsamında bazı değişimler yapılmaya çalışılmaktadır. Önümüzdeki süreçte atılacak adımları, ulusal su yasasının çıkarılması, ulusal sınırlar içinde yüzey suları üzerinde devletin hüküm ve tasarruf yetkisinin sınırlandırılması, sulama yönetiminin kullanıcılara devri ile merkezi bütüncül bir su yönetiminden yerel ve parçalı bir su yönetimine geçiş ve KHGM’den sonra DSİ’nin de tasfiye edilmesi gibi konuları sayabiliriz.

Bu konularda çıkarılacak yasaların su kaynaklarının uluslar arası şirketlere devrinin önünü açacak şekilde olacağı açıktır.

Ancak su hizmetlerinde birliği ve tek elden yürütmeyi sağlayacak bir yapılanmanın sağlanması zorunludur. Böyle bir durum hem suya ilişkin bilgilerin eksiksiz ve temsili olarak toplanmasını sağlarken planlamaların ve su teminlerinin havza bazında yapılmasının önünü açacaktır.

3.3.1. Sulama Yönetimi ve Katılımcı Özelleştirme Projesi

Türkiye’nin 1980’li yıllarla birlikte yeni liberal politikalara eklenme süreci kendini tarım sektöründe de belirgin bir şekilde hissettirmiştir. Sulama alanında bu etkiler DB’nın kredileri vasıtasıyla sulama tesislerinin kullanıcılarına devri şeklinde kendini göstermiştir.

Drenaj ve tarla içi geliştirme projesi kapsamında 1986'da DB'ndan 255 milyon dolarlık bir kredi alınmıştır. DSİ ve kapatılan KHGM tesislerinin devrini kapsayan proje sonunda DB durumu şöyle değerlendirmiştir: *“Tesis edilmiş bulunan işlemlerle ilgili maliyetlerin geri ödenmesi kredinin bir ön şartı olmasına rağmen, bu amaca yönelik çok az sonuç alınabilmiştir. Bu, DB için kabul edilebilir bir durum değildir ve ilerideki projeler için başka bir yaklaşım izlenmesi zorunludur. Dolayısıyla, tarla içi geliştirme çalışmalarının gelecekteki uygulamasında çiftçilerin mali katılımının ve sorumlulukları paylaşmasının zorunlu olduğuna inanılmaktadır. Sonuç, çiftçilere daha fazla işletme ve bakım sorumluluğunun verilmesi gereğidir.”*

Proje 1986-1992 sürecini kapsıyordu. 1992'de bitmesi gereken projenin uzaması ve biraz para kalması üzerine DB yetkilileri: *“Sulama tesislerinin işletme, bakım ve yatırım ücretlerinin tahsilatına ilişkin tedbirler, Haziran 1993'e kadar yürürlüğe konmasa dahi, özellikle tesislerin işletiminin su kullanıcı birliklerine devri ve diğer hususların incelenerek gelecekteki uygulamalara yönelik tedbirler konusunda çalışmalarına başlanabilmesi halinde, kredi kapanması önlenecektir.”* Notunu düşmüş ve böylece projenin devamı için bir esneklik sağlanmıştır.

DSİ kurulduğu 1953'ten 1993'e kadar inşa ettiği tesislerden yalnızca işletme birimlerinden uzakta olan veya işletme tesisi kurulması güç olan ve ekonomik olmayan küçük çaplı gölet ve sulama tesislerinin işletmesini devrediyordu. 1993'ten itibaren ise herhangi bir kıstas ve ilke konmadan, yeterli çalışma ve araştırma yapılmadan, bütün tesislerin devri amaçlanmaya başlanmış ve gerekçe olarak da DB tavsiyesi ile özelleştirme uygulamaları gösterilmiştir.

3.3.2. Sulama Altyapı Kredilerinde Dünya Bankası Koşulları

DB, 1998'den başlayarak etkisini bir üst aşamaya taşımıştır. Bu kurum ile Sulama Yönetimi ve Yatırımlarında Katılımcı Özelleştirme Projesi için 37,5 milyon dolarlık kredi anlaşması imzalanmıştır. İkraz anlaşmasına göre projenin amaçları:

- Tarımsal sulama ile ilgili kurumları güçlendirmek,
- Kamu sektörünü, sulamaların işletme ve bakımı için sağladığı finansman ve sübvansiyon yönünden rahatlatmak,
- Kamu sektörünü, sulama şebekesi yatırımlarındaki finansman ve yönetim rolü açısından rahatlatmaya yönelik süreci başlatmak,
- Tarımda verimlilik artışına katkıda bulunmak üzere sulama sistemlerinin etkin ve devamlılık arz edecek şekilde kullanımını teşvik etmek,
- Su kullanımı organizasyonlarını güçlendirmek üzere DSİ ve KHGM'ne yardımcı olmak şeklinde sıralanabilir.

Dönemin, DSİ Genel Müdürü'nün 12 Ocak 1999 tarihinde Zaman Gazetesine projelerle ilgili verdiği demeç; *“DSİ özelleştirme uygulamasında bugün %83'lük bir seviyeye ulaştı. Bugün ülkemizde 300'e yakın sulama birliği var. Yenileri de kuruluyor. Mevcudun %83'ü çiftçilerimize devredildi. Böylece Türkiye'nin en büyük gizli özelleştirmelerinden birini gerçekleştirdik. Hedefimiz, 2000 yılına kadar tüm alanların işletmesinin devredilmesi. DSİ'nin bu çalışması dolayısıyla DB, Türkiye'yi örnek ülke olarak gösterdi.”*

şeklinde bu ifade projelerle ilgili çok şeyi ifade etmektedir.

Yapılan bu projenin gerçek amacı, DSİ ve KHGM'nün işletmecilikten sonra planlama ve yatırımları gerçekleştirme alanından da çekilmesi, tarifelerin pahalılaşması, su gibi temel bir hizmetten yoksul kesimlerin yararlanamamasıdır.

3.3.3 “Yerli” Sermaye Ne Diyor?

Suyun metalaştırılmasını öngören ideolojinin Türkiye temsilcilerinden olan TÜSİAD, Eylül 2008’de “Su Yönetimi ve Su Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Doğrultusunda; Şebeke Suyu Hizmetlerinde Özel Sektör Katılımı; Dünya Uygulamalarında Türkiye İçin Model Tartışması” ve “Türkiye’de Su Yönetimi, Sorunlar ve Öneriler” olmak üzere iki rapor yayımlanmıştır.

5. Dünya Su Forumuna hazırlık çalışmaları kapsamında düşünülmesi gereken bu raporlar, özellikle su hizmetlerinin kamunun elinden çıkartılarak sermayeye devri için bir kılavuz işlevi taşımaktadır. Büyük ölçüde bu konudaki uluslararası metinlerin çevirisine dayanan bu raporlarda Türkiye'nin su yönetimi konusundaki özgün sorunlarının araştırılmadığı görülmektedir. Bu bakış açısı ise, hem sorunların hem de önerilen çözüm yollarının belirlenmesinde izlenen yöntem, TÜSİAD'ın konuyu küresel çaptaki yeni liberal politikalar kapsamında değerlendirdiğini göstermektedir.

TÜSİAD Raporları, dünya üzerinde içilebilir su kaynaklarının kıtlığının nedenlerini ülkelerde su kaynaklarının etkinlikten uzak yönetilmesi, hizmet kalitesinin düşüklüğü ve bunun sonucunda ortaya çıkan negatif dışsallıklarda görmektedir. Ayrıca, yine bu raporlarda, karşılaşılan sorunlara kısa sürede çözümler üretilmemesi, su ve atık su hizmetlerinin kamu tarafından desteklenmesi sonucunda maliyeti yansıtmayan düşük fiyatlar nedeniyle suyun israf edilmesi, hizmet getirisinin maliyetlerin altında kalması, aşırı istihdam ve gerekli altyapı yatırımlarının hayata geçirilememesi konularına değinilmekte ve çözüm önerisi olarak suyun bir meta olduğu savıyla ticarileştirilmesi savunulmaktadır.

Raporların net olarak gösterdiği tek şey, su piyasasının sermaye açısından kârlı bir alan olduğudur. Bu nedenle TÜSİAD Raporları Türkiye’de ulusal ve yerel ölçeklerde yürütülen su hizmetlerinde, küresel ve ulusal sermayenin taleplerini ortaya koyan önemli bir politik belgedir.

3.4.Sular Hakkında Kanun ve Yönetmelikler

Suyu ilgilendiren yasa ve yönetmelikler; Yeraltı Suları Hakkında Kanun, Maden Suları Üretimi ve Kaplıca Kurulması Hakkında Kanun, Köy İçme Suları Hakkında Kanun, Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu, Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun, Kura Arazisiyle Bahçelerin İskasına Mahsus Kanal ve Çayların Sureti Tathir ve Tamiri Hakkında Kanun, Su Ürünleri Kanunu, Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu, Karasuları Kanunu, Kıyı Kanunu, Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu, Çevre Kanunu, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği (ÇED), İçme ve Kullanma Suyu Temin Edilen ve Edilecek Olan Yüzeysel Su Kaynaklarının Kirlenmeye Karşı Korunması Hakkında Yönetmelik, İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkındaki Yönetmelik, Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği, Atıksuların Kanalizasyon

Şebekesine Deşarj Yönetmeliği, Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, Gayrisihhi Müesseseler Yönetmeliği, Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği dir.

Türkiye’de su ile ilgili bir çok kurum çalışmaktadır. Suların kullanılmasıyla ilgili yasayla DSİ Genel Müdürlüğü yetkilendirmiştir. KHGM kurulduğunda 500 litre/sn altındaki sulara ilişkin çalışmalar bu kuruma verilmiştir. KHGM kapatıldıktan sonra İl Özel idareleri köylerin su ihtiyaçları için devreye girmiştir. Ancak su kaynaklarının havza bazında değerlendirilmesi yapılmadığı sürece suyun dağıtımını konusunda sorunlar yaşanacağı kesindir.

Kurumlar arası yatırımların çakışmasının nedeni mevcut kanunların uygulanmasından kaynaklanmıştır. Kapatılan KHGM havzalarda yapacağı proje ve yatırımlar için DSİ den izin alması gerekiyordu. Bu durumun yasal hale getirilmesinin mantığı havza bazında planlamanın yapılmasını şart koşmaktı. Gelişen süreçte siyasi baskılar sonucu mevcut kanunlara uyulmaması bir alışkanlık haline getirildi. Yaşanan olumsuzluklar sonucunda da yeni bir su yasasının gerekliliği gündeme getirildi.

Bu konular için yeni kurullar oluşturulmasına gerek yoktur. Burada sorun DSİ’ye yetkilerinin kullandırılmamasıdır. Yılların birikimine sahip olan kurum üzerindeki siyasi baskılar ve siyasi kadrolaşmalar kaldırılarak kurumun görevlerini yerine getirilmesinin önü açılmalıdır. Burada sorun siyasi baskı ile kurum görevini yapamaz duruma getirilmemeli, siyasi destekle kurumun önü açılmalıdır.

3.5. Hukuksal Durum

Yargıtay,1950 yılında verdiği bir kararda “bir suyu veren yeraltı gölünün, suyun kaynadığı gayrimenkulün sınırları içinde kalamayacak kadar büyük olması veya suyun yeryüzüne çıkar çıkmaz bir dere haline gelmesi yahut suyun özel mülkiyete bağlı sayılması kamu için zararlı olacağı hallerde kaynak, taşınmazın mülkiyetine tabi değildir” yargısıyla bu tür suların genel su sayılacağını kabul etmiş, bunları özel mülkiyet dışında tutmuştur.

Uluslararası anlaşmalar ile de su hukukunda değişimlerin yaşanacağı bilinmelidir. Ayrıca uluslararası şirketler kendi amaçlarına ulaşmada ülkelerin yasalarında ve anayasalarında gördükleri kısıtları aşmak için, ülkelerin anayalarını dahi kendi talepleri doğrultusunda değiştirtmektedirler. Bu durumda hukukun ne şekilde değiştirilebileceğininde işaretlerini vermektedir.

3.6. Su Hizmetlerinde Kurumsal Dönüşümler

1945 yılında kurulan İller Bankası, belediyelere su ve kanalizasyon işleri de dahil olmak üzere altyapı projelerine kredi açmak için kurulmuş olmakla beraber aynı zamanda yerel yönetimlere söz konusu projelerde teknik yardım sağlamak amacı ile de yapılandırılmıştır. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1953 yılında kurulmuş, 1960 yılında gündeme gelen su sistemlerinin kurulması ile ilgili görev ve finansmanın bazı belediyeler ve tüm köylerden alınarak merkezi bir kuruluşa devredilmesi hususu sonucunda, köylerin ve nüfusu 3000’in altında olan belediyelerin içme suyu işlerinin yürütülmesi DSİ Genel Müdürlüğü’ne verilmiştir. Böylece küçük yerleşimlerin içme ve kullanma suyu işleri için gerekli harcamalar direkt Hazine gelirlerinden karşılanmış

olup, DSİ bu görevleri 1964 yılında Köy İşleri Bakanlığı'na devretmiştir. 1968 yılında yürürlüğe giren 1053 sayılı yasa ile nüfusu 100.000'den fazla olan şehirlere su sağlama yetkisi, belediyelerin 30 yıl süreyle faizsiz borçlandırılması yöntemi ile DSİ'ye verilmiştir. 1984 yılında Büyükşehir Belediyelerinin kurulmaya başlanması ile İller Bankası'nın büyük ölçekli şehirlerde etki alan azaltılmış ve su sistemler doğrudan belediyeler tarafından yapılmaya başlanmış, "İSKİ modeli su işletmeciliği" dönemine girilmiştir ve bu model Büyükşehir belediyelerinin tamamına yayılmıştır.

1980'li yılların ortalarından itibaren İller Bankası'nın görevleri, uluslararası kuruluşların yaklaşımları doğrultusunda yeniden şekillenmeye başlamış ve İller Bankası'nın hareket alanı kısıtlanmıştır. Bu sayede, su ve kanalizasyon hizmetlerinin finansmanı doğrudan belediyelere bırakılmış ve daha önceleri başvuru miktarları çok çok az olan ticari ve dış kredi kullanımının artması amaçlanmıştır. Kentsel altyapı alanında kamusal kredi sağlama yönünde Bankanın boşalttığı alan uluslar arası finansman kuruluşları tarafından doldurulmuştur. Böylece, su ve kanalizasyon yatırımlarının yerelleştirilmesi ile hizmetlerin özel sektöre aktarılması ve özelleştirmeler hız kazanmıştır. 1990'lı yılların başından itibaren, yeni liberal politikaların suya yönelik etkileri daha fazla kentte kendisini göstermeye başlamış; yerleştirme politikaları ile özelleştirme, alternatif finansman adı altında dış borçlanma ve sonuç olarak kamu hizmetlerinin piyasa koşullarına göre ücretlendirilmesi gündeme gelmiştir.

2006 yılında, İller Bankası ile Dünya Bankası arasında 213 milyon Euro'luk Belediye Hizmetleri Projesi imzalanmış olup, bu proje ile İller Bankası yatırımlarında dış finansmanın payı arttırılacaktır. İller Bankası, Dünya Bankası'ndan aldığı krediyi yerel yönetimlere kullandıracak, kamu kredileri sağlayan bir kurum olmaktan çıkartılarak Dünya Bankası'ndan sağlanan krediyi, anlaşmada yer alan kıstaslar doğrultusunda yerel yönetimlere dağıtma rolünü üstlenen bir kurum olacaktır. İller Bankası'na yönelik hazırlanmış yasa taslağına göre, İller Bankası İllbank A.Ş. olarak sadece yerel yönetimlere kredi kullandıran bir aracı kuruma dönüştürülmektedir.

Ülkemizde su yönetimi kamu mülkiyeti ve kamu işletmeciliğinden alınarak, ekonomik mal olarak kabul edip arz-talep odaklı işletme sistemine geçmenin alt yapısı oluşturulmaktadır. Su ve atıksu sektörü, yüksek kar getirecek sektörlerden olduğu için bu sektörün özelleştirilmesi için yoğun baskılar söz konusudur.

Küresel yardım kuruluşları, kalkınma bankaları ve küresel su şirketleri, dünya su siyasetinin oluşturulmasında büyük ölçüde yer almaktadır. Kalkınma bankaları ve yardım kuruluşlarının baskısıyla ve/veya yardım/kredi verme koşullarıyla, gelişmekte olan ülkelerdeki kamu hizmetleri özelleştirilmeye zorlanmaktadır. Bunun yanında bu özelleştirilme işlerinin dışa açılması koşulu getirilmektedir. Özellikle DB ve IMF bu yönde politikalar izlemektedir.

Su işlerinin, özelleştirmeler ile amacı sadece kar elde etmek olan şirketlerin eline bırakılması, hem su fiyatlarının asgari ücretle geçinen yurttaşlarımızın aylık gelirinin büyük bir kesimi gasp edilmesine hem de parasını ödeyemeyecek ya da ödemesi mümkün olarak görülmeyen yoksul kesimlere su sağlanma işlerinin aksatılması ya da topyekün sağlanmamasına kadar gidebilecektir. Temiz sudan yararlanma insani/kamusal bir hak iken ancak bedelini ödeyebilenin hakkı olmakta ve su kullanıcıları, su satan firmaların müşterisi konumuna getirilmektedir. Su faturalarını ödeyeme-

yenler su hakkını kaybetmekte, su tüketim fiyatlandırmaları kar amacı gütmeyen kamu kurumları tarafından değil de firmalar tarafından belirlendiğinden vatandaşın bütçesindeki payı artmaktadır. Su hizmetlerinin kamu hizmetleri dışına bırakılarak yaratılan ayrımcılığa çeşitli sebeplerle meşruluk kazandırılmaya çalışılmaktadır. Örneğin, su israfını engelleyebilmek ve para kaynağı yaratabilmek için suyun diğer piyasa malları gibi ücretlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır.

Suya kamu değeri haricinde piyasa malı bakışının yüklenmesi ile su hakkının yanında aynı zamanda sağlık hakkının da, suya piyasa tarafından biçilen değeri karşılayamayan insanlardan alınması demek olacaktır.

Küreselleşme sürecinde, uluslararası kuruluşların baskılarıyla, sular üzerindeki kamu hizmeti tekeli (!) zararlı ve israfçı gösterilmeye başlanmıştır. Su yönetimi tanımını değiştirilerek, yatırımlarla sınırlı olan haklar, mülkiyet, örgütlenme boyutlarını da içerecek şekilde genişletmiştir. Mühendislik hizmetinin şekli taraflı siyaset etkisine sokularak su hizmetlerinin kamu elinden çıkarılıp piyasalaştırılmasının temelleri atılmıştır.

Kaynakların en uygun kullanımının, en iyi biçimde piyasa mekanizmalarınca sağlanabileceği ileri sürülmektedir.

Piyasa mekanizmaları çalıştırılarak fiyatlandırma temel amaç olarak alınmaktadır. Buda hizmetin tamamen ticari mal duruma getirilmesi için bedelini ödemedikleri şeyin sorumluluğunun üstlenilmeyeceği gerekçeleri ileri sürülmektedir. Burada başlangıçta mülkiyetin kimde olduğu sorun olarak görülmemektedir.

Ülkemizde nüfusun %99'u su hizmetini kamu kurumlarından almaktadır. Su hizmetlerinin özelleştirildiği kentsel yerleşmeler günümüzde az olmasına rağmen üzerinde durulması gereken bir durumdur. Antalya Büyükşehir Belediyesi su işletmesi özelleştirilmesi tekrar kamuya döndürülmüştür. Ancak İzmit belediyelerine toptan su satan baraj işletmeciliği devam etmektedir. Birçok şehrimizin su işletmeciliği ise ihale sürecindedir. Su işletmeciliği çoğu yerde kısmi olarak özelleştirilmiştir. Bu özelleştirmeler sayaç okuma, istasyon bakımı gibi çeşitli parça işlerin ihale edilmesi şeklinde yapılmaktadır.

Tarımsal sulama hizmetlerinde 1993 yılından itibaren sulama birlikleri ve sulama kooperatiflerine devir işlemleri yapılmaktadır. Devir yapılan birlikler teknik yapı bakımından bu hizmeti yapabilecek durumda değildir. Hizmette aksamalar devam ettiği sürece hizmetlerin uluslararası şirketlere geçmesi kaçınılmaz olacaktır. Sonuç olarak bu hizmetler üreticiye daha pahalıya mal olacaktır. KGHM'nün kapatılması ve DSİ'nin bu hizmetlerden el çektilirmeye çalışılması, su hizmetlerinin özelleştirileceğinin habercisidir.

Su mülkiyeti ve su hakları yeni bir "Su Yasası" çerçevesinde düzenlenmeye, sulama birlikleri için özel bir yasa hazırlanmaya çalışılmaktadır. Yerüstü sularından ticari amaçla yararlanılmasını sağlayacak başka bir yasa hazırlığı göze çarpmakta, yerel yönetimleri yeniden düzenlemeyi amaçlayan yasa tasarılarında su yönetiminin il özel idareleri ve belediyelere devri yönünde hükümler yer aldığı görülmektedir. Sektör içinde belediye yatırımlarını gerçekleştiren İller Bankası, yatırım kapasitesi ve çalışma tarzı değiştirilerek, büyük ölçüde sistemin dışına çıkarılmış bulunmaktadır. Böylece kentsel su yönetimi doğrudan belediyelerin inisiyatifine bırakılmakta, bir

başka deyişle kentsel su yönetimi yerleştirilmektedir. Kentsel ve tarımsal su yönetiminde yerleşme, özelleştirme arayışı ve uygulamalarının yanı sıra finansmanda dış kredi kullanımının yaygınlaşması ile birlikte ilerlemektedir.

Kamu yönetiminin rolü, reform adı altında öne sürülen yeniliberal yeni düzenlemeler ile su sektörüne yatırım yapacak şirketlerin karlarını garanti altına almak ve yatırım esnasındaki risklerini en aza indirmek olarak kökten değiştirilmiştir.

4- TÜRKİYE'DE SU KİRLİLİĞİ

4.1. Kullanılmış Sulara ilişkin Arıtma Hizmetleri

İç tatlı su kaynaklarının kirlenmesine yol açan unsurlar; kentsel kanalizasyon sularının arıtılmadan veya kısmen arıtılarak yüzeysel sularına deşarj edilmeleri, kanalizasyon sistemlerinden ve açığıdaki katı atık yığınlardan kaynaklanan sızıntıların yeraltı sularını kirlenmesi, toprakta ve sulama kanallarında bulunan tarım ilacı ve kimyasal gübre kalıntılarının yüzeysel sularına ve akiferlere karışması ve erozyonu hızlandıran, doğal göllerde ve baraj göllerinde çökelti birikimine yol açan ormansızlaşma ve yetersiz/yanlış tarımsal uygulamalar olarak sıralanabilir.

Yüzeysel ve yer altı sularının kirlenmesinde en etkili olan kaynaklardan biriside endüstriyel atıksular olmasına rağmen, bu alanlarda arıtmaların yeterli duruma getirilmesi için yapılan çalışmalar yeterli değildir.

Tablo 4.1. İmalat sanayii* atıksu istatistikleri¹⁰

Aritılmaksızın sanayiden atılan atıksu, m ³ /yıl	380 052 000
Aritilip sanayiden atılan atıksu, m ³ /yıl	192 492 000
Aritılmaksızın sanayiden atılan evsel atıksu, m ³ /yıl	29 264 000
Aritilip sanayiden atılan evsel atıksu, m ³ /yıl	35 948 000
TOPLAM, m ³ /yıl	637 756 000

2004 yılı verilerine göre 65 adet Organize Sanayi Bölgesinin (OSB) 46 tanesinde Atıksu Arıtma Tesisi mevcut değildir. Bu OSB'lerden yaklaşık 24.320.000 m³/yıl atıksu alıcı ortama (akarsu, arazi, baraj, deniz, foseptik, kanalizasyon, diğer) bırakılmaktadır.

Atıksu Arıtma Tesisi olan 19 adet OSB'de ise yaklaşık 72.967.000 m³/yıl atıksu arıtılmaktadır.

Kısacası toplam 97.287.000 m³/yıl atıksuyu olan OSB'lerin yaklaşık %25 atıksuyu arıtılmadan alıcı ortama verilmektedir.¹¹

¹⁰ http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=10&ust_id=3

¹¹ Çevre ve Orman Bakanlığı, Türkiye Çevre Durum Raporu 2007, Sayfa 79

İmalat sanayii 2004 yılı atıksu istatistiklerine bakıldığında (Tablo 4.1.), yaklaşık %64 atıksuyun arıtılmadan şehir kanalizasyonuna veya alıcı ortama (deniz, göl, akarsu, arazi, foseptik ve diğer) bırakıldığı görülmektedir.

Tablo 4.2. Belediye Atıksu Temel Göstergeleri, 2006 ¹²

Toplam belediye sayısı	3 225
Anket uygulanan belediye sayısı	3 225
Anket uygulanan belediye nüfusu	53 581 515
Kanalizasyon şebekesi ile hizmet edilen belediye sayısı ⁽¹⁾	2 321
Kanalizasyon şebekesi ile hizmet edilen nüfusun toplam nüfusa oranı (%)	72
Kanalizasyon şebekesi ile hizmet edilen nüfusun belediye nüfusuna oranı (%)	87
Deşarj edilen atıksu miktarı (milyon m ³ /yıl)	3 367
Atıksu arıtma tesisi sayısı	184
Fiziksel	26
Biyolojik	135
Gelişmiş	23
Atıksu arıtma tesisi toplam kapasitesi (milyon m ³ /yıl)	3 648
Fiziksel	1 329
Biyolojik	1 511
Gelişmiş	808
Atıksu arıtma tesislerinde arıtılan atıksu miktarı (milyon m ³ /yıl)	2 140
Fiziksel	714
Biyolojik	927
Gelişmiş	500
Atıksu arıtma tesisi ile hizmet edilen belediye sayısı	362
Atıksu arıtma tesisi ile hizmet edilen nüfusun toplam nüfusa oranı (%)	42
⁽¹⁾ : Belediye sayılarına büyükşehir belediyeleri, bağlı ilçe ve alt kademe belediyeleri dahildir.	

2006 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, (Tablo 4.2.) toplam 3225 belediyenin hepsine anket uygulanmış olup, bunların yalnızca 2321 adedinde kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilmektedir. Kanalizasyon şebekesi ile hizmet edilen nüfusun belediye nüfusuna oranı %87 olup, çevre-insan sağlığı ve atık suyun toplanması açısından bu oranın %100 olması gerekmektedir. 3225 belediyenin yalnızca 362'sine 184 adet atıksu arıtma tesisi ile hizmet götürüldüğü görülmektedir. Bu tesislerin yılda 3.648.000.000 m³ atıksu işleme kapasitesi varken, yılda 2.140.000.000 m³ işlemektedirler. Deşarj edilen toplam 3.367.000.000 m³ atıksuyun 1.227.000.000 m³ ü (%36) işlenememektedir.

Kapasite olarak çıkan tüm atıksuların işlenebilme yeteneğine sahip olunmasına rağmen, yatırımların doğru kanalize edilmediği ve dağıtılmadığı, fazla kapasiteli arıtma tesislerinin olduğu ve atıksu arıtma tesislerinin işletilmesinde problemler vb. olduğu görülmektedir.

¹² http://tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=10&ust_id=3

Sonuç olarak; 2006 verilerine göre belediye atıksularının yaklaşık %36'sı, 2004 verilerine göre imalat sanayii atıksularının yaklaşık %64'ü ve yine 2004 verilerine göre OSB atıksularının yaklaşık %25'i arıtılmamaktadır/arıtılmamaktadır¹³.

Ülkemizin önemli tarım ve endüstri merkezlerini kapsayan akarsu havzalarında yer alan su kaynaklarının kalitesi, "Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği"nde belirtilen, "Kıta İçi Su Kaynaklarının Sınıflarına Göre Kalite Kriterleri" sınır değerleri baz alınarak sınıflandırıldığında, II. Sınıf (az kirlenmiş su) ve IV. Sınıf (çok kirlenmiş su) arasında değiştiği görülmektedir.

4.2. İçme Suyu Arıtma Hizmetleri

İçme suyunun sağlıklı olarak halka ulaştırılmaması bir çok hastalığın ortaya çıkmasına neden olur. Bir başka ifade ile sağlıklı su toplumda koruyucu önlemler konusunda önemli yer tutar. Bir çok hastalığın suyla bulaştığı ya da sağlıklı su bulunmadığı için oluştuğu bilinmektedir.

Bu anlamda, özellikle içme suyu sağlanmasında hizmetlerin sürekliliği ve kaynakların korunumu çok önemlidir. Bu kapsamda içme suyu hizmetlerine bakıldığında;

İçme suyu şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusu, nüfus gruplarına göre değerlendirildiğinde; içme suyu hizmeti verilen toplam nüfusun %13,05'i > 10.000 nüfus grubunda, %17,77'si 10.001-50.000 nüfus grubunda, %11,17'si 50.001-100.000 nüfus grubunda, %20,36'sı 100.001-500.000 nüfus grubunda, %4,53'ü 500.001-1.000.000 nüfus grubunda, %16,14'ü 1.000.001-5.000.000 nüfus grubunda ve %16,59'u 5.000.000 ve daha fazla nüfus grubunda yer almaktadır.

İçme suyu şebekesi ile hizmet edilen belediye nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki payı %74,94'dür.

Tablo 4.3. İçme ve Kullanma Suyu Arıtımı Yönünden Temel Göstergeler

Toplam belediye sayısı	3 225
Anket uygulanan belediye sayısı	3 225
Anket uygulanan belediye nüfusu	53 581 515
İçme ve kullanma suyu arıtma tesisi sayısı	139
Fiziksel	69
Konvansiyonel	68
Gelişmiş	2
İçme ve kullanma suyu arıtma tesisi toplam kapasitesi (milyon m ³ /yıl)	3 994
Fiziksel	163
Konvansiyonel	3 830
Gelişmiş	1
İçme ve kullanma suyu arıtma tesislerinde arıtılan su miktarı (milyon m ³ /yıl)	2 427
Fiziksel	64
Konvansiyonel	2 362
Gelişmiş	1
İçme ve kullanma suyu arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye sayısı	413

¹³ TÜİK, 2006, Haber Bülteni sayı: 72, 28 Nisan 2008).

Toplam arıtılan içme suyunun %4,08'u fiziksel arıtmaya, %95,89'ü konvansiyonel arıtmaya ve %0.03'ü gelişmiş arıtmaya tabi tutulmuştur.

2006 rakamlarına göre Türkiye'de toplam 139 adet içme ve kullanma suyu arıtma tesisinin bulunduğu, 3225 belediyeden sadece 413 tanesine içme ve kullanma suyu arıtma tesisi ile hizmet verilebildiği, içme ve kullanma suyu arıtma tesisi kapasitesi 3.994.000.000 m³/yıl iken, bunun yalnızca 2.427.000.000 m³/yıl kadarının (%61) artıldığı görülmektedir (Tablo 4.3).

Sonuç olarak, yukarıdaki veriler de göstermektedir ki, ülkemizde içme ve kullanma suyu arıtma tesislerinin işletilemediği veya kapasitelerinin ihtiyacın çok üzerinde olduğu bir süreci yaşamaktayız. Ayrıca, arıtma teknolojilerinin seçiminde hatalar ve yatırım kararlarında çeşitli tereddütlerin olduğu ortadadır.

TÜRKİYE SU KAYNAKLARI ve KULLANIMI

5.1. Türkiye Suları

Yılda ortalama 501 milyar m³ olarak düşen yağışın % 37'lik kısmı akışa geçmektedir. Akışa geçen 186 milyar m³'ün 95 milyar m³'ü ekonomik olarak kullanılabilir durumdadır. Yer yüzeyine düşen ortalama 630-643 mm yağışın yenilenebilir su potansiyeli 234 milyar m³ olup, bunun 41 milyar m³'ü yüzey sularından oluşmaktadır.

Teknik ve ekonomik anlamda kullanılabilir yerüstü ve yeraltı suyu miktarı, yurt içindeki akarsulardan 95 milyar m³, komşu ülkelere yurdumuza gelen akarsulardan 3 milyar m³ olmak üzere yılda ortalama toplam 98 milyar m³ yerüstü ve 12 milyar m³ yeraltı suyu olmak üzere toplam 110 milyar m³ 'tür. DSİ'nin 2005 yılı verilerine göre, ülkemizin tüketilebilir yüzey ve yer altı suyu potansiyeli miktarı, 98 milyar m³ yerüstü ve 14 milyar m³ yeraltı suyu olmak üzere toplam 112 milyar m³/yıl olarak belirtilmektedir (Tablo 5.1.). Bu miktarın bölgesel ve mevsimsel dağılımındaki dengesizlik önemli bir sorundur. Bu suyun % 35'i çeşitli amaçlara yönelik olarak kullanıma sunulmuş, kalan % 65'i ise halen kullanılmamaktadır (Tablo 5.2.)

Su zengini olmayan ülkemizde kişi başına düşen yenilenebilir su potansiyeli, 2000 yılında belirlenen nüfusumuz göz önüne alındığında yaklaşık 3 500 m³'dür. Dünya ortalaması olan 7 600 m³'ün yaklaşık yarısına karşılık gelen bu değer nedeniyle ülkemiz, su fakiri olmamakla birlikte, su kısıtı bulunan ülkeler arasında sayılmaktadır. Kişi başına düşen teknik ve ekonomik olarak kullanılabilir yıllık su miktarı 1 500 - 1 735 m³ civarındadır ve ülkemiz su azlığı yaşayan bir ülke konumundadır. TÜİK'in tahminlerine göre 2030 yılına kadar ülkemiz nüfusunun 100 milyona ulaşması durumunda, kişi başına kullanılabilir su miktarı 1 000 m³'e düşecektir.

Tablo 5.1. Türkiye'nin Su Varlığı¹⁵

Su Kaynağı	Brüt Su Potansiyeli (milyar m ³ /yıl)	Teknik ve EkonomikTüketilebilir Potansiyel(milyar m ³ /yıl)
Yer üstü suyu	193	98
Yurt içi	186	95
Yurt Dışı	7	3
Yeraltı suyu	41	14
Toplam	234	112

Tablo 5.2. Su Kullanım Gelişimi

	2007 Yılı Sonu İtibariyle Gelişme	2023 Yılı Hedefleri	Geliştirme Oranı
Sulama Gelişimi	5,17 milyon ha	8,5 milyon ha	% 61
Hidroelektrik Enerji Gelişimi	48,1 milyar kWh	130 milyar kWh	% 37
İçme, Kullanma ve Sanayi Suyu Gelişimi	10,5 milyar m ³	38,5 milyar m ³	% 27

Yüzeysel suların kaynağı olan havzaların korunması geliştirilmesi her geçen gün daha da önem kazanmışken ülkemizde bu uygulamaların tam tersi işlemlerin yapıldığını görebilmek mümkündür. Yüzeysel sularının havza bazında planlanması konusunda yetkili olan kurum DSİ'dir. Ancak uygulanan politikalar nedeniyle DSİ bu konudaki görevini yerine getiremez ya da yasal görevini yerine getirmesi engellenmektedir. Bu durum da çok uluslu şirketlerin işine yaramaktadır.

Yeraltı suları stratejik açıdan da çok büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü yeraltı su kaynakları çevresel bozulmalardan en az etkilenen su kaynağı olması nedeniyle, bir ülkede öncelikle tercih edilen kaynak olmamaları gerekir. Yer altı suları kurak mevsimlerde ve doğal afet zamanlarında kullanılacak kaynaklardır. Bu bakımdan yeraltı su kaynaklarının korunma ve işletilmesinde teknik kurallara uyum çok önemlidir. Genel anlamıyla, rezervlerini eksiltmemek ulusal politika haline getirilmelidir.

¹⁵ www.dsi.gov.tr

Ülkemizde bugüne kadar yapılmış olan hidrojeolojik etütler sonucunda 13,66 milyar m³ yer altı suyu potansiyeli tespit edilmiştir. Son yıllarda, yeraltı suyu kullanımına yönelik yoğun talebin yanı sıra gerek yağışların azlığı yeraltı kuyularının bilime ve tekniğe aykırı bir şekilde açılması işletilmesi, gerekse kaçak sondaj ve tahsis üzeri kullanımlar gibi yasal olmayan kullanımlara bağlı olarak, birçok bölgede yeraltı suyu seviyeleri çok derinlere kadar düşmüştür ya da özellikle sahil akiferleri tuzlu su girişimi nedeniyle kullanılamayacak şekilde kirletilmiştir. Örneğin Konya ovasında 30.000 ruhsatlı kuyunun yanısıra 50.000 de aşkın ruhsatsız kuyu ile su kullanılması sonucu yeraltı suları kullanılamayacak duruma gelmiştir. Ayrıca atık suların yeraltına kanunsuz şekilde verilmesi de özellikle Trakya bölgesindeki yeraltı sularının kirlenmesine neden olmuştur ve olmaktadır.

Yeraltı sularının yönetimi özel bir yasa ile düzenlenmiş, yetki DSI'ye verilmiştir. Gerçek ve tüzel kişilerin yeraltı suyunu çeşitli kullanım amaçları için kuyu açarak kullanmaları dahil olmak üzere (yeraltı suyunun işletilmesine ilişkin) tüm yetkiler bu kuruluşa aittir. Bu arada, 167 Sayılı Yeraltı Suları Kanunu ve çeşitli yasal düzenlemeler olsa bile, bu yasaların etkin biçimde uygulanmaması yeraltı suyunun, nicelik ve nitelik olarak bir darboğaza sürüklenmesine neden olmaktadır.

5.2. Sektörel Su Kullanımı

Dünyadaki toplam su tüketiminin %70'i sulama, %22'si sanayi ve %8'i içme ve kullanma suyu amaçlıdır. Gelişmiş ülkelerde bu oranlar sırasıyla %30, %59, %11 iken az gelişmiş ülkelerde %82, %10 ve %8'dir.¹⁶

Ülkemizdeki su tüketiminin %72'si tarımda, %18'i evsel kullanım ve %10'u sanayi sektöründe gerçekleşmektedir.

Türkiye'de 2003 yılı verilerine göre 29,6 milyar m³ su sulamada, 6,2 milyar m³ içme suyu olarak ve 4,3 milyar m³ su da sanayide kullanılmıştır. 2030 yılında ise sulamada kullanılan su miktarının 72 milyar m³, içme suyunun 18 milyar m³ ve sanayide kullanılan suyun 22 milyar m³'e yükseleceği tahmin edilmektedir.¹⁷

Suyun sektörel kullanımında tarımsal su kullanımı önemli yer tutmaktadır. Bu durumu gören uluslararası şirketler şebeke suyunun ardından sulama suyu hizmetlerinin özelleştirilmesi içinde çalışmalarını hızlandırmış durumdadır.

Suyun doğrudan tüketilmesinin yanı sıra, üretimde kullanılan suyun son yıllarda daha fazla önem kazandığı görülmektedir. Gelişmiş ülkeler fazla su tüketen ve kirleten üretim çeşitlerini geliştirmemiş ülkelere yönlendirmektedirler.

5.2.1. Sanal Su

Üretilen ürünlerin (tarım, sanayi ürünleri gibi) üretimleri sürecinde değişik miktarlarda su tüketilmektedir. Ürünün tüketildiği yerde bu ürünün elde edilmesi sürecinde kullanılan suyun tüketildiği kabul edilebilir. Bu su sanal su olarak tanımlanmaktadır.

¹⁶ Water for People Water for Life, The United Nations World Water Development Report, UNESCO-WWAP, March 2003, http://www.unesco.org/water/wwap/wwdr/ex_summary/ex_summary_en.pdf

¹⁷ Türkiye'de Su, WWF Türkiye, <http://www.wwf.org.tr/su/rakamlarla-su-sorunu/tuerkiyede-su/>

1 hamburger üretimi için 4, 1 fıçı bira elde etmek için 5600, 1 kutu meyve ya da sebze konservesi elde etmek için 35, 1 kg kumaş için (baskılı boya yapılıyorsa) 200, 1 kg kumaş için (baskısız boya yapılıyorsa) 120, 1 satranç tahtası üretmek için 16, 450 gram plastik üretmek için 90, 450 gram pamuk ya da yün üretimi için 381 litre ve 4 adet otomobil lastiği üretimi için 7500, 1 otomobil üretmek için 150, 1 ton çelik üretmek için 240, 1 varil ham petrolü rafine etmek için 7 ton su kullanılmaktadır.

Bir çok ülke, üretiminde fazla su kullanılan ürünleri ithal ederken büyük ölçüde sanal su ithal etmektedirler. Bu da deneyimli su yönetimi ve korunumu mekanizmaların eksik olduğu ihracat ülkelerindeki su kaynakları üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Su sorunları genel olarak küresel ekonominin yapısı ile yakından ilişkilidir. Su kaynaklarının daha iyi yönetilmesinde sadece hükümetler değil tüketiciler, iş kolları ve sivil toplum da rol oynayabilir.

Bu kapsamda değerlendirildiğinde su kaynaklarının korunması ve geliştirilmesinde üretim tercihlerini de gözden geçirmek gerekmektedir. Üretilen ürünlerin su kaynaklarında oluşturduğu etki mutlaka dikkate alınmalıdır. Teknoloji seçimi ve üretim cinsi bu bakımdan çok önemli olmaktadır.

5.2.2. Tarımsal Üretim ve Su Kullanımı

Dünyadaki 13 milyar hektar arazinin sadece %12'si tarım arazisi, %27'si otlak arazi olarak kullanılmaktadır. Dünya nüfusu bağlamında kişi başına 0,25 hektar tarım arazisi düşmektedir. 1,5 milyon hektarlık ekilen arazilerin sadece %18'i (277 milyon hektar) sulu tarım arazilerinden oluşmaktadır.

Tarımda su kullanımı sadece bitkisel üretim açısından değil, hayvansal üretim ve hayvansal ürünler açısından da irdelenmelidir. Zira, hayvansal ürünlerin üretimi için daha fazla su tüketimine ihtiyaç vardır. Örneğin, 1 kg buğday üretmek için 1,2 m³ su yeterli olurken, 1 kg yumurta için 4,7 m³, 1 kg peynir için 5,3 m³, 1 kg kırmızı et için 16 m³ su gerekmektedir. Ürün bazında bazı örnekler tablo 5.3'de belirtilmiştir.

Tablo 5.3. 1 kg Ürün İçin Harcanan Su Miktarı¹⁸

Tablo 5.3. 1 kg Ürün İçin Harcanan Su Miktarı						
	Çeltik	Mısır	Patates	Soya	Kanatlı Eti	Süt
Su (m ³)	2,7	0,5	0,2	2,3	2,8	0,9

Türkiye'de toplam tarım alanı 28 milyon hektar olup, sulanabilir alanımız 26 milyon hektar civarındadır. Mevcut su potansiyelimiz ile teknik ve ekonomik olarak sulanabilecek tarım arazisi büyüklüğü ise 8,5 milyon hektardır. Ancak, bu alanın, 5,17 milyon hektarı sulamaya açılabilmiştir. Bunun yaklaşık 3,17 milyon hektarlık kısmını DSİ, 1,0 milyon hektarlık kısmını mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve 1,0 milyon hektarlık kısmını da halk sulamaları oluşturmaktadır.

¹⁸ Hoekstra, 2003

Tarımsal sulama hizmetlerinde 1993 yılından itibaren sulama birlikleri ve sulama kooperatiflerine devir işlemleri yapılmaktadır. Devir yapılan birlikler teknik yapı bakımından bu hizmeti yapabilecek durumda değildir. Bu noktada, hizmette aksamalar devam ettiği sürece hizmetlerin uluslararası şirketlere geçmesi kaçınılmaz olacaktır/ olmaktadır. Sonuç olarak, bu hizmetlerin maliyeti fazlası ile üreticiye yansacaktır. DSİ, bir yandan bu hizmetlerden el çektirilirken, bir yandan da KHGM' nin kapatılması ile birlikte, bu alandaki hizmetlerin uluslararası şirketlere yaptırılmasının ortamları oluşturulmaktadır.

Bu arada, görülen ve işleyen süreç şu şekildedir: DSİ, devirlerini ağırlıklı olarak sulama birliklerine yapmaktadır. 1992'de sulama tesislerinin işletmesini devralmış sulama birliği sayısı yalnızca 17 iken günümüzde bu sayı 352'ye yükselmiştir. Alan bazında ise sulanan alanların %90,1'i sulama birliklerine devredilmiş durumdadır. DSİ sulama alanlarının %4,5'ini kooperatiflere, %3,4'ünü belediyelere, %1,9'unu köy tüzel kişiliklerine, %0,1'ini de diğer yapılara devretmiştir. Günümüzde DSİ'nin sulamaya açtığı alanların kullanıcılarına devir oranı %96'ya ulaşmıştır (Tablo 3.2.). Bu konudaki görevlerden DSİ elini çekmektedir. 2008 yılı başında DSİ'nin inşa ettiği sulamaların 2 037 101 ha'ı devredilmiştir.

DSİ'ce inşa edilerek işletmeye açılan sulamalara yapılan kamulaştırma dahil yatırım masrafları da 6200 Sayılı Kanun gereği faydalananlardan geri alınmaktadır. Yatırım geri ödeme tutarları Başbakanlık Olur'u ile belli dönemlerde yenilenmektedir. En son olarak, yıllık yatırım ücreti geri ödemeleri, başlangıç yılı 2002 yılı olmak üzere 7 Mayıs 2001 tarihli Başbakanlık Olur'u ile 0,15 -0,75 YTL/da arasında belirlenmiştir. Geri ödeme süresi ortalama 11 yıldır.¹⁹

01.01.2008 tarihi itibari ile DSİ YAS Sulamaları, Kamu YAS Sulamaları ve YAS Sulama Kooperatiflerinin aracılığıyla 12 835 adet işletme sondaj kuyusundan net 538 251 hektar alan yeraltı suyundan sulanmaktadır. Ülkemizde yeraltısuyu sulama projelerinin ele alınmasından itibaren en fazla gelişme sulama kooperatiflerinde olmuş ve kooperatif sulamalarının toplam yeraltısuyu sulamaları içindeki payı % 81'e ulaşmıştır. Yeraltısuyu sulama alanlarının toplamı, DSİ tarafından sulamaya açılan alanların içinde yaklaşık % 20'lik bir pay oluşturmaktadır

Çiftçilerin 167 Sayılı Kanun esaslarına göre kullanma belgesi alarak yaptığı ferdi sulamalar bu çerçevededir. 01.01.2008 tarihine kadar özel sulama yapılması ve içme-kullanma, sanayi suyu için 140 982 adet kullanma belgesi verilmiş olup, münferit şahıs sulamaları için 2,6119 milyar m³ yeraltı suyu tahsis edilmiştir.²⁰

¹⁹ <http://www.dsi.gov.tr/hizmet/tarim.htm>

²⁰ <http://www.dsi.gov.tr/hizmet/tarim.htm>

5.2.2.1. Tarımda Suyun Yanlış Kullanımı, Tuz Birikimi ve Çölleşme

Tuz toprakta ana materyalden kaynaklı bulunabilir ya da sulama suyu içinde toprağa dahil olabilir. Her iki durumda da sulama suyu, tuzu taban suyuna ulaştırmakta ve orada birikmektedir. Herhangi bir sulama sisteminde, drenaj sistemi kurulmamış ve fazla su ortamdan uzaklaştırılmamışsa, aşırı sulamayla taban suyu yukarı doğru harekete geçer, kılcal kanallar vasıtasıyla toprak yüzeyine dek ulaşır, yüzeye ulaştığında ise sıcaklığın etkisiyle su buharlaşır ve içindeki tuzu toprak yüzeyinde bırakır. Böyle bir durumda, zamanla toprak çoraklaşır. Toprağa ekilen tohumlar çimlenememeye başlarlar. Tuz toprak yapısını bozarak geçirimsizliğini azaltır. Toprakta yeterli nem bulursa bile bitki bundan yararlanamaz, beslenemez ve gelişemez. Buna fizyolojik kuraklık denir. Bu sürecin devamında ve sonucunda ise çölleşme yaşanır.

Sulama suyunun kalitesi sudaki çözülmüş tuzların miktarı ile belirlenir. Sulama suyu içerisinde en çok sodyum, magnezyum ve kalsiyum tuzları bulunur. Özellikle sodyum toprak yapısını çok hızlı bozar ve tarımda kullanılamayacak hale getirir.

Bugün dünyada tuzlanmanın yılda 2 milyon hektar alanla yayıldığı ve bu nedenle sulama sayesinde elde edilen üretim artışının sağladığı gelirlerin büyük oranlarda azalmasına neden olduğu görülmektedir.²¹

GAP bölgesinde sulanabilir arazi miktarı 1,8 milyon hektardır. Bugüne dek DSİ tarafından yaklaşık olarak 230 bin hektarlık arazi sulamaya açılabilmiştir. Drenaj tesis edilmemiş bu alanların yaklaşık olarak yarısında tuzlanma görülmeye başlanmıştır. Fırat Nehri'nin iyi kalitedeki suyu bile her yıl 10 dekarlık bir araziye 1,1 ton tuz bırakmaktadır. Ülkemizde tuzlu, sodyumlu ve borlu arazilerin miktarı 1,6 milyon hektara ulaşmıştır.

5.3. Gıda Güvenliği

Tarımsal üretimde en önemli girdi su ve su kullanımınıdır. Günümüzde dünya nüfusunun %13'ü sağlıklı ve verimli bir hayat için gerekli olan gıdaya ulaşamamaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısında gıda üretimi 2 kattan fazla artarken dünya nüfusu da 2 kat artmıştır. Aynı dönemde gelişmekte olan ülkelerde kişi başına gıda tüketimi de %30 artmıştır.

2000-2030 yılları arasında gelişmiş ülkelerde artan gıda ihtiyacını karşılamak üzere tarımsal üretimin %67 artırılması, bu artışın sağlanabilmesi için de tarımda su kullanımının %14'lere çekilmesi gerekmektedir.

Gıda güvenliği (food safety); tarladan (çiftlikten) sofraya kadar, çevre ve insan sağlığına zarar vermeyen, üretimin her aşamasında gerekli kontrolleri yapılmış, sağlıklı ve güvenilir ürünlerin temin edilme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu konuda yapılan bir başka tanım da "gıdalarda olabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve her türlü zararların bertaraf edilmesi için alınan tedbirler bütünü"dür.²²

²¹ DPT, Su Havzaları, Kullanımı ve Yönetimi, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, ÖİK Raporu: 571, Ankara 2001 <http://ekutup.dpt.gov.tr/suhavza/oik571.pdf>

²² Doç. Dr. Dilek ASLAN Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD. <http://www.hasuder.org/doc/GidaGuvenciligi-Agustos2008.pdf>

Gıda üretimi, saklanması ve tüketiminin her aşamasında suya gereksinim vardır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde gıda güvenliği açısından sudan gereklidir. Suya erişim engellendiği sürece gıdaya erişimde engellenmiş olacaktır.

Gıda güvenliği kapsamında değerlendirilen su güvenliğinin sağlanmasında kamu kurum ve kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Suyun, özellikle temiz suyun kullanım hakkının temel bir insan hakkı olduğu gerçeğinden hareketle, su kaynaklarının korunmasının da insanlık adına kamusal bir görev olduğu unutulmamalıdır.

6- JEOTERMAL ve MİNERALLİ SULAR

6.1. Jeotermal Su Kaynakları

Jeotermal enerji; yerkabuğunun, çeşitli derinliklerinde bulunan birikmiş ısının oluşturduğu, sıcaklıkları bölgesel atmosferik sıcaklıkların üzerinde olan, normal yeraltı ve yer üstü sularına göre daha fazla erimiş mineral, tuzlar, gazlar içeren sıcak su ve buhar olarak tanımlanabilir. Bazı alanlarda bulunan kızgın kuru kayalar da akışkan içermemesine rağmen jeotermal enerji kaynağı olarak kabul edilirler.

Jeotermal akışkanı oluşturan sular genelde meteorik kökenli olduğu için atmosferik koşullar devam ettiği sürece, jeotermal kaynaklar yenilenmektedir. Bir jeotermal sistemin oluşabilmesi için gerekli olan parametreler; yer kabuğunun derinliklerindeki ısı kaynağı, ısıyı taşıyan akışkan (beslenme), akışkanı bünyesinde barındıran rezervuar kayaç ve ısının kaybını önleyen örtü kayaçtır. Bu bakımdan jeotermal kaynakların korunması diğer sularının korunmasını zorunlu kılmaktadır.

Jeotermal enerji arama ve araştırmaları günümüze kadar MTA Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Türkiye'nin tam olarak, jeotermal potansiyelinin bilindiği söylenememekle birlikte jeotermal potansiyel açısından dünyanın zengin ülkeleri arasında olduğu belirtilmektedir.

1962 yılında MTA Genel Müdürlüğüne başlatılan envanter çalışmalarına göre 30 OC sıcaklığı olan 600 kadar jeotermal kaynağın 173 sahada bulunduğu ve 460 adet kuyu açıldığı belirtilmektedir. Bu kuyuların çoğu Kamu Kuruluşları, Belediyeler ve İl Özel idarelerine ücreti karşılığı açılmış olup araştırma amacıyla açılan kuyu sayısı çok azdır. Özel sektöre ise yaklaşık 500 adet kuyu açıldığı söylenmektedir. Açılmış olan bu kuyuların bazılarının tekniğine uygun olmadığı, kuyuların çoğunda da test ölçüm ve rezervuar değerlendirme çalışmalarının yapılmadığı bilinmektedir.

MTA Genel Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmalara ve elde edilen verilere göre Türkiye'deki jeotermal alanların % 93'ünü düşük ve orta sıcaklıklı, geriye kalan %7 oranındaki 16 adetini ise yüksek sıcaklıklı sahalar oluşturur.

Jeotermal kaynaklarda, muhtemel toplam potansiyelimiz, Elektrik: 2000 Mwe; Termal: 31.500 MWt tır.

Türkiye'de jeotermal ısıtma kapasitesi olan 827 MWt'in 635 MWt'lik kısmı şehir-konut, bina ve termal tesis ısıtması, 192 MWt'lik bölümünü sera ısıtmasında kullanılmaktadır. Ayrıca, 402 MWt kapasitede termal turizm (kaplıca) amaçlı kullanım vardır. Dolayısıyla toplam doğrudan kullanım 1229 MWt'dir.

Tüm doğal enerji kaynaklarında olduğu gibi jeotermal sistemlerde de devamlılık büyük bir önem taşımaktadır. Toplumsal açıdan bakıldığında, jeotermal kaynakların

sürekliliğinin sağlanması bu kaynakların korunmasına bağlıdır. Bu durumda hem jeotermal kaynağın dolayısıyla da jeotermal akışkanı bünyesinde bulunduran rezervuarın bir takım çevresel etkenlerle kirlenmesinin önlenmesi, hem de rezervuardaki basınç ve sıcaklık koşullarında meydana gelebilecek olumsuz değişimlerin önüne geçilmesine yönelik tedbirler alınması büyük önem taşımaktadır.

Jeotermal kaynağın kirlenmesine sebep olabilecek kirletici etkenler: Suyun kalitesini bozacak nitelikte malzemenin kaynak çevresinde biriktirilmesi, yeraltı suyu içeren akifer formasyon üzerindeki koruyucu tabakanın kaldırılması, maden işletmeleri, plansız yerleşim birimleri, mezarlıklar, hastaneler, yerleşim birimlerinin atık sularının taşınmasında yapılacak hatalar, havayolu ulaşımına ilişkin tesisler, askeri tesis ve tatbikatlar, sıvı ve katı yakıt depoları, yarma kanal inşaatları, çöplükler, zehirli maddeler, arsenik, kurşun, krom, siyanür, florür, civa ve bunların türevleri, tarım ilaçları bünyesinde bulunan kimyasal maddeler, radyoaktif maddeler, amonyum, demir, mangan ve türevleri olarak sıralanabilir.

03.06.2007 tarihli ve 5686 sayılı jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu ile, jeotermal sahaların satışı önündeki tüm engeller kaldırılarak özel şirketlere kaynaklar üzerinde hak sahibi olunması ve hakların devredilmesi ile , başta elektrik tarifeleri olmak Sanayi ve Atık Arıtma Şirketleri'nin yararlandığı tüm teşvik ve haklardan yararlanma imkanı getirilmiştir. Ayrıca, Hazine'nin özel mülkiyetinde olan veya Devletin hüküm ve tasarrufundaki yerlerden, bu faaliyetler için kira ve ecri misil alınmaması sağlanmıştır.

Oysa, Jeotermal enerji tesisi yatırımları oldukça büyük projeler olup, bildiği üzere bu alanda çok fazla para harcanmaktadır. Jeotermal akışkandan faydalanmanın en iyi yolu tekniğine uygun sondaj çalışmaları yaparak istenilen özelliklere sahip yeterli akışkanın elde edilmesidir. Bu da ancak sondaj çalışmalarının her safhasının çok dikkatli bir şekilde yürütülmesi ile mümkündür. Bunun yanında tekniğine uygun kuyuların açılmaması nedeniyle sıcak suların yeraltı sularını ve yüzey sularını kirlenmesinin yanısıra, bazı jeotermal sahalarda sıcaklık ve basınç düşümlerine neden olduğu gözlenmektedir. Jeotermal enerji kaynağının sıcaklığı, debisi ve rezervuara ait bilgilerin öğrenilmesinin tek yolu jeotermal sondajla arama yapmaktır. Bu nedenlerle jeotermal sondaj çalışmalarının tekniğine uygun olarak yapılması çok önem kazanmaktadır. Jeotermal sondaj çalışmaları sırasında tespit edilen en önemli sorun yeterli bilgi birikimine sahip mühendislerin bu alanda yetkili kılınmamasıdır.

Ayrıca, bu alanda, kapasitesi yüksek sondaj makinesi ve malzeme ekipman eksikliği de bulunmaktadır. Özel sektöre açılan kuyuların çoğu sondaj mühendisi kontrolünde açılmadığı gibi bu kuyuların tekniğine uygun olarak açılmasını denetleyecek hiçbir kurum bulunmamaktadır.

6.2. Doğal Mineralli Su Kaynakları

Alp-Himalaya orojenik kuşağında bulunan Türkiye jeotermal kaynaklarda olduğu gibi mineralli sular yönü ile de dünyanın ilk 10 ülkesi arasında yer almaktadır. Ülkemizdeki maden sularının mineral konsantrasyonu oldukça zengindir. Mineral değerleri 1500-3000 mg/litre arasında değişmektedir. Ancak, mineralli su kullanımının yaygın olduğu söylenemez. Avrupa'da kişi başı yıllık tüketim 150 litre civarında iken ülkemizde bu oran sadece 6 litre civarındadır.

Maden suyu kaynaklarından günlük boşalımın 63.331.000 lt/gün olarak tahmin edilmektedir. Potansiyelimizin ancak %10 unu değerlendiriyoruz. Geriye kalan %90 oranındaki potansiyel boşa akmaktadır.

Minerali su kaynak ve/veya kaynak grubunun bölgesel dağılımı (Kuzey Anadolu-76, Doğu Anadolu-67, İç Anadolu-51, Ege-18, Marmara-7, Akdeniz-3, G. Doğu Anadolu-3 adet) olarak 7 bölgede toplamda 225 adet kaynaktan faaliyetini sürdürmektedir. Ülke genelinde yıllara göre madensuyu üretimi 2004 yılında 323 milyon litre, 2005 yılında 355 milyon litre, 2006 yılında 398 milyon litre ve 2007 yılında 471 milyon litredir.

Minerali su, Sağlık Bakanlığı'nın ilgili yönetmeliğinde, "Yer kabuğunun çeşitli derinliklerinde, uygun jeolojik şartlarda doğal olarak oluşan, en az 1000mg/L çözülmüş mineraller ve/veya eser elementler bulunduran, doğal yapısında karbondioksit ve radyoaktif elemente sahip olan, yeryüzüne kendiliğinden çıkan veya teknik usuller ile çıkartılan sıcak veya soğuk yeraltı sularıdır." şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım, Dünyada genel kabul gören, ülkemizde de TSE standardında bulunan bir tanımlamadır.

Ancak, 2004 Aralık ayında yayınlanan AB'ye "uyumlu" yönetmelikle minerali su tanımı değiştirilmiştir. Sağlık Bakanlığı Maden Suyu Yönetmeliği'nde yer alan tanımdan, 1000mg/l erimiş madde bulundurur ibaresi çıkartılmıştır.

Dünyada suyun piyasalaştırılması yönünde yapılan yasal ve toplumsal dönüşümler göz önüne alındığında minerali su tanımına giren kapsamın genişletilmesiyle işletme su sahalarının artacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

7-SU SORUNLARI VE İKLİM DEĞİŞİMİ

İklim değişimi çağımızın öncelikli bir sorunudur. Ancak, yarattığımız çevre sorunlarını sadece iklim değişimi ile açıklamaya çalışmak doğru değildir. Mevcut su kaynaklarının yok edilmesi, kaynakların kirletilmesi ve yeraltı sularının kontrolsüz kullanımı sonucu oluşturulan su sorunları iklim değişiminin sonucu değildir.

İklim değişimi son yılların tılsımlı sözcüğü haline getirilmiştir. Neredeyse her sorunun nedeni "küresel ısınma" olarak görülür olmuştur. Her ortamda ve her koşulda konuşulan bir olgu olan "küresel ısınma" ve "iklim değişimi", artık her sorunun kaynağı olarak gösterilmeye başlanmıştır.

İklim değişimi yerkürenin gerçeğidir. Son bir milyar yıl içerisinde iklim küresel koşullar açısından bir evrim geçirmiştir. Yaşam süresi içerisinde iklimin değişmediği konusunda bir duyguya kapılabilir. Oysa iklim yer kürede sürekli değişmektedir. Son milyar yıl içerisindeki değişimler, yer kürenin kendi doğal süreciyle gerçekleşmiştir. Ancak, son yıllarda sanayi devrimiyle birlikte atmosferde biriken sera gazlarının artması nedeniyle insan etkinlikleri sonucu oluşturulan iklim değişimi önemli bir sorun haline gelmiştir. İnsanoğlunun etkili olduğu değişim bu bakımdan önemlidir. İklim değişimi su ve gıda güvenliği üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Su ve gıda güvenliğinin yok olması ise yaşamı doğrudan etkilemektedir.

İklim değişimi genel atmosfer hareketlerinin yer değiştirmesine neden olmaktadır. Yer değiştiren hava hareketleri ise yağış karakterlerinin değişmesi sürecini

doğurmaktadır. Yağış karakterlerinin değişmesi de, sonuç olarak su kaynakları üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Yağışın nicelik ve niteliğinin değişmesi bazı bölgelerde kuraklığın etkisinin artmasına neden olacağı gibi, yağış rejimlerinin değişmesiyle de sel ve taşkınların artmasına neden olacaktır. Süreç su azlığı (kuraklık) ve kontrolsüz su fazlalığı (sel ve taşkınlar) şeklinde gelişecektir. İklim değişimi bu etkilerin şiddetini artıracaktır.

İklim değişimi süreci çok uzun yılları kapsayan bir süreçtir. Değişim küresel boyutlarda etkisini gösterecektir. İklim değişiminin, Türkiye’de su kaynakları üzerindeki etkisini ortaya koymak için, geçmişten günümüze su kaynaklarının genel değişimine bakmak gerekmektedir.

İklim değişimi su kaynaklarının değişimine neden olacaktır. Ancak bu değişimin yaratacağı etkiden fazla etkilenmemek için önce mevcut kaynakların kirletilmeden korunması gerekmektedir.

7.1. Kullanılabilir Su Potansiyelinin Değişimi

Ülkemiz Meriç, Marmara Suları, Susurluk, Ege Suları, Gediz, Küçük Menderes, Büyük Menderes, Batı Akdeniz, Orta Akdeniz, Burdur Gölü Kapalı, Afyon Suları Kapalı, Sakarya, Batı Karadeniz, Yeşilırmak, Kızılırmak, Orta Anadolu Kapalı, Doğu Akdeniz, Seyhan, Hatay Suları, Ceyhan, Fırat-Dile, Doğu Karadeniz, Çoruh, Aras, ve Van Gölü Kapalı, havzaları olmak üzere 25 ana su toplama havzasına ayrılmıştır.

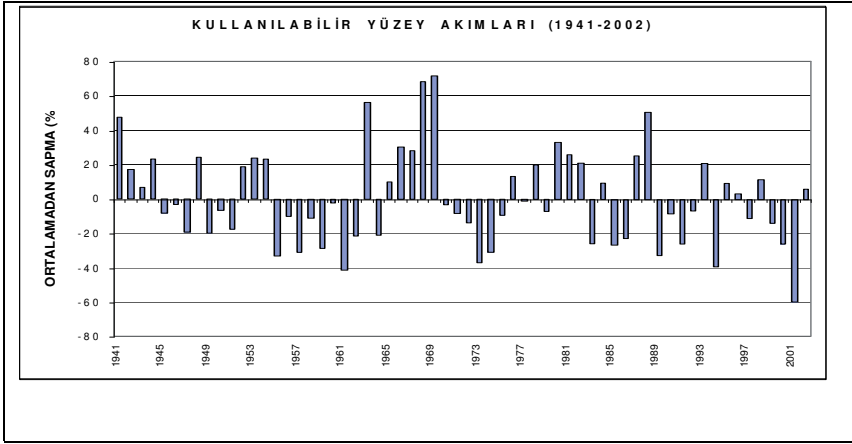
Su kaynakları için verilen değerler ortalama değerlerdir. Yüzeysel akımlar 304,4 milyar m³ ile 98,9 m³ arasında değişirken, kullanılabilir su miktarı uzun yıllar ortalamasında 123,5 milyar m³ olsa da, yıllık kullanılabilir su miktarlarının toplamının, 195,5 ile 63,9 milyar m³ arasında değiştiği görülmektedir. Ölçümlere dayalı olarak hesaplanan bu değerlerin ülkemizdeki su planlamalarında kullanılabilir miktar olan 60 milyar m³ ün daha da altına inebileceği yılların olacağı tahmin edilmektedir.²³

Grafik 7.1. Kullanılabilir Yüzeysel Akımlar

²³ A.Erhan ANGI, İsmail KÜÇÜK, Ülkenin Su Kaynaklarına İklim Değişiminin Etkilerinin Öteki Tarafı, TMMOB İklim Değişimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı Sayfa 287

Grafik 7.2. Kullanılabilir Yüzeysel Akımların Ortalamadan Sapması

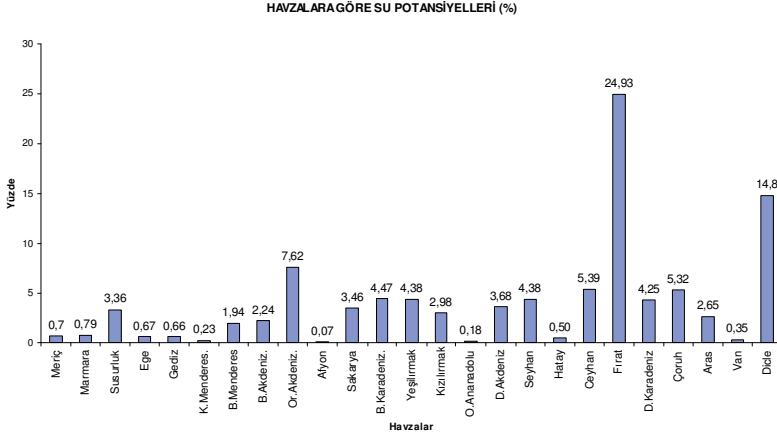

Ayrıca, her ne kadar ülkemizde kişi başına düşen su miktarı yılda 1450 m³ olsa da bölgeler arasında bu fark çok fazladır. Nüfusun yığıldığı batı bölgelerinde özellikle Marmara bölgesinde bu rakam 350 m³ ün altına inmektedir. Nüfus hareketleri/göçler dikkate alındığında, bazı bölgelerimizde su gerilimlerinin kendisini daha fazla hissettireceği açıkça görülmektedir.

Son yıllarda ortaya çıkan su sorunlarını iklim değişimi ile açıklamadan önce kuraklık ve daha önemlisi arazi kullanımıyla ilgili değerlendirmeler yapmak gereği açıktır. Bu sürecin iklim değişimi ile açıklanmaya çalışılması, kontrol edilemeyen küresel bir sorununa sığınmak ise sorunu ertelemekten, sorunun üzerini örtmekten ve sorunun çözümünden kaçmaktan başka bir şey değildir.

Havzalar bazında su verilerine bakıldığında bazı havzaların sularının içme ya da sulama amaçlı olarak kullanılmadığı görülmektedir. Son yıllarda bu havzalarda kuraklığa bağlı su azalması yaşanmaktadır. Bu arada, mevcut suların kullanılmadan denizlere boşaltılması iklim değişiminin bir sonucu değil, kirliliğin bir sonucudur. Türkiye’de yılar içinde bir çok su kaynağı kirletilerek kullanılamayacak duruma getirilmiştir. Bu kaynaklardan yararlanması gereken bölgelerde yaşanan su kıtlığı ne iklim değişiminden ne de kuraklıktan kaynaklanmaktadır. Bu durum, tamamen suyun kullanılmayacak ölçüde kirlenmesinden kaynaklanmaktadır.

Grafik 7.3. Havzalara göre Su Potansiyelleri

Ülkemizde, değişik bölgelerde, su kaynaklarının kirletilmesinin yanı sıra, su toplama havzalarının yapılaşmaya açılması ve bu nedenle su kaynaklarının yok edilmesi sorunu da yaşanmaktadır. Bu bölgeler de yağışın kontrolü de mümkün olmadığında “şehir selleri” ve “taşkınlar” oluşmaktadır. Sonuç olarak, bu bölgelerde, yok edilen su toplama havzası ile birlikte, sel ve taşkınlarla doğal olmayan afetler oluşmaktadır. Kısaca bu durum yağışların nitelik ve niceliğinin değişmesinden değil su toplama havzalarının özelliklerinin değiştirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye, su kaynakları açısından küresel ölçekte yapılan değerlendirmelerde, su kıtlığı çeken ülkeler arasında yer almamaktadır. Bununla birlikte nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme olgularına bağlı olarak artan su tüketim değerleri dikkate alındığında, nicelik açısından yenilenebilir tatlı su kaynaklarında bir azalma ile karşı karşıya kalındığı açıktır. Bunun yanı sıra yeraltı su kaynaklarında aşırı çekim sonucu sahil kesimlerinde yeraltı suyunun tuzlanması, tarımsal faaliyetlerde kullanılan kimyasallar ile evsel, endüstriyel atıklar nedeniyle kirlenme yaşanmakta, su kaynaklarının nitelik açısından korunması gereği ortaya çıkmış bulunmaktadır.

8-PLANLAMA, PEYZAJ ve SU KAYNAKLARI

8.1. Rant Odaklı Kentsel ve Sektörel Gelişmenin Su Kaynaklarına Etkisi

Bugün yaşanan su krizinin en yaygın olarak bilinen ve adlandırılan iki temel yönü bulunmaktadır. İlki sektörel su ihtiyacında artışa neden olan üretim faktörleri, nüfus artış hızı, toplumun değişen tüketim alışkanlıkları ile ilişkili olarak su kaynakları üzerinde ortaya çıkan istem (talep) odaklı baskıdır. İkincisi su kaynaklarının kirlenmesi ve yağışların azalmasına bağlı olarak yaşanan kuraklığın su teminini nitelik ve nicelik açısından etkilemesidir. Su krizinden en çok etkilenen ve bu krizi en çok etkileyen faktör ise içerdikleri kullanımlar ve nüfustan dolayı kentlerdir. Günümüzde özellikle büyük kentsel yerleşmeler, hızlı nüfus artışının mekanı olmalarının yanı sıra ekonomik gelişmeye bağlı olarak barındırdıkları nüfusun değişen tüketim alışkanlıklarına dayalı

olarak, bir yandan su istemini arttırırken diğerk bir yandan da kontrolsüz ve doğa ile uyumlu olmayan fiziksel yayılma eğilimleriyle su kaynakları üzerinde kirlilik yaratan ve bunu ekosistemin üzerinde bir baskı unsuru olarak çoğaltan ve yaygınlaştıran bir yapıya da dönüştürmektedirler.

Bir yandan nüfus artışı, göçler, kontrolsüz kentsel gelişme, sanayi, turizm gibi ekonomik faaliyetler için yer seçim kararlarının plan yapım süreci dışında belirlenmesi, gıda üretimi ve tüketimindeki baskı, iklim değişikliği ve çevre kirliliği olarak sıralayabileceğimiz etkenler, insanın ve doğanın ihtiyaçlarının karşılanmasında su kaynaklarının yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Artan su istemini, yeni su kaynaklarını bulup, devreye sokmak şeklindeki su kaynaklarının sadece sunum odaklı bir yaklaşımla yönetilmesi; istemi etkileyen unsurlar üzerinde düzenlemelere gidilmemesi özellikle orta ve büyük ölçekli kentlerin su sorununu dramatik hale getirmektedir.

Ülkemiz kentlerinde yaşanan ve bir kriz haline gelen su sorununun iki yüzünü birlikte değerlendirmek gerekir. İlki belediyelerin kenti anlama ve değerlendirme anlayışları çerçevesinde “planlama eyleminin aynı zamanda bir su tüketim kararını içerdiği” konusunu göz ardı etmelerinden ve kent planlamasını sadece bir rant aracı olarak kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Su krizine neden olan ikinci neden yine belediyelerin, son 20 yıl içinde su hizmetini bir “kamu hizmeti anlayışı dışında kamu işletmeciliği çerçevesinde yönetme” eğilimlerinde görülen artıştır. Belediyeler, uzun dönemli planlama, projelendirme, finansman yaratma, hizmetin kalitesi, sürekliliği ve ödenebilir olması konularında politika geliştirme isteksizliğinin / belirsizliğinin yanı sıra hizmetin ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi yaklaşımı içinde kent su sorunlarının üstesinden gelme yolunu seçmişlerdir.

Ülkemizde kaçak yapılaşmanın su havzalarını mesken tutması, büyükşehirlerde yaşanan susuzluğun başlıca nedeni olarak görülmelidir. Suyun yenilenebilir bir kaynak olmasının önünde, başta orman alanları olmak üzere havzalarda doğal çevreye her türlü müdahale (planlı/plansız) sonuçta kuruyan göl, akarsu, baraj, kuyu ya da bu kaynaklarda/tesislerde yaşanan kirlenme, karşımıza susuzluk sorunu olarak çıkmaktadır.

Su kaynakları üzerinde tüketim baskısının yanısıra kaynakların atıklar ile kirlenmesi konusunda kentleşmenin yanı sıra endüstriyel faaliyetlerin kirlenme etkileri de oldukça büyüktür. Sanayilerin atıksularını arıtmadan doğrudan yeraltı ve yüzey sularına deşarş etmeleri başlıca kirlenme etkendir.

Sanayi alanlarının su çekimi ve atık sularını alıcı ortamlara deşarş ile kirlenme bir arazi kullanım işlevi olmaları kadar turizm alanları ve farklı turizm faaliyetleri de hem yeraltı su kaynakları hem de yüzeysuları açısından su kaynakları üzerinde aşırı bir tüketim baskısı yaratan mekânsal bir kullanım kararıdır. Gelecekte Ege ve Akdeniz bölgelerini içine alacağı öngörülen çölleşmenin bu bölgelerde aşırı su tüketimine yol açacak kullanımlar açısından alınan kararların duyarsızlığına bir örnektir. Bu kapsamda, Antalya kentinin özellikle golf turizminin merkezi olarak geliştirilmesi yukarıdaki ön görüden yoksunluğun bir göstergesidir.

Sanayi, enerji, ulaşım (özellikle karayolları) ve madencilik faaliyetlerine başta tarım, orman alanları, su havza alanları içinde rezerv su kaynaklarının kirlenmesi

pahasına bu yatırımlar için karar sürecinin önünde engel olarak görülen hertürlü plan, yasa ve benzeri düzenlemenin merkezi yönetim tarafından ortadan kaldırılarak izin verilmesi; Türkiye'nin su kaynakları üzerindeki en büyük risktir.

Su kaynaklarının giderek azaldığı bölgelerde, tarım ve sanayi üretiminin kapasitesi kadar kentsel yaşam kalitesi de etkilendiğinden, kullanımlar arasında suyun paylaşımı bir çatışma unsuru olarak gündeme gelmektedir. Bu çatışmada çoğu zaman göz ardı edilen doğanın su ihtiyacıdır. İnsan faaliyetlerinin hassas ekolojik sistemlere zarar vermemesi için tüm kullanımları ve tarafları içine alan bir su planlaması ile birlikte arazi kullanım kararlarının bütünlüştürülmesi gerekir. Aksi durumda, bu çatışma daha da derinleşerek güçlü olan tarafın su kaynaklarına el koyması ile sonuçlanabilir.

Kısaca, su kaynaklarının sürdürülebilirliği ve kentsel gelişme ile uyumlu kullanımı için bölge ve kent ölçeğinde arazi kullanım kararlarının her ölçekte mekânsal planlama eyleminin, su tüketimini kontrol etmede daha güçlü birer araç olarak kullanılması gerekmektedir. Burada önemli olan gelişmenin sürükleyici güçlerinden birinin su kaynağını kullanma olduğu bilincine varmak ve bu sürükleyici gücün kent planlamasında dış bir girdi değil önemli ve öncelikli ele alınması gereken temel sürükleyici bir güç olduğunun kabul edilmesi gerekir.

Sonuç olarak beşeri gelişmenin planlanmasında, su kaynaklarının kirletilmesine yol açmayan arazi kullanım ve yatırım kararlarına olduğu kadar, artan nüfus ve ekonomik gelişmenin talep ettiği su miktarını da gözetken, akılcı bir su ve fiziksel planlama birlikteliğine, karar vericilerin zorlanmasının gereği vardır.

8.2. Peyzaj Plan ve Uygulamalarının, Su Kaynaklarına Etkisi

Çevre sorunları yaşam alanlarında bozunuma neden olurken aynı zamanda psikolojik yönden de insanları karamsar ve gelecekte umutsuz kılmaktadır. Bugün insan davranışlarını inceleyen bilimler, kaliteli yaşam ortamlarının sağlıklı toplumsal gelişimi teşvik ettiğini ortaya koymaktadır (Goleman, 2003). Durum böyleyken, ülkemizde kentsel ve kırsal alan gelişimleri birçok çevresel sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunun temeli, müdahale edilmiş çevrede odaklanan ve dünya ölçeğine yayılan çevre sorunlarını insan-doğa ilişkisi çerçevesinde irdeleyebilme becerisi ve etisinin gereği gibi sağlanamamış olmasıdır. Bunun bir sebebi, yaşam ortamlarını biçimlendirmeye yönelik mevcut yasal uygulamalarda, burada sözü edilmeye çalışılan insan-doğa ilişkisinin irdelenmesi güçlüğüdür. Dolayısıyla çevresel ya da ekolojik sorunların temeli toplumsaldır. Çünkü modern dönem insanı doğanın efendisi kılarken kendisine doğanın bir parçası olduğunu unutturmuştur. Kentsel ortamlarda hala insan-doğa ilişkisi kavramı toplumsal dinamiklerde yerini gereği gibi alamamış, dolayısıyla doğa “öteki” olmuş, bundan da önemlisi, yasal süreçlerde peyzaja ve peyzajın bütünlüğü kavramlarına yer verilememiştir. Bu böyle devam ettiği sürece de ülkemizde, peyzajlar sürekli olarak yaşam ortamlarının ve kalitesinin aleyhine değişecek ve “peyzajlar” gelecek nesillere bozulmuş olarak aktarılacaktır. Gelecek nesiller bunun hesabını bugünlüğe yüklerken önemli eforlarını, “bozulmuş peyzajları” onarmakla, diğer bir anlatımla ile bozulmuş doğal süreçleri ve etkileşimleri, onarmak, iyileştirmek ve yeniden oluşturmakla uğraşacaklardır. Peyzaj planlama ve peyzaj yönetimi kavramları ifade edilen bu eylem alanlarını yasal süreçlerde artık pratiğe aktarmak ve ülke peyzajlarının giderek ve hızla bozunumunun sorumluluğunu gelecek nesillerimiz adına üstlenmek gereklidir.

Çevre sorunlarının en önemli sebeplerinden biri “peyzaj kavramı içeriğinde ve boyutunda” insan-doğa ilişkisinin ve etkileşimlerinin analiz edilip değerlendirilmediği planlama uygulamalarıdır. Peyzaj planlama ile insan-doğa ilişkisinde koruma-kullanım dengesinin ve bunun sürekliliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Bir peyzajın yapısını, işlevin ve değişimini ekolojik görüş çerçevesinde inceleyen bilimsel bir uğraşı alanı olan peyzaj ekolojisi bilimi peyzajın planlanması ve yönetiminde doğanın karmaşık yapısının tanımlanmasında en önemli temeli sağlamaktadır.

Dünya’da çevre sorunlarının ortaya çıktığı 1950’li yıllara (Carson, 1962) paralel peyzaj planı kavramı ortaya çıkmış ve uygulamada yerini almıştır. Ian McHarg doğal yaşam süreçleri ve bu süreçlerin alan kullanım planlarındaki belirleyici etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda Ian McHarg yüzey akışı, akifer beslenme alanları, taşkın alanları, sulak alanları, eğimli alanlar ile ormanları ekolojik süreçlerin göstergesi olarak planlamanın sınırlandırıcı ve belirleyici parametreleri olarak ele almıştır. Başlangıçta kent gelişimini, formunu ve büyümesini belirlemede kullanılan yaklaşımlarda en büyük belirleyici ekonomi olmuştur. McHarg, problem çözümünde doğal bilimlerin değerlendirilmediğini, oysa bu doğal bilimlere dayanan fiziksel ve biyolojik süreçleri anlamının, çevreye insanın uyumu ile ilgili problemlerin çözümünde doğru yargılara ulaşabilmek için vazgeçilmez olduğunu da belirtmiştir (Belknap & Furtado 1967; McHarg, 1969). Ancak bu bilginin üzerinden yaklaşık yarım yüzyıl geçmiş olmasına rağmen bu tür peyzaj planları ülkemizde uygulamadaki yasal süreçlerde yer almamaktadır.

Kentsel peyzaj planlamanın ürünlerinden biri olarak yeşil alanlar kentsel mekanlardaki su sürecini yönlendirme ve değerlendirmede önemli mekanlardır. Kentleşmenin hidroloji üzerine en büyük etkisi ormanlar ve çayırlar gibi bitki örtüsünün yol ve binalar gibi geçirimsiz yapılarla yer değiştirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu değişim ile yeşil alanlar azaldığından yağmur suları toprağa sızamamakta, dolayısıyla yeraltı suyu beslenimi engellenmektedir. Sonuç olarak yağmur suyunun önemli miktarı yüzey drenajı ile kanalizasyon sistemine ya da akarsulara boşalmaktadır. Bu durum akarsu yataklarının taşmasına ve sel baskınlarına neden olurken akarsu kıyısı erozyonunu da olumsuz yönde etkilemektedir. Dünyada kentsel peyzaj planlarının önemli bileşenlerinden sayılabilecek yağmur suyu yönetim planları kapsamında geliştirilen kentsel peyzaj tasarımlarında, kentsel yeşil alan sisteminin bileşenleri olarak su hasadı çayırları, su tutma bahçeleri, yağmur bahçeleri gibi özel uygulama alanları bulunmaktadır (County of San Diego, 2007). Öte yandan, yeşil alanların azalmasıyla bitki yapraklarında evapotranspirasyon ile kaybedilen su miktarı da azalmakta, dolayısıyla kentlerde iklimsel konfor ölçütleri bundan olumsuz yönde etkilenebilmektedir (Whitford et al.).

Ülkemizde uygulamada ki planlama araçlarında, peyzajı oluşturan süreçler (hidrolojik süreç, biyokütle süreci, erozyon süreci, kültürel süreçler, iklim değişikliği vb.) ile öğelerinin envanter ve analizine ilişkin olanak veren araçlar oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla peyzaj bilinci ve peyzaj karakterine dayalı envanter, analiz ve değerlendirme süreçleri uygulamada yerini alamamakta, sonuç olarak, peyzajlar sürekli zarar görmekte ve geri dönüşümü olmayan kaynak kayıpları ortaya çıkmaktadır. Özellikle su kaynaklarının kullanımı ile ilgili olarak, su döngünün analiz edildiği ve Hidrolojik Peyzaj Strüktürü (Buuren, 1994) vb tanımlamalarla ifade edilen ve

tarihsel süreçte insan müdahalesi sonucu su döngüsündeki değişimin ve bu doğrultuda onarılacak peyzajların saptanmasını içeren çalışmalara ve uygulamalarına gereksinim bulunmaktadır.

8.3. Kentler İçin Seçilen Bitki Türlerinin İklimle Uyumu ve Sulama Yanlışlıkları

Ekolojik ilişkilerin göz ardı edildiği kentlerde, doğal alanların giderek azalması sonucunda iklim ve toprak koşulları değişmekte ve bunun yanı sıra konut, sanayi ve araçlardan kaynaklanan zararlı maddelerle yapay bir yaşam ortamı oluşmaktadır. Bunun sonucu olarak kentlerde yapay karakterde “Kent Ekosistemi ve İklimi” oluşmaktadır. Mekan planlama ve tasarımında doğal kaynaklardan en uygun oranda yararlanmayı özetleyen bu kavramların temelinde, ekonomik ve ekolojik faydanın sürekliliğinin sağlanması vardır (Barış 2002).

Ülkemizde peyzaj çalışmalarında kullandığımız materyallerin büyük bir çoğunluğu, örneğin çim bitkileri, Avrupa ülkelerinde peyzaj çalışmalarında kullanılan materyallerin taklidi şeklindedir. Bu ülkelerin nemli iklimleri özellikle hayvan yetiştiriciliği gibi bazı ekonomik aktiviteleri de desteklemesi nedeniyle bu tür peyzaj materyallerinin kullanımını gerektirmektedir. Oysa ülkemizin büyük bir bölümünde etkili olan iklim koşulları çim ağırlıklı olan bu tür peyzaj materyallerinin kullanımı açısından uygun değildir. Dolayısıyla bu anlayışla yapılan peyzaj düzenlemeleri büyük ölçüde bakım ve onarım masraflarını gerektirmektedir. Bu nedenle peyzaj düzenlemelerinde kullanılan materyallerin ülkemiz koşullarına en uygun malzeme olan doğal bitki türleriyle yer değiştirmesi gerekliliği vardır.

Doğal peyzaj düzenleme diğer peyzaj kavramlarına göre nispeten yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak bu tür düzenlemelerde amaç doğal peyzaj materyallerinin kullanılmasıyla peyzajın doğal karakterinin yeniden kazandırılması, korunması ve geliştirilmesidir. Doğal bitkiler yerel çevre koşullarına en iyi uyum sağlayan bitki türleridir ve her şeyden önce geniş ekolojik ölçeklerde doğal bitkilerin plantasyonu doğal canlı topluluklarının yaşamına önemli katkılar sağlar. Bir çok estetik ve fonksiyonel özelliklerinin yanı sıra doğal bitkiler toprağın verimliliğine katkıda bulunurlar, erozyonu azaltırlar ve genellikle bir çok yabancı yurtlu bitkiye oranla daha az gübre, ilaç gibi kimyasal madde girdisine ve sulama, budama gibi diğer bakım önlemlerine gereksinim gösterirler.

Metropol kentlerimizde büyük miktarlarda su kullanımı gerektiren klasik peyzaj düzenleme yaklaşımıyla oluşturulan mevcut yeşil alanların hemen hemen tamamı su kullanımının kısıtlandığı birkaç aylık periyot içerisinde onarılması oldukça güç hatta bazı durumlarda olanaksız olan boyutlarda zarar görmüştür. Mevcut çevre koşulları dikkate alınmadan seçilen ve çoğu egzotik olan ağaç ve çalılarının bir kısmı kurumuş, bir kısmı da vejetasyon döneminde gerekli gelişmeyi gösterememiştir. Çim alanlar ve çiçek parterleri gibi yaşamını sürdürebilmesi için her gün düzenli sulamaya gereksinim duyan bitkilerin kullanıldığı alanların ise neredeyse tamamı yeterince sulama yapılamadığı için elden çıkmıştır. Tüm bunların ortaya koyduğu maddi zararların boyutlarının saptanmasına yönelik henüz bir araştırma yapılmamasına rağmen ülkemizin tümü dikkate alındığında aslında bu zararın çok büyük boyutlarda olduğunu tahmin etmek güç değildir.

Günümüzde ülkemiz metropol kentlerinin büyük bir bölümünde mevcut su

stoklarının zorunlu kullanımlara yönelik talepleri bile güçlüğüle karşılaması nedeniyle kentlerimizin bir kısmında suyun dış mekanda kullanımına yönelik periyodik sınırlamalar getirilirken, bazı kentlerimizde bu sınırlamalar evsel su kullanımını da kapsamakta ve beraberinde büyük sıkıntı ve sorunları da getiren su kesintileri uygulanmaktadır.

Özellikle park ve bahçelerde büyük ölçüde şehir şebekesinden alınan suyla sulamanın yapıldığı kentlerde, yaz aylarında ciddi biçimde artmaktadır. Park ve bahçe düzenlemelerinin hemen hemen tamamı egzotik (yabancı) bitkiler kullanılarak, mevcut ortam koşulları yeterince dikkate alınmadan ve büyük ölçüde su kullanımına dayalı olarak yapıldığı Ankara gibi kentlerde içme suyunun büyük bir kısmı yaz aylarında bu alanların sulanmasında kullanılmakta, bu da bu tür alanların bakım maliyetini önemli miktarda arttırmaktadır.

9- ELEKTRİK ENERJİSİNDE SU

Enerji su gibi yaşamın vaz geçilmezlerindedir. Ancak temiz enerji ve yenilenebilir enerji her şeyden çok önemlidir. Ülkemizde hidrolik enerji kurulu gücü 13.596 MW'dır. Bütün enerji üretim santralleri içindeki kurulu gücü %32'ye karşılık gelmektedir.

Hidrolik santraller su biriktirmeli ve biriktirmesiz olarak iki kısımda değerlendirilmektedir. Su biriktirmeli yapılar buldukları çevrede etkili olmaktadır. Bu etkiler lokal iklim değişimine de neden olmaktadır. Bu değişimlerin sıra sıra göçlerde neden olmaktadır.

Ülkemiz de son yıllarda oldukça yoğun şekilde gündemi dolduran biriktirmesiz hidrolik santrallerin projeleri ve inşaatları doğal yaşamı yok sayarcasına devam ettirilmektedir.

9.1. Su ve Elektrik (Hidro Elektrik Santralleri)

Hidroelektrik enerji üretiminin doğal, tarihi ve kültürel varlıklar ve sosyo-ekonomik çevre üzerinde (boyutları projeden projeye değişen) bir çok etkisi mevcuttur. Barajlı projelerde etki çoğunlukla su altında kalan taşınmazlar ve yöre halkının yerinden iskânı, orman varlığının taşınması, nadir ve nesli tehlikedeki bitki ve hayvan türleri konularında ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak, tesislerin yer seçiminde titiz davranılmaması çevresel açıdan hassas yörelerde birçok projenin iptalini gündeme getirebilmektedir. Ayrıca, karşılaşılan en büyük sorunlardan biride uzun tünel alternatifleri ve baraj yapısından santrale kadar olan nehir kesitine yeterli miktarda su bırakılmamasıdır.

"Çevresel Etki Değerlendirme" (ÇED) çalışması; önerilen tesisin ve sürecin proje yöresindeki çevre ve sosyal yapı üzerindeki etkilerini ortaya koyan ve etkileri en aza indirmeyi hedefleyen teknik bir çalışmadır. Mevcut çevresel ve sosyo-ekonomik özelliklerin proje alanındaki verileri içeren literatür çalışmaları, anketler, sahaya ait örnekleme ve analiz çalışmaları, sahada yapılan gözlemler ve sahaya ait görsel materyalle desteklenerek ÇED bölümü içinde yer alması gerekmektedir. Bu çalışmada proje formülasyonu oluşturulurken proje yöresindeki doğal ve sosyal çevre unsurlarının doğru tanımlanması ve proje ekibine iletilerek çevresel etkilerin azaltılması için

önlem alınması esastır. Bu çalışmadan sonra alınan önlemlerin maliyetleri çevresel fayda/maliyet hesabında kullanılmak üzere hesaplanabilir ya da kabul edilebilir değerler olarak ele alınabilir.

Türkiye’de ÇED raporları hazırlanması belirli yetkiye sahip olan şirketlere verilmektedir. ÇED yeterlilikleri Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından sürekli izlenmektedir. Ancak, bu arada her hangi bir HES projesi için hiçbir yeterlilik belgesi aranmamaktadır. Bu durum ÇED sürecine altlık oluşturan projelerin doğruluğunun sorgulanmasını gerektirmektedir

Yine bu kapsamda hazırlanmış olan ÇED Raporları değerlendirildiğinde, yasalar ve yönetmeliklerin şirketlerin talebi lehine sürekli olarak değiştirildiğini görmekteyiz. Bu sürecin bir devamı olarak da, ÇED Raporları, Çevre ve Orman Bakanlığı’na hep uygun bulunmaktadır.

ÇED raporu hazırlayan kuruluşlar, ticari bir iş olarak bu süreçte yer almaktadırlar, bu arada, bazı kuruluşlarca, ÇED raporları “ÇED Olumlu” görüşü alınmak kaydı ile bir anlamda “sonuçtan” hareketle hazırlanır olmuştur. Bu süreç, ÇED Raporları ile ilgili hazırlık, inceleme ve değerlendirme süreçlerini göstermelik bir iş haline getirmiştir.

9.2. Yap İşlet Devret (YİD) ve Yap İşlet (Yİ)

Enerji alanında özelleştirmenin yolunu açmak için Yap-İşlet (Yİ) modeli geliştirilmiş ve 16.7.1997 tarih ve 4283 sayılı “Yap-İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun” çıkarılarak yasal alt yapı oluşturulmuştur.

Bu kapsamda kamunun işletmekte olduğu hidrolik santraller işletme karşılığında yada yeni inşa edilecek santrallerle yap işlet devret uygulamaları başlamıştır. Bu kapsamda yapılan anlaşmalarda “su garantisi” edilmiştir. Suyun yetersiz olmasından kaynaklanacak eksik üretimler kamu tarafından karşılanmaktadır.

Yapılan sözleşmelerde mücbir sebepler içerisinde, yıllık akımın uzun yıllar ortalamasından az olması sayılmıştır. Yıllık akımın uzun yıllar altında olması çok olağan bir durumdur. Ancak burada dikkate alınması gereken işletme debisi ile akımın karşılaştırılmasıdır. Bu tip santrallerin hepsinde kamu zarar ettirilmektedir. Sözü edilen santrallere ilişkin bilgiler ticari sır nedeniyle açıklanmamaktadır.

Sayıştay tarafından yapılan denetimde, YİD modeliyle 24 ve Yİ modeliyle yapılan 5 santral olmak üzere 29 santral (termik yada hidrolik ayrımı yapılmamış) için 4 yıl içerisinde 2.3 milyar ABD Doları kamu zarar oluşturduğunun belirtmektedir.²⁴

Bu yapılanmalarda yaşanan sıkıntılardan sonra elektrik üretimi konusunda 4628 kanun ile yeni bir başlangıç yapılmıştır. Ancak bu başlangıç da sorunları birlikte getirmiştir.

²⁴ <http://www.sayıstay.gov.tr/rapor/rapor3.asp?id=48>

9.3. 4628 Sayılı Elektrik Piyasası Yasası ve Su Kullanım Hakkı Anlaşması

4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu hükümleri gereği enerji üretim tesislerinin yapımı tamamen özel sektöre devredilmiştir. Söz konusu, yasa kapsamında “Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması imzalanmasına ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” in 26 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte de Hidroelektrik Santral Projeleri, DSİ web sitesinde yayımlanarak özel sektör başvurusuna açılmıştır.

11.09.2008 tarihi temel alınarak, bu tarihe kadar DSİ ve EİE tarafından geliştirilerek başvuruya açılmış olan proje sayısı yaklaşık 330 adettir. Tüzel kişiler tarafından geliştirilmiş olan proje sayısı 1700 civarındadır. Ancak bunlardan 600 adedi 2007 yılında bir günlük başvuru süresi tanınmış ve aynı gün ezbere geliştirilerek yapılmış proje başvurularıdır. Bu nedenle ciddiye alınmaması gerekir. Yani toplamda Türkiye’de 2000’e yakın hidroelektrik santralinin değerlendirilmesi gündemdedir. Lisans alan bu projelerin birçoğunda da herhangi bir gelişme kaydedilmemiş, satışa çıkartılarak lisans ticareti yapılmış, bu da ifade yerindeyse bir “proje borsası” oluşmasına yol açmıştır. Planlanan 2000 projenin 419 adedi Doğu Karadeniz’de yer almaktadır. Yapılan ve yapılacak HES’ler için;

-HES’lerin çoğunluğu için hidrolojik ölçümler ve değerlendirmeler eksik ve hatalıdır. Enerjinin çok karlı bir yatırım olduğunu görenler bu alanda yatırıma eksik bilgi ve bilgilendirmeler ile başlamışlardır.

-Bu konuda yeni bir ticaret sektörü doğmuştur. Bu durum “çantacılar”ı ifadesini de literatürümüze sokmuştur. Diğer bir ifadeyle, ne olduğu belli olmayan sanal proje ticareti de denebilir.

-Derelerin doğal hayatının devamını sağlayacak can suyu (derelere bırakılması gereken minimum su miktarı) mevcut uygulamalarda kurak ve ıslak yılların yüzdesi olarak uygulanmaktadır. Ancak can suyu miktarına özellikle küçük derelerde, dere ve mansap koşulları incelenerek karar verilmelidir. Bu doğal hayatın devamını garanti altına alabilmek için bir ön koşuldur. Bu nedenle can suyu pazarlık konusu yapılamaz. Ayrıca can sularının hidroelektrik santral inşaatları bittikten sonra denetlenmesi ve kontrolünün yapılmasının şartları ortaya net olarak konulmamıştır. Bu da ilerleyen süreçte doğal hayatın olumsuz etkilenmesine neden olabilecek bir husus olarak öne çıkmaktadır.

-Bölgedeki su kaynaklarının değerlendirilmesinde havza yönetimi esas alınmalıdır. Havza derivasyonu (bir nehir üzerindeki suyun başka bir nehre aktarılması) uygulamalarında oldukça dikkatli olunması gerekmektedir. Hidroelektrik santral projeleri genel havza planlamasına ters düşmeyecek biçimde uygulanmalıdır.

-Yöre halkına da elektrik sağlayacak mikro hidroelektrik santraller de bölge açısından değerlendirilmeli bu konuda merkezi planlama yapılmalıdır.

-Bölge açısından oldukça önemli Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporları proje yerinde inceleme yapılmadan masa başında oluşturulabilmektedir. ÇED raporları sadece dosyada olması gereken bir doküman olarak değerlendirilmemeli tüm hidroelektrik santraller için gerçek anlamıyla uygulanmalıdır.

-Türkiye'deki birçok hidroelektrik santralin kurulu gücü 50 megavatın altında olmasına karşın kurulu gücü 50 megavatın altında olan hidroelektrik santraller için 10–50 MW arası santrallerde proje dosyasına bağımlı olarak gerektiğinde ÇED raporu istenmektedir. 10 MW altındaki santrallerde ise ÇED raporu istenmemektedir. 17 Temmuz 2008 tarih ve 26939 sayılı resmi gazetede yayınlanan çevresel etki değerlendirme yönetmeliğinde hidroelektrik santrallerin çevre etkisi incelenmesi nispeten sıkı kurallara bağlanmıştır Kurulu gücü 0,5 ile 25 arası olan hidroelektrik santraller için ÖN ÇED raporu, kurulu gücü 25 megavatın üzerinde olan hidroelektrik santraller için de ÇED raporu istenmektedir. Ancak 17 Temmuz 2008 tarihine kadar neredeyse Türkiye'deki tüm nehirler için HES lisansı alındığından yeni getirilen uygulama bir kandırmacadan ibarettir. Bu nedenle lisans almış dahi olsalar tüm hidroelektrik santraller için ÇED raporları istenmelidir. Tesis işletmeye açıldıktan sonra da gereğinin yapılıp yapılmadığını tespit edebilecek kontrol mekanizmaları geliştirilmeli ve yöre halkının istek ve şikâyetlerini hızlı bir şekilde inceleyebilecek kurumsal bir yapı oluşturulmalıdır.

-Mevcut mevzuata göre planlama aşamasından sonra HES projelerinin denetimi hiçbir aşamada yapılmamaktadır. HES'lerin ölü yatırıma dönüşmemesi için akım gözlemlerinin sağlıklı bir biçimde yapılması zorunludur.

Özellikle 1980 sonrasında Dünya Bankası ve IMF eksenli olarak Ülkemizde her alanda uygulama alanı bulan küresel yeni liberal politikalar enerji alanında da etkili olmuştur. 2001 yılında bu politikaların etkisiyle enerji üretim tesislerinin yapımı tamamen özel sektöre devredilmiştir. 2001 yılından bu yana projeler özel sektör tarafından geliştirilmiştir. Ancak firmaların büyük çoğunluğu su kaynakları alanında tecrübesi olmayan başka sektörlerden gelmektedir (Tekstil, çimento, vs.). Bu firmalar sonuçta inşaat işlerini müteahhitlik firmalarına yaptıracaklardır. Ancak bu kadar projeyi gerçekleştirebilecek baraj tecrübesine sahip firma sayısı ülkemizde sınırlıdır. Büyük depremde yaşayarak öğrendiğimiz gibi gecekondular bundan böyle "gecekondular barajlar" olarak karşımıza çıkacaktır.

Şimdiye kadar Türkiye'de barajların yapımı DSİ Genel Müdürlüğü sorumluluğunda olduğu ve bu projelerin tüm mühendislik disiplinlerinin gerektirdiği mühendislik kuralları içerisinde en emniyetli tarafta kalınarak yapıldığı için ülkemizde herhangi bir baraj kazası yaşanmamıştır. Türkiye bu konuda Dünyadaki en başarılı ülkelerden biridir. Ancak bundan sonraki dönemde girdi-çıkıtı ilişkisi bağlamında hakim konuma getirilen kar kavramı çerçevesinde kamusal kaynak kullanımından kamusal fayda ve kamusal güvenlik alanına kadar genişletilebilecek yaygın bir alanda daha dikkatli olunması gerekmektedir. Çünkü bu konuda küresel politikalara koşut olarak kamunun rolü tasfiye edilmiştir. Denetimsizlik ayyuka çıkmıştır. Bu sürecin faturası, zarar gören doğa, akılcılıktan uzak kullanılan kaynaklar ve yoksulluk olarak tüm halkımıza çıkarılacağı aşikârdır.

Son dönemde kamu, tüm alanlardan tasfiye edildiği gibi, su kaynaklarının yönetiminde de tasfiye edilmektedir. Siyasi iktidar genel ekonomik ve politik yaklaşımına uygun olarak, suyun özelleştirilmesinin de önünü HES'ler ile açmıştır. "Sularımızı boşa akıtmıyoruz" diyerek başlatılan HES projelerinin akıbeti belirsizdir ve yapımı tamamlanmış proje aşamasında olan tüm HES projeleri denetim mekanizmasına

tabi tutulmalıdır. Kamu acilen plansız ve denetimsiz ilerleyen proje inşaatlarını denetime almalıdır.

4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu çerçevesinde geliştirilecek olan projelerde hazine garantisi ve rezervuar alanı 15 km²'den büyük olan projeler için alım garantisi bulunmamaktadır. Tüm risk yatırımcıya aittir. Devletin garantisi olmasa da sonuç olarak kötü yatırımın riski tüm kamunun sırtındadır. Bu nedenle projelerin her aşamasında denetim şarttır. Devlet herhangi bir garanti vermemesine rağmen çoklu başvuru olan projelerden işletmeye alınacağı günden itibaren üretilecek olan enerjiden vaat edilen oranlarda 49 yıl boyunca katkı payı alacaktır. Bu yöntemle oldukça büyük bir kaynak yaratılmaktadır. Ancak bu katkı paylarının nerelerde kullanılacağına takibi oldukça önemlidir.

Son dönemde, kendisini beş ile on senede amorti edecek, işletmeleri neredeyse yarım yüzyıl hiçbir masraf yapmadan çalıştıracak HES projeleri öne çıkarılmaktadır. Bu ölçüde karlı olan projelerin kamu tarafından yapılmaması kamuyu ciddi biçimde zarara uğratmaktadır.

Süreç, kamunun ve toplumsal çıkarların devre dışı bırakıldığı, özel sektörün ihtiyaç ve taleplerinin belirleyici olduğu özellikler taşımaktadır. Karadeniz bölgesi insanı haklı olarak bu uygulamalar nedeniyle tedirgindir. Bu tedirginliğin ortadan kaldırılmasının yolu ise, insanların hayatlarına ve doğal çevrelerine zarar vermeyecek, bölge insanının onayını alacak projelerin hayata geçirilmesinden geçmektedir.

Kısa vadede projelere kamu denetimi getirilmeli, uzun vadede HES projeleri kamu kaynakları ile yapılmalıdır. "Can suyunu" bile pazarlık konusu haline getiren özel sektörün, işme ve sulama suyuna ayrılan miktar konusunda insafli davranması beklenemez.

Yerli yenilenebilir enerji kaynağının kullanıldığı HES'lerin yapılmasından, akarsuların bu amaçla kullanılması olumludur. Ancak, projelerin her aşamasında ciddi bir şekilde kamu denetimi sağlanmalı, memba ve mansap su haklarına önem verilmelidir.

HES'ler kamu eliyle yapılmalı, özelleştirme adı altında sularımızın talan edilmesine, ulusal ve uluslararası sermaye gruplarına peşkeş çekilmesine izin verilmemelidir.

10- KENTSEL SU HİZMETLERİNDEN ÖZELLEŞTİRME ÖRNEKLERİ

Birçok şehrimizin su işletmeciliği ise ihale sürecindedir. Su işletmeciliği çoğu yerde kısmi olarak özelleştirilmiştir. Bu özelleştirme sayaç okuma, istasyon bakımı gibi çeşitli parça işlerin ihale edilmesi şeklinde yapılmaktadır.

Su işlerinin, özelleştirmeler ile amacı sadece kâr elde etmek olan şirketlerin eline bırakılması, hem su fiyatlarının asgari ücretle geçinen yurttaşlarımızın aylık gelirinin büyük bir kesimi gasp edilmesine hem de parasını ödeyemeyecek ya da ödemesi mümkün olarak görülmeyen yoksul kesimlere su sağlanma işlerinin aksatılması ya da topyekün sağlanmamasına kadar gidebilecektir. Dünyadaki pek çok örnekte görüldüğü gibi.

Suyun özelleştirilmesine ilişkin alt yapı çalışmaları uluslararası kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Bu kuruluşlar içinde öncelikle kamu hizmetlerinin özelleştirilmesini isteyen IMF, özelleştirmeyi hükümetlere verdikleri kredilerin ön koşulu sayan DB, özel sektöre yatırım yapan ve aynı zamanda DB'nin bir kolu olan Uluslararası Finans Birliği (IFC) ve kredilerin özelleştirilmesinde ısrarcı olan Inter-Americas Development Bank (IADB) gibi kuruluşlar yer almaktadır.

Su hizmetlerinin özelleştirilmesinin toplumsal faydalarından dem vurulmaktadır, ancak şirketlerin kontrolündeki su yönetiminde kâr maksimizasyonu, toplumsal ve çevreye ilişkin kaygılardan önce gelmektedir. Çok-uluslu şirketlerin pratikleri incelendiğinde ortaya çıkan durum, suyun yerel kullanıcılara maliyetinin artmasına paralel olarak şirket kârlarının artması, yolsuzluk ve rüşvet, su kalitesinde düşüş, kâr güdüsüyle kaynakların sömürülmesi ve yurttaş katılımının sınırlanmasıdır.

10.1. Su ve Türkiye

Ülkemizde su hizmetlerinin uluslararası şirketlere devri için değişik yöntemler izlenmektedir. Ancak bu yöntemlerin hepside uluslararası şirketlerin gözetiminde ve DB'sinin gözetiminde yapıldığı görülmektedir. Gerçekleşmiş olan özelleştirmelerde ve özelleştirme girişimi başlatılan şehirlerde hep aynı şirketleri görmekteyiz. Diğer ülkelerdeki su hizmetlerinin özelleştirilmesinde de aynı şirketleri görmekteyiz.

Bazı illerimizde/ilçelerimizdeki özelleştirmelerin kamuoyundan gizlenerek yapılabilmesinin yolları denenmiştir ve denenmektedir. Özelleştirmelerden bazılarının başarısızlığı ise, rüşvet konularındaki anlaşmazlıklardan kaynaklandığı kamuoyunun gündemine gelmiştir. Ülkemizde su hizmetleriyle ilgili yaşanan bazı örneklerden söz edeceğiz. Ancak, konunun burada sayılanlarla sınırlı olmadığı bilinmelidir.

10.1.1. Antalya

Antalya Su ve Atıksu Genel Müdürlüğü (ASAT) 1994 yılında kurulmuş, 1996 yılında ise Dünya Bankası'nın baskıları sonucunda suyla ilgili yetkilerini Fransız Şirketi ANTSU A.Ş.'ye devretmiş ve böylece su fiyatları üzerinde baskılar yaşanmaya başlamıştır. ASAT, Dünya Bankası ile yapılan İkraz Anlaşması (5 Temmuz 1995) gereği dayatılan ve özel sektörü de içeren üçlü bir yapıya dönüştürülmüş ve ASAT, Antalya Altyapı Yönetim ve Danışmanlık Hizmetleri San. Ve Tic. A.Ş. (ALDAŞ) ve ANTSU olarak yapılandırılmıştır.

ASAT'ın 5 trilyonluk maliyetlerinin ANTSU (SUEZ) tarafından 12 trilyon gibi bir taleple gündeme getirmesi, ANTSU'nun bu tür yaklaşımları su fiyatlarının artmasına sebep olmuştur. 2001-2002 yıllarında su fiyatları artış oranı %113'lere varmış, 2000-2004 yılları arasında su fiyatları artış oranı %357'lere ulaşmıştır.

Şirketin su fiyatlarını artırma talebi hiç bitmemiş; şirket fiyat artış talebinin gerekçesi olarak alt yapı yatırımlarını ve işletme maliyetlerinin yükselmesini göstermiştir. Daha sonra Antalya Büyükşehir Belediyesi 10 yıllık süre dolmadan Şirket ile yapılan sözleşmeyi feshetmek zorunda kalmıştır. Şirket konuyu uluslar arası tahkime götürerek tazminat talebinde bulunmuştur. Tahkim henüz sonuçlanmamış olmakla birlikte, Kararın Antalya Büyükşehir Belediyesi aleyhine çıkması sürpriz bir karar olmayacaktır.

10.1.2. Çeşme-Alaçatı / İzmir

Çeşme Belediyesi, Çeşme-Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi'nin dış finansmanı için hizmet işletmeciliğinin devri şartıyla 13,1 milyon (ABD) dolarlık DB kredisi almış, anlaşma ; Çeşme ve Alaçatı Çevre Koruma Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği (ÇALBİR) ile DB arasında 8 Mayıs 1998'de imzalanmıştır.

DB ve ÇALBİR arasında imzalanan kredi anlaşmasına ek olarak T.C. ile DB arasında Garanti Anlaşması imzalanmış olup, ÇALBİR'in yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunda T.C. ana borçlu olarak ÇALBİR'in yükümlülükleri yerine getirmeyi garanti etmiştir. Yapılan anlaşmaya göre 13,1 milyon (ABD) dolarlık kredinin %62'si inşaat işleri, %8'i mal ve ekipman alımı, %30'u ise hizmetin özelleştirilmesi için harcanacaktır. Sözleşme yapılmadan, kredinin su ve kanalizasyon sistemlerinin acil bakım onarımı için ayrılmış kısmından harcama yapılması yasaklanmıştır. Bu da öncelikli olarak yapılması gereken yatırımların gecikmesine neden olmuştur (Topçu, 2006).

Özelleştirme, kredinin zorunlu bir koşulu olarak DB tarafından dayatılmıştır. ÇALBİR on yıl boyunca su temini ve atıksu sistemini işletmek ve sürdürmek amacıyla Fransız Şirketi Compagnie Generale des Eaux (CGE) ve Türk şirketi TEKSER İnşaat ortaklığındaki bir konsorsiyumla sözleşme imzalamış ve Şubat 2003'te Alaçatı-Çeşme Su İşletmeleri Sn. Tic. A.Ş. (ALÇESU) kurulmuştur. Hizmetin işletmesinin özel şirkete verilmesi ile su birim işletme maliyeti iki kat artmıştır (Topçu, 2006).

Sonuç olarak, DB'nın sağladığı dış kredi ile finanse edilen Çeşme-Alaçatı su temini ve kanalizasyon projesi, özelleştirilen su hizmeti, geciken ve tamamlanamayan yatırımlar, artan su fiyatları ve azalmayan su kayıplarından ibaret olmuştur.

10.1.3. İzmit-Kocaeli

Yuvacık Barajı inşaatı projesi için; Hazine Müsteşarlığı ve İzmit Belediyesi tarafından; Yap-İşlet-Devret (YİD) modeli ile gerçekleştirilmesi yönünde "olumsuz görüş" bildirilmiş ve gerekçe olarak da proje kapsamındaki tesislerin ileri bir teknoloji gerektirmediği, İzmit Belediyesi'nin bu tesislerde üretilen suya ihtiyacı olmadığı ve üretilen suyun birim fiyatının yüksekliği nedeniyle satılamayacağı ve Hazine'nin bunu sübvansiyon etmek zorunda kalacağını ifade edilmiştir. Ancak daha sonra Hazine Müsteşarlığı ve İzmit Belediyesi'nin düşüncelerini değiştirmesi sonrasında, Yuvacık Barajı Projesi'nin YİD modeli ile tamamlanması desteklenmiştir. YİD modeli kapsamına alınan projenin "maliyeti" artmıştır. Proje maliyetinin yüksek olması, su birim fiyatlarının da yüksek olmasına neden olmuştur. 94/5907 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile YİD modeli ile yapılan tesislerde üretilen mal ve hizmetin ücretini belirleme yetkisi idareye verilmiş iken, İzmit Büyükşehir Belediyesi Uygulama ve Su Satış Anlaşması ile su fiyatını belirleme yetkisini Şirkete (İSAŞ, İzmit-Su Anonim Şirketi. Ortakları: İzmit Büyükşehir Belediyesi (%15), Mitsui & Co. Ltd. (%7,5), Sumitomo (%7,5), GAMA A.Ş. (%23,5), GÜRİŞ A.Ş. (%11,5) ve Thames Water PLC (%35)) bırakmıştır. Birim fiyatının 4 ABD doları gibi yüksek bir fiyat olarak belirlenmesi nedeniyle İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) projeden su almayı reddetmiştir. Başlangıçta bu durum bilinmesine rağmen, İstanbul'un da su ihtiyacı düşünülerek Belediye'nin şirketten 142 milyon m³ su alacağı hükme bağlanmış, fakat, İzmit Büyükşehir Belediyesi şirketten 1999 yılında 35 milyon m³,

2000 yılında da 96 milyon m³ su teslim almıştır. Şirkete 142 milyon m³ su alımı garanti edildiğinden ve bu yükümlülük de Hazine'ye verildiğinden (YİD projesi ile alınan dış kredilerde Hazine ürün satın alma garantisini vermektedir.) Hazine Garantör sıfatıyla 1999 yılında 150 milyon ABD doları (2000 yılı itibarıyla 387 milyon ABD doları) tutarında su faturası ödemiştir. Belediyenin abonelerine birim fiyatı 25 sentten sattığı su için Şirkete birim başına 4 ABD doları para ödenmiştir. 2005 yılı itibarıyla alımı garanti edilen 142 milyon m³'e halâ ulaşamamıştır. 1999 yılından 2006 yılına kadar yaklaşık 1,3 milyar ABD doları ödeme yapılmıştır. Anlaşmanın 2014 yılında biteceği düşünüldüğünde bu rakam katlanarak artacaktır. Satın alınan suyun tamamı kullanılmadığından, boşa akan suyun parası da ödenmiştir.

2007 yılında yaşanan kuraklık nedeniyle şehre su verilmesinde sıkıntıya düşülmesinin nedeni önceki su temin yapılarının elden çıkarılmasına bağlıdır. Önceki su kaynaklarının gözden çıkarılması barajı her yönüyle meşrulaştırmak içindir.

10.1.4. Bursa

Uludağ doğal temiz su kaynaklarının olduğu bölge Uludağ Turizm Gelişme Bölgesi ilan edilerek bir taraftan turizm şirketlerinin işgaline açılmış diğer taraftan Uludağ Milli Parkı dağın tepelerine kadar şişeleme yapan su şirketlerince işgal edilmiştir. Milli Parklar Kanunu'na aykırı olarak Uludağ'ın en olmadık yerlerine kadar borularını uzatan su şirketlerinin Uludağ su kaynaklarından ne kadar su çektikleri bilinmemekte ve kontrolü yapılmamaktadır.

1997 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi - Su ve Kanalizasyon İşletmesi Genel Müdürlüğü'nde (BUSKİ) özelleştirme çalışması yapılmış ve bir ihale şartnamesi hazırlanmıştır. Şartnamedeki "Bu özelleştirme ihalesine girecek olan bir şirketin en az 400 bin nüfuslu bir şehrin su işletmesini yapmış olması gereklidir" ifadesi en başından itibaren belli bir şirket için açıldığını kanıtlar niteliktedir. Özelleştirme, BUSKİ'nin yeni yatırımlar için Dünya Bankası'ndan kredi talebinde bulunması ve Dünya Bankası'nın da "önkoşul" olarak özelleştirmeyi dayatması ile gündeme gelmiştir. Sendikaların mücadelesi sonucu Belediye Başkanı, özelleştirme girişiminden vazgeçmiştir. Ancak, Bursa Belediyesi'nin bu yönde çalışmalar yaptığı bilinmektedir.

10.1.5. Çorlu-Tekirdağ

Belediye su hizmetlerini özelleştirmek için 2006'da ihale açmış ancak sonra iptal ederek pazarlık usûlüyle 35 yıllığına ve 185 trilyon bedelle TEPE-AKFEN Su Kanalizasyon AŞ'ye (TASK) devredilmiştir. Kamuoyundan gizlenen bu satıştan Çorlulular ancak TASK AŞ tarafından işçi alımı başlamasıyla haberdar olmuştur. Çorlulular konuyu Danıştay'a intikal ettirmiş, Danıştay'dan alınan olumlu yanıt üzerine ise dosya İçişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir.

Çorlu'nun 60 bin abonesinin hiç artmayacağı üzerinden 35 yıllık su bedeli hesaplandığında şirketin 700 trilyon kazanacağı öngörülmektedir.

10.1.6. Güllük-Bodrum

Bodrum-Güllük'te Belediye içme suyu hizmetlerini Tepe - Afken Su Kanalizasyon (TASK) A.Ş'ye 35 yıllığına devredilmiştir. Ancak devir sonrasında faturalara yansıyan fahiş ücret artışı Güllük Halkının tepkisine neden olmuştur (2007).

Akfen'in patronu Hamdi Akın'ın 21 Kasım 2006 tarihli Milliyet gazetesinde verdiği demeç "sermayenin suya gösterdiği ilgi"yi açıklar niteliktedir. " TASK isminde bir su ve kanalizasyon şirketi kurduk. Şehir içi su dağıtımına yönelik bir iş. Bodrum-Güllük'ün 35 yıllık işletmesini aldık. Güllük'ün suyunu dağıtıyoruz. Suyu çıkartıyoruz, dağıtıyoruz, parasını topluyoruz. Bu çok büyüyecek bir iş. Bunların finansmanı uğraşıyorum. Su işine İngilizler ortak olmak istiyor. Dünyada çok popüler bir iş bu."

10.1.7. Ankara

Ankara Büyükşehir Belediyesi sayaç okuma hizmetlerini taşeronlaştırmış ve sonrasında "kademeli su tarifesi" uygulamasına başlanmış, su tüketimine keyfi bir sınır koyulmuş; tesisat abonelerinin bu sınırı aşmaları durumunda, aşılan kısmı çifte tarifeden ödemeleri zorunluluğu getirilmiştir. Keyfi olarak faturalandırma periyotunun artırımının gerekçesi, birçok kent sakini tarafından bir aylık fatura periyotlarında 10 m3/ay'lık suyun aşılmasını tahsilatların zamlı tarifeden yapılamamasıdır. Faturalandırma periyotlarının 45 güne çıkarılması ile faturalandırma bedelleri çifte tarifeye sokularak Ankaralılar için pahalı su dönemi başlamıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından uygulanan "kademeli su tarifesi" ve 45 günlük faturalandırma dönemi ile Ankara'da yaşayan asgari ücretli bir emekçinin gelirinin yaklaşık %10'u Belediye su bedeli olarak ödenmektedir. ASKİ tarafından suyun kademelendirilmesi ve 45 günlük okuma dönemine ilişkin uygulamanın iptali için Tüketici Hakları Derneği tarafından 26/03/2007 tarihinde Ankara İdare Mahkemesinde açılan iptal davası Belediye lehine sonuçlanmıştır, fakat temyiz hakkı verilmiştir. Dava şu an Danıştay'da devam etmektedir ve suyun periyodik tarifelendirilmesinde tekrar 30 güne geçilmiştir.

Yine ASKİ'nin diğer bir uygulaması ise, ön ödemeli su sayacı uygulamasıdır. Bir yurttaşın su sayacı, borcu nedeniyle sökülmüş, yurttaş daha sonra borcunu kapatmış; fakat, ASKİ borcunun yanısıra 300 TL ek ödeme yapması karşılığında eski sayacının yerine kartlı su sayacının takılacağını söylemiştir. 300 TL ödeme gücü olmayan yurttaş, ASKİ'ye dava açmıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından kartlı sayaçların satış ve montaj işleri ile ilgili yetkilendirilen ASKİ'nin "Borcundan solayı sökülün su sayaçlarının Kartlı Su Sayacı takılmasına ilişkin Yönetim Kurulu kararının, Anayasaya, insan ve yaşam haklarına, temel hak ve özgürlüklere, kamu yararı ve hizmet gerekleri ile hukuka aykırı olduğundan yürütmelerinin ayrı ayrı durdurulması ve takiben iptallerine karar verilmesi istemi ile açılan davada Ankara 11. İdare Mahkemesi, ASKİ Yönetim Kurulu'nun 18.05.2005 tarih, 210 sayılı kararının 2. bendinin yürütmesini 26.11.2008 tarihli kararı ile durdurmuştur.

Büyükşehir Belediyesi'nin zamanında yapması gereken yatırımları yapmaması ve sorumluluklarını yerine getirmemesi nedeniyle 2007 yılında Ankaralılar susuz kalmıştır. Çözüm olarak Ankara'ya sunulan Kızılırmak suyu sonucunda, sülfat, sodyum ve klorür yönünden 1. kalite olan Ankara'nın suyu, Kızılırmak suyunun Ankara şebekesine verilmesiyle birlikte su 2. kaliteye düşmüştür.

Daha önce musluklarından akan suyu içebilen Ankaralılar, artık musluk suyunu kullanmayı bile tereddütle karşılamaktadırlar. İçme suyu olarak damacana ya da şehre yakın kaynak sularından evlerine su taşıyıp bu suları kullanmak zorundadırlar. Bir anlamda Ankaralı damacana mahkûm olmuştur. Ankaralıların sırtına zamlı su faturalarının yanı sıra bir de aylık ortalama 40–50 TL'lik damacana su gideri eklenmiştir. Aslında bu durumun su ticaretini yapanlar ile bunlarla ilişkisi olan çevrelerce özellikle yaratıldığı düşüncesi yanlış değildir.

10.1.8. Edirne

Edirne Belediyesi, imar alanı ile mücavir alanında bulunan içme suyunun kaynaklarından alınarak, nakli, depolanması, dağıtımı, satışı, tahakkuku ve tahsilatı ile, Belediyenin içme suyu ve Atıksu hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gereken her türlü tesisi kurmak, kurulu olanları devralmak, abone yönetim sistemi kurmak, içme suyu arıtma tesisi rehabilitasyonunu sağlamak, abonelerden alınacak, abone bedeli ve diğer hizmet bedellerini alarak bir elden işletmek üzere, Edirne Belediyesinin mevcut içme suyu ve atık su ve şebekelerinin, yeni yapılacak tesis ve şebeke yatırımlarıyla birlikte, yönetilmesi ve işletilmesini kapsayan hizmetlerinin imtiyaz hakkını 30 yıl süreyle ihaleye çıkarmıştır.

Suyunun özelleştirilmesinde yolsuzluk ortaya çıktığından işlemler şimdilik askıya alınmıştır.

10.1.9. Kütahya

Kütahya'nın içme suyunun özelleştirilmesi için belediye meclisinden yetki aldığını belirten Belediye Başkanı, Özelleştirmenin hedefi verilecek hizmetlerin gelecekte kişilere bağlı kalmaksızın 35 yıl boyunca devam ettirilmesi olduğunu belirtti. Şu anda 617 kilo metre içme suyu hattımız var. 200 kilometresini biz yaptık. 120 kilometresini de öz kaynaklarımızdan yaptığımızda geri kalan kısımların yenilenmesi, ayrıca 19 köyün mahalle olmasıyla meydana çıkan yeni ihtiyaçlar, gelecekte hiçbir kişiye bağlı kalmaksızın planlama yapmayı gerektirmektedir. İşte bu özelleştirme ile bunları yapacaksınız. Sadece içme suyu değil, Yoncalı ve Ilıca'da ki arıtma tesisleri, içme suyu hatları, derelerin ıslahı ayrıca su baskını yaşanan yerlerin rehabilitasyonu bu kapsamdadır. Su kaynaklarının korunması, su kaynaklarının geliştirilmesi, suların arıtılması kalitenin arttırılması bütün bunlar kapsamlı bir şekilde bakıldığında sularımızın azalmasını değil, korunmasını sağlayacaktır” şeklinde konuştu.

İçme sularının özelleşmesi konusunun Kütahya Belediyesi'nin isteği doğrultusunda olmayacağını açıklayan Belediye Başkanı, mahalli idareler, İçişleri Bakanlığı ve yargı aşamalarının sonunda belediye meclisinin onayı ile ancak suların özelleşmesinin netlik kazanacağını, bunun bir imtiyaz modeli olduğunu ve ilk kez Kütahya'da yapılmadığını belirtti.²⁵

²⁵ <http://www.haberler.com/kutahya-da-icme-suyunun-ozellestirilmesi-haberi/>

10.1.10. Türkiye'nin tamamı

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler, 31 Temmuz 2007 de "Akarsu ve göletlerin kullanım hakkı 49 yılı geçmeyecek şekilde özel sektöre satılacak" açıklamasıyla niyetlerini açıklamıştır.

DSK toplantıları ve 5.DSF dikkate alındığında, bu açıklama zamanlaması bakımından da çok anlamlıdır. Bu açıklama DSK'nin politikalarını belirleyen şirketlerin söylemleriyle de örtüşmektedir.

10.2. Su ve Dünya

Su hizmetlerindeki özelleştirmeler dünyanın her yeri DB'sının katkılarıyla gerçekleşmektedir. Su hizmetlerini alanlar aynı şirketlerdir ve aynı zamanda DSK'nin kurucuları ve politikalarını belirleyenlerdir. Aynı şirketler ülkemizdeki özelleştirmelerde de görülmektedir.

Dünyada yaşanan örneklere özetle bakıldığında, Gana'da insanlar, IMF politikaları sonucunda gelirlerinin yarısını su bulabilmek için harcamışlardır. Su fiyatları Kasablanca'da üç misli, İngilterede yüzde 450 artarken şirket karları yüzde 692 artmıştır. Buna karşılık bağlantı kesintileri ise yüzde 177 artmıştır. Burada dünyadan bazı örnekleri sistemin nasıl çalıştığına örnek olabilmesi için verilmektedir.

10.2.1. Meksika

Meksika'da 1990'lı yılların başından itibaren su işleri özel sektöre açılmış ve bu işlerin kolaylaştırılması için Anayasa dahi değiştirilmiştir. Su ve kanalizasyon işleri tümüyle yerel yönetimlere aktarılmış ve bu yetki devrinden sonra Meksika su sisteminin %20'si on yıl içinde özelleştirilmiş, iki Fransız şirketi Suez ve Vivendi yanında bir de İngiliz şirketi United Utilities ile İspanyol Aguas de Barcelona Meksika'da pazarın yöneticileri durumuna gelmiştir. Bugün Meksika'da su fiyatları artmıştır.

10.2.2. Şili

1981 yılında yapılan bir yasa değişikliği ile su hakkını satın alanlar bu alanda sorumlu kamu idaresi olan Devlet Su Teşkilatı'ndan izin almadan su kullanım haklarının yerlerini ve şekillerini serbestçe değiştirme yetkisine sahip olmuştur. Bununla beraber şirketler, su kullanım hakkını satın aldıktan sonra herhangi bir vergi ya da ücret ödememişlerdir. Şili'de su piyasasını Suez elinde tutmaktadır ve DB'nin koyduğu bir koşul olarak Suez Lyonnaise des Eaux şirketine %33 kâr payı Şili devletinin garantisi altındadır. Su fiyatlarında ise %41'den artış olmuştur.

10.2.3. Bolivya

Bolivya'nın Cochabamba belediye başkanı Amerikan şirketi olan Bechtel'in yan kuruluşu Aguas del Tunari konsorsiyum ile 40 yıllık su imtiyaz sözleşmesi imzalanarak şebeke işletme hakkı vermiştir. Şirket su fiyatlarını %200 oranında artırmış, su faturalarını ödeyemeyen halk bunun üzerine bahçelerine kuyu açarak ya da yağmur suyu toplayarak, suyunu kendisi sağlamaya çalışmıştır. Fakat şirket, imtiyaz sözleşmesine dayanarak halkın kendi çabalarıyla elde ettiği suyun dahi ücretini almak için tahsilat memurları göndermiştir. %400 lere varan fiyat artışları ve şirketin kâr hırsıyla yağmur suyunu bile fatura etme talebi karşısında halk ayaklanmış, mücadeleler sırasında polisin açtığı ateş sonucu yaşanan ölüm toplumsal başkaldırığı tetiklemiştir.

Yapılan su savaşı ile Suez Bolivya'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Tarihe Cochobamba Su Savaşı olarak geçen olay Bolivya halkı için büyük kazanımdır.

10.2.4. Peru

Nüfusunun %40'ının günlük gelirinin iki dolardan az olduğu Peru'da içme suyu fiyatlarının halkın alım gücünün üzerinde tutulması nedeniyle Perulular diğer zorunlu ihtiyaçları ile su arasında tercih yapmak zorunda bırakılmışlardır. Birçok aile eğitim, sağlık ve gıda gibi harcamalarını su faturalarını ödeyebilmek için kısmak zorunda kalmıştır.

10.2.5. Endonezya

Endonezya'nın 220 milyon nüfusla ABD'den sonraki 7nci yoğun nüfusa sahip olmasına rağmen nüfusun yalnızca %33'üne şebeke suyu sağlanmaktadır. Dünyadaki su kaynaklarının %6'sına sahip olması su şirketlerinin iştahını kabartmaktadır.

Endonezya'da yeni anayasa ile su hakkı ticari bir hak şeklinde ifade edilmiş, yasa kabul edildikten sonra su tarifesine gereksinim neden gösterilerek su işletmecilerince suya erişim tarifeleri yükseltilmiştir. Su tarifesinin belirlenmesinde özel sektör de söz sahibidir. Jakarta'daki su hizmetlerini 10 yıldır Suez's Financial Engineering şirketi yürütmekte ve su tarifeleri de her altı ayda bir otomatik olarak artmaktadır.

10.2.6. Güney Afrika Cumhuriyeti

Güney Afrika anayasasında halkların su hakkından faydalanma hakkı var denmesine rağmen 2003 yılında özelleştirme stratejileri hayata geçirmiştir. Güney Afrika'da yetkililerle Fransız su tekeli Suez arasında bir sözleşme imzalanmıştır. "Suyun Muhafaza Edilmesi" kapsamındaki bu sözleşmede, zenginlere suyu istediği kadar kullanma hakkı verilirken yoksul halklar için suyun muhafaza edilmesine yönelik hedefler bulunmaktadır. İlk uygulama bölgesi olan Johannesburg'ta hükümet bu projeyi uygulayabilmek için halk, alt yapının yenileneceği üzerinden ikna edilerek aboneler için konturlu sayaç uygulamasına geçilmiştir. Böylece suyun tasarrufu değiştirilerek öde-kullan yani "paran kadar su" sistemi işletilmeye başlanmıştır. Ancak fakir halkın çoğunlukta bulunduğu Güney Afrika Cumhuriyetinde suya erişemeyen halk ayaklanarak özelleştirmelere karşı mücadele başlatmıştır.

"Sayacı yok et suyun tadını çıkar" kampanyasıyla 20 bin abone sayaçlarını kırıp direk su sistemine bağlanmış suya erişim haklarını kullanmışlardır.

10.2.7. Filipinler-Manila

Filipin Hükümeti 1997 yılında şebeke suyu hizmetlerini sermayeye açmıştır. Yaklaşık 10 milyon nüfusa sahip olan, doğu ve batı bölgesi olmak üzere iki bölgeye ayrılan Manila'da şebeke suyu hizmeti iki farklı şirkete verilmiştir. Doğu bölgesinde Ayala, Bechtel ve Mitsubishi ortaklığında kurulan Maynilad Water Services (MWS), batı bölgesinde ise Benpres ve Suez ortaklığında kurulan Manila Water Company (MWC) şirketlerine 25 yıl süreyle su hizmetleri devredilmiştir. MWS'nin su hizmetlerini yürüttüğü bölgede fiyatlarda 4 kat, MWC'nin su hizmetlerini yürüttüğü bölgede ise 3 kat artış yaşanmıştır.

Yeniden liberal ideolojinin etkinlik, verimlilik ve iyi yönetim gibi kavramsal silahlarla savunduğu özelleştirme hareketinin başarısızlığı ortadadır. Raporlarda örnek olarak seçilen ülkelerde su hizmetini piyasalaştırmada yaşanan yıkıcı sonuçlar ortadadır. Malezya, Filipinler, Bolivya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Türkiye ve

diğer bir çok ülkede özelleştirmelerin olumsuz sonuçları ortaya çıkmış, su kaynaklarının korunması bir yana, su, parası olanın istediği gibi tasarruf ettiği bir metaya dönüşmüştür. Yoksul kesimlerin su hizmetinden dışlanmasına yol açan yüksek su tarifeleri önlenememiştir.

10.2.8. İngiltere

1989 yılında su ve kanalizasyon hizmetleri özelleştirildi. Suyun kalitesi yüzde 40 düşerken su fiyatları iki kat arttı. Bunun sonucunda iki milyon kişi su faturası ödeyemez duruma gelirken evlerin suları kesildi.

10.2.9. Fransa

Büyük şehirlerin su hizmetleri özelleştirildi. Kırsal kesimlerde ve küçük yerleşim yerlerinde su hizmetleri hala kamu eliyle yürütülüyor. Özel firmaların su fiyatları kamunun fiyatlarının yüzde 30 üzerinde.

10.3. Su Rüşveti

Rüşvet, yaptırılmak istenen bir işte yasa dışı kolaylık ve çabukluk sağlanması için bir kimseye mal veya para olarak sağlanan çıkar olarak tanımlansa da; Rüşvet, soruşturma ve iddialarında, söz konusu sürecin ekonomik-politiğin bir parçası olarak anlaşılmalıdır.

Rüşvet tartışması, kamu görevlilerinin hukuken kanıtlanan yasaya aykırı rüşvet alma olaylarının ötesine genişlemelidir. Bir partiye, bir resmi görevliye ya da kuruma belirli bir ödeme tipinin kanuna aykırılığı bir ülkeden diğerine değişmektedir ve kısmen bir şans meselesidir.

Hukuki sürecin kendisi garip sonuçlar yaratabilmektedir. Hem Lesotho'da hem de Pakistan'da kişiler şirketlerden rüşvet almaktan suçlu bulunmuş fakat şirketler bu rüşvetleri ödemekten suçlu bulunmamışlardır.

Su sözleşmelerini almak için, SUEZ ve VIVENDI'nin ve yavru şirketlerinin yöneticileri hakkında rüşvet vermeye ilişkin olarak, özellikle gelişmiş ülkelerde bir çok mahkûmiye kararı verilmiştir.

DB'sının kendi birimi tarafından yapılan araştırmada “çokuluslu firmaların *büyük ihtimalle* idari rüşvetler ödedikleri ve diğer firmalar gibi devleti ele geçirmeye çalıştıkları ve merkezi yurt dışında olan çokulusluların diğer firmalara göre kamusal fırsatları ele geçirmek için daha fazla komisyon ödedikleri saptanmıştır.”²⁶

11- KAMU ZARARI PROJELERDEN BAZI ÖRNEKLER

Belediyelerin ve merkezi kurumların görevlerini kamusal anlayıştan uzaklaşarak DB'sının taleplerine uygun şekilde yaptığını görmekteyiz. Bu yapılanmalar ile su kaynaklarının uluslararası şirketlerin eline geçmesinin altyapıları oluşturulmaktadır. Kamu aracılığıyla yapılan yanlış yatırımlar, kamunun bu işleri başaramadığına ilişkin örnekler diye gösterilerek özelleştirilmelerin zorunluluğu gibi kandırmaca yöntemlere seçilmektedir. Olayın aşlını kredilerin verildiği yerlerde ve verilmiş şekillerinde görmek mümkündür.

²⁶ Ulusoy K, Küresel Ticaretin Son Hedefi Su Pazarı, sayfa 160-161

11.1. Melen Suyu

İstanbul'luların susuzluğuna 2040 yılına kadar çare olarak Melen Suyu sunulmuştu. Melen havzasında 14'ü büyük olmak üzere 300'ü aşkın fabrika bulunmaktadır. Bu fabrikaların çok azının arıtma tesisi vardır ve bunların atıkları Melen Suyu'na karışmaktadır. Bir çok konaklama tesisinin atıkları da, karayolunun kirliliği de önce Asar, sonra da Melen Suyu'na eklenmektedir. Bölgedeki yerleşimlerden yalnızca Düzce'de evsel atık sular için biyolojik arıtma tesisi vardır ve geri kalan yerleşimlerin arıtması yoktur ve suları Melen'e karışmaktadır.

1994 yılında Büyük Melen Çayı'nın 2. Sınıf; mikrobiyolojik değerlendirme açısından ise 2. ve 3. sınıf olduğu belirlenmiştir. Sakarya ve Abant İzzet Baysal Üniversitelerinin 2001 yılında yaptıkları araştırma da Büyük Melen Suyu'nun 2. Kalite olduğu ortaya konulmuştur. Asar Suyu'nun kalitelerinin 4. Sınıf olduğu belirlenmiştir.

Dönemin İSKİ Genel Müdürü "İstanbul'un Melen Suyu'na ihtiyacı yok." açıklamasının ardından Bakanlar Kurulu Kararı ile Melen Havzası içmesuyu amaçlı kullanım alanı dışında bırakılmış, Melen Projesi bir süreliğine durdurulmuştur. Bu süreç içerisinde havza içerisinde kurulan endüstriyel tesis sayısı ile birlikte Melen Suyu'nun kirlilik yükü de artmıştır.

Proje yüklenicisi firmalar tarafından Melen Havzası Entegre Havza Yönetimi Master Planı hazırlanmış; havza içerisinde yer alan Kaynaşlı, Cumayeri ve Yığılca ilçelerinde 3 adet arıtma tesisi kurulması planlanmıştır.

Proje yüklenicisi firmalar tarafından Melen Havzası'nı izlemeye alınmış, 3 yerde de arıtma tesisi kurulması projelendirilmiştir. Düzce'deki kirliliğin İstanbul'a ulaşmaması için Kaynaşlı, Cumayeri ve Yığılca ilçelerinde 3 adet arıtma tesisi yapılması öngörülmüştür.

Melen Projesinde ki tek sorun kirlilik sorunu değildir. İSKİ tarafından Büyük Melen Projesi'yle getirilecek suyun İstanbul'un 2040 yılı için öngörülen olası 41 milyon nüfusuna yeterli olacağı açıklanmıştır. Oysa İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Metropolitan Planlama Bürosu'nun 2050 yılı için ön gördüğü İstanbul nüfusu 17 milyondur.

Proje ilerledikçe projenin ekonomisi ile ilgili gerçekler de ortaya çıkmaya başlamıştır. 2 milyar dolardan milyar dolardan fazla maliyeti olan projenin İstanbul için bir çözüm olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak İstanbul Büyükşehir Belediyesi Melen Projesi ile ilgili tüm eleştirilere "Japonlar Melen Projesi'nin yapımı şartıyla kredi vermiştir „ diyerek karşılık vermiştir.

Japonya Kalkınma Bankası'ndan alınan kredi ile yapılmakta olan Melen Projesi'nde kredi geri ödemesi 2004 yılında başlamıştır. İstanbullular ve diğer illerde yaşayan vatandaşlar, proje henüz tamamlanmadan önce, kullanmadıkları içmesuyu için vergi ödemek zorunda bırakılmışlardır. Geline bu nokta ülkemizde yapılan içmesuyu yatırımlarının kamu yararı gözetilen politika, planlama ve bilimsel ve teknik yaklaşımlardan eksik olduğunu gözler önüne sermektedir.

Projesinde, fizibilitesinde, ilk yatırımında, inşaatında, finansmanında dışa bağımlı projelerle, farklı havzalardan taşınan suyun susuzluğa çözüm olarak sunulmasının nedeni açıktır. Burada amaç alınan krediler karşılığında su hizmetlerinin özelleştirilmesini sağlamaktır.

11.2. Kızılırmak Suyu

2560 Sayılı Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi (ASKİ) Genel Müdürlüğü kuruluş yasının 2. maddesinde “İçme kullanma ve endüstri sularının her türlü yer altı ve yer üstü kaynaklarından sağlanması ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılması için, kaynaklardan kullanıcılara ulaşıncaya kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak, bu projelere göre tesisleri kurmak veya kurdurmak, kurulu olanları devralıp işletmek...” hak ve görevi ASKİ’ye verilmiştir.

1968 senesinde Ankara’nın su planlamasının yapılması gündeme gelmiş ve DSİ tarafından 50 yıllık süre için yapılan Ankara Master Su Planı (1970-2020) doğrultusunda 1974 yılında Kurtboğazi Barajı devreye girmiş, 1978’de devreye girmesi planlanan Çamlıdere Barajı, tünel açmadaki bazı sorunlar nedeniyle ancak 1985’te, İncegez Barajı yerine yapılan Eğrekkaya Barajı 1992’de, Akıyar Barajı ise 2000’de devreye girmiştir. 2050’yi de kapsayan Master Planla Öncelikle Işıklı-Gerede suyunun pompa sistemi ile Ankara’ya getirilmesi, 2034 yılından sonrası için de Kızılırmak suyunun kullanımı planlanmıştır.

DSİ, 2006 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesini uyarmış ve Ankara’da yaşanacak su sıkıntısının erken habercisi olmuştur. Belediye tarafından durum önemsenmeyerek 2006 yazı itibarı ile Ankara’da ciddi bir şekilde su sıkıntısı çekilmesinin muhtemel görünmediği bildirilmiştir. DSİ, Hazine Müsteşarlığı’na bir yazı ile “2010’a kadar Gerede sistemi devreye girmese Ankara’da su sıkıntısı yaşanabileceği”ni de bildirmiştir. Hazine’nin Ankara Büyükşehir Belediyesi’ne durumu sorduğu görüşe belediye tarafından verilen cevapta ise hazine garantili belediye borçlarının arttırılmaması için su temini projelerini yap-işlet-devret modeli ile yapılmasının düşünüldüğü, Ankara metrosunun büyükşehir belediyesinin öncelikli projesi olduğu belirtilerek Gerede Işıklı projesinin DSİ tarafından yapılması önerilmiştir.

Belediye, hazineye verdiği cevapta öncelik tercihini metrodan yana kullanacağını bildirerek ASKİ’nin kaynaklarını, su ve kanal işleri yerine kuruluş yasasında olmadığı halde yollar ve köprülü kavşaklara aktarmıştır.

Ankara Büyükşehir Belediyesinin keyfi ve plansız tutumu dolayısıyla Ankara’nın ihtiyacı olan suyun teminini sağlayan DSİ-Büyükşehir Belediyesi arasında yapılması gereken protokolün Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin tavrı nedeni ile yapılamamış ve 2007 yılında su krizi yaşanmış, krizden çıkış için ise Kızılırmak projesinin uygulanması yoluna gidilmiştir.

Kızılırmak suyunun Ankara’ya getirilmesine dair Bakanlar Kurulu Kararı 7 Mart 2007 tarih ve 26455 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Proje için yaklaşık 400–500 m pompaj ve İvedik Arıtma Tesisine kadar 126 km civarında uzun bir iletim hattı gerektiği görülmüştür (Bütün bu etkenler ki suyun maliyetini çok arttıracaktır). Kızılırmak suyunun getirilmesinin su fiyatlarına nasıl yansıdığı proje tamamlandıktan sonra görülmeye başlanmıştır. Bu maliyetlere pompalarda kullanılacak enerjinin fiyatıda eklendiğinde halka gelecek yükün gerçek bedeli ortaya çıkacaktır.

Ayrıca Kızılırmak suyu hattının Ankara'ya yaklaşık olarak günlük 750 bin metreküp su getirecek biçimde inşa edilmesi, Ankara'nın günlük su ihtiyacının yaklaşık olarak %90'nun Kızılırmak suyundan karşılanacağını ortaya çıkartmaktadır. Kızılırmak nehrinin su kalitesi ileri arıtma teknikleri kullanılmadan içme suyu olarak kullanılmaya uygun değildir.

Kurtboğazi ve Çamlıdere Barajlarının sularının arıtıldığı İvedik Arıtma Tesisleri teknik olarak Kızılırmak'tan getirilen suların arıtılarak içme suyu standartlarına uygun hale getirilmesine uygun değildir. Kızılırmak suyuna uygun yapılması gereken arıtma sistemi ise, diğer arıtma sistemlerine göre oldukça pahalıdır. Bunun yanında İvedik Arıtma Tesislerinin kapasitesi, günlük 1 milyon m³'tür.

Bu açıklamalara karşın, Belediye ve ASKİ, Kızılırmak suyunu İvedik'e getirerek Ankara'nın içme ve kullanma sularıyla karıştırıp kente vermektedir. Bu durum Ankara'ya sağlanan içme suyunun kalitesini sodyum, sülfat ve klorür açısından 1. kaliteden 2. kaliteye düşürmüştür; sodyum, sülfat ve klorür değerlerini, sınır değerlerine yaklaştırmıştır.

Ankara Valiliği Sağlık Müdürlüğü tarafından (Gıda ve Çevre Kontrol Şube Müdürlüğü'nün 15.07.2008 tarih ve 027094 sayılı yazısında), ASKİ'nin Ankara şebeke suyu ile ilgili analizlerinin yönetmeliğe göre yapılmadığı ve yönetmelikte belirtilen sıklıkta yapılmadığı beyan edilmiştir. Yine aynı yazıda Kızılırmak suyu için İvedik arıtma tesisinin yetersiz olduğu ve yeni bir arıtma tesisinin kurulması gerektiği ifade edilmiştir.

Ankara Valiliği Sağlık Müdürlüğü Gıda ve Çevre Kontrol Şube Müdürlüğü'nün 07.08.2008 tarih ve 030038 sayılı yazısında, "Yenimahalle Belediyesi'nin muhtelif semtlerinden alınan su numunelerinin analizleri sonucunda, bakteriyolojik ve kimyasal yönden ilgili yönetmeliğe uygun olmadığı" rapor edilmiştir.

İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi, Ankara'nın üç semti; Oran, Mamak ve Yüzüncüyıl semtlerinden 05 Eylül 2008 tarihinde numune olarak Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Teknik Araştırma ve Kalite Kontrol Dairesi Başkanlığına başvurarak bazı parametrelerin analizlerinin yaptırılmasını istemiştir. Bu analizlerin sonucunda numune alınan üç semtten Oran semtinde ODTÜ raporunda olduğu gibi koliform bakterisine rastlanmıştır.

Ankara içme suyu şebekesi, şebeke kayıpları şuan ASKİ'nin resmi internet sayfasına göre %30'dur. Şebeke kayıpları, borulardan sızan sular ve illegal kullanım olarak tanımlanır. Şebeke kayıpları, arıtmadan basılan su ile fatura edilmiş su miktarı karşılaştırması ile tespit edilir. Borulardan sızan su ise arıtmadan basılan su ile gece su kullanımının az olduğu saatlerde kullanılan su miktarı karşılaştırması ile tespit edilir. ASKİ'de şebeke kayıpları tespit çalışmaları yapılmamaktadır.

Park ve bahçe sulamaları için, ortalama 50 km uzaklıktaki barajlardan getirilen ve arıtma tesisinde arıtılan içme suyu kullanılmıştır. 2009 kışında yağın yağışlara bağlı barajlarda biriken su gerekçe gösterilerek Kızılırmak'tan taşınan su durdurulmuştur. Oysa geçmiş yıllardan itibaren park ve bahçe sulamalarında arıtılmış su kullanılması ve barajlardaki sular akılcı yönetilmiş olsaydı Kızılırmak projesine milyar dolarlar harcamaya gerek kalmayacaktı.

11.3. Ilisu Barajı

Ilisu Baraj Projesi, Almanya-İsviçre-Avusturya kredileriyle, yüklenicisi ortaklığıyla faaliyete geçmesi durumunda 1200 yıllık tarihi Hasankeyf'i sular altında bırakacak bir baraj projesidir. Oysa 1978'de bu bölge I. derece sit alanı ilan edilmiş, Koruma Kurulu Kararına aykırı olarak teknik olmayan gerekçelerle barajın yapımı meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır.

Ilisu Baraj gölü 6.000 hektar 1. ve 2. Derece Tarım alanını su altında bırakacaktır. Barajın 1,8 milyar Euro maliyetinin olacağı ve bunun 1,1 milyar €'sunun baraj ve hidroelektrik santral, kalanının yeniden yerleştirme, kamulaştırma ve alt yapı yatırımlarına gideceği öngörülmüştür. Daha önce 1,8 milyar €'ya ihale edilmiş olan proje yapımının, şimdi 1,2 milyar €'ya verilmiş olması ilginçtir. Belli ki, kamu eli ile yapılacak işler sanki maliyetin dışında imiş gibi gösterilmektedir. 2007 tüketimine göre kurulu güce katkısının sadece %1.5 olacağı gibi, GAP içerisinde üretilen elektrik bakımından da en pahalı elektrik üretim projesidir.

Tamamlandığında onbinlerce kişinin evini ve toprağını terk etmesine neden olacaktır. Barajdan ötürü 53 köy 14 mezra ve Hasankeyf kasabası, 112 km enerji hattı, 120 km köy yolu, 148 km devlet yolu ve 5.575 m demiryolu yenilenecektir. Yeniden yerleşimin maliyeti, baraj ve HES kazancından fazla olacaktır.

11.4. Munzur Projesi

Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nin "Fırat Havzası"nda yer alan Tunceli İli'nin Munzur Vadisi ile çevresinde, sekiz adet baraj ve hidroelektrik santral yapımı projelendirilmiştir. Söz konusu barajların tümü "Munzur Projesi" adı altında toplanarak bunlardan, Mercan Hidroelektrik Santrali Akayayık Mercan Vadisi'nde, Konaktepe I, Konaktepe II, Kaletepe ve Bozyaka Hidroelektrik Santralleri'nin Munzur Vadisi'nde, Pülümür Barajı ve Hidroelektrik Santralinin ise Pülümür Çayı üzerinde inşa edilmesi hedeflenmiştir.

Tunceli-Ovacık arasında uzanan Munzur Vadisi'nin 42.000 hektarlık alanı, 1971 Yılı'nda Ulusal Park ilan edilmiştir. Munzur Vadisi Ulusal Parkı; "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme"de tanımlanan "estetik ve bilimsel açıdan istisnai evrensel değere sahip olan fiziki ve biyolojik" bir oluşumdur.

Munzur Vadisi ile çevresinin doğasının yıkıma uğratılması, aynı zamanda büyük çaplı demografik değişimlere yol açarak yeni "göç"lere de neden olacaktır. Pülümür Barajı ve Hidroelektrik Santrali'nin göçe zorlayacağı veya olumsuz etkileyeceği köyler hariç, Mercan ve Munzur Vadisi'nde yapılacak barajlar ile hidroelektrik santraller; 84 köyün yaşam olanaklarını, doğrudan ve dolaylı olarak tehdit etmektedir.

11.5. Yortanlı Baraj Projesi

Yortanlı Barajı 18 304 hektarlık Kınık Sulaması'nın yüzde 43'ü olan 7793 hektar tarım arazisine yılda ortalama 37 milyon metreküp su verecek. Hem Kınık sağ sahiline hem de sol sahiline su verecek olması projenin anahtar proje haline gelmesine neden olduğu iddia edilmektedir. Bakırçay Kınık Projesi sulama alanı

içinde 5 600 çiftçi ailesi yararlanacaktır. Bu proje ile Bakırçay havzasında 20030 ha alanın sulanması amaçlanmıştır. Yortanlı Barajı 67 milyon m³, Çaltıkoru Barajı'nda ise 41,6 milyon m³ su toplanması planlanmıştır. Yortanlı Deresi üzerine kurulan baraj, 2000 yıllık tarihi kültürel mirasımız olan Allianoi antik kentini sular altında bırakacak olmasından dolayı kusurlu bir projedir.

Bergama'nın kuzey doğusunda yer alan, 2001 yılında 29.03.2001 tarih ve 9226 sayı ile I. Derece antik sit alanı kabul edilen, 2000 yıllık tarihe sahip Allianoi su tedavi merkezi olarak kurulmuş, 47 °C derece sıcaklığa sahip termomineral su olup halen halk tarafından şifa merkezi olarak halen kullanılmaktadır. Allianoi'nin gün yüzüne çıkartılabilmesi için Kültür Bakanlığı'ndan istenen destekler reddedilmiş ve 2000 gönüllünün verdiği paralarla 9700 m²'lik alan sahip kültürel mirasın ancak %20'lik bir bölümü gün yüzüne çıkarılabilmektedir. Koruma Kurulu kararlarına göre arkeolojik sit olan alan hiç dikkate alınmamıştır.

Yapılan işlerin 1972 Paris Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesine, 1985 Avrupa Mimari Mirasın Korunması Sözleşmesine, 1992 Valerta-Malta Arkeolojik Mirasın Bulunduğu Yerde Korunması Sözleşmesine ve TC Anayasası'nın 63/1. maddesine aykırıdır.

12. SON SÖZ!

Su yaşamın vazgeçilmezi olmasının yanı sıra sektörler içerisinde petrol piyasasından sonra en büyük paya sahiptir. Aynı zamanda bu sektörde her şey daha yenidir ve süreklide büyümektedir. Kapitalizm açısından gelişmeye açıktır.

Özel sektörün kamu sektörünün yerini alması, kamu iktisadi teşekküllerinin özel sektöre devredilmesi gibi uygulamalar uluslararası politikaların bir sonucudur. Uluslararası şirketler kendi istemlerini hayata geçirmek için uluslararası kuruluşları kullanmaktadırlar. Zaten uluslararası kuruluşları yönetenlerin de aynı şirketler olduğu görülmektedir.

Diğer ülkelerde ve ülkemizde yaşanan örneklerle baktığımızda su hizmetlerinin özelleştirilmesini sağlayanlar aynı şirketler. Bu şirketlerin DSK'nin asıl kurucuları ve karar vericileri olduğu görülmektedir.

Hizmetin tamamen ticari mal durumuna getirilmesine gerekçe olarak, bedelini ödemedikleri şeyin sorumluluğunun üstlenilmeyeceği iddiası ileri sürülerek, piyasa mekanizmalarının çalıştırılmasıyla, fiyatlandırma temel alınmaktadır. Burada başlangıçta mülkiyetin kimde olduğu sorun olarak görülmemektedir.

Ülkemizde su yönetimi, kamu mülkiyeti ve kamu işletmeciliğinden alınarak, ekonomik mal olarak kabul edilip arz-talep odaklı işletme sistemine geçmenin alt yapısı oluşturulmuştur.

DSK, yapmaya çalıştıklarını gerektiğinde ülkelerin yasalarını da değiştirerek yapmaktadır. Bunun için ülkelerin siyasi kadrolarına gereken her türlü söylemi söyletmektedirler. Kendileri hiçbir şekilde ortaklıklarda görülmemektedir. Ülkelerin mevcut yasalarının izin vermemesi durumunda yasaları, hatta anayasaların izin vermemesi durumunda anayasalarını değiştirttiklerinin örneklerini diğer ülkelerde

olduğu gibi bizde de görmekteyiz. Ülkemizde, diğer alanlarda bu uygulamaların benzerlerini gördük ve etkilerini yaşamaktayız.

Suyun ticarileştirilmesi konusunda şirketler kendi kazançlarının toplumsal muhalefet dolayısıyla engellenmesinin önüne geçmek için tahkim anlaşması kapsamında işlerini yürütmektedirler.

AB, IMF ve DB, özelleştirmeleri zorlamaktadırlar. DB ve IMF kredi ve borç vermenin ön koşulu olarak özelleştirmeyi ileri sürmektedir. 2000 yılında IMF'nin sağladığı 40 krediden 12'si su sağlamanın kısmi yada tamamen özelleştirilmesini şart koşmaktadır. Bu yasa ve yönetmeliklerde yapılan her yeni değişiklik uluslararası şirketlerin ihtiyaçlarını giderici şekilde gerçekleştirilmektedir.

Bilindiği gibi, Küresel su politikalarının yerelde uygulamaya geçirilmesini kolaylaştıran en etkili söylem, kıtlık, kuraklık ve “küresel ısınmaya bağlı iklim değişimi” üzerine kurgulanan bir su krizi söylemidir. Oysa ki su kıtlığını, su kirliliğini yaratan, küresel kapitalist üretim biçiminin kendisidir. Sonuçta yeni liberal politikaların yıkıcı etkisi, yüksek su faturaları, kirlenmiş ve içilebilir niteliğini yitirmiş musluk suları tarımda yetersiz sulama suyu olarak yerel halka yansıtılarak, suyun kamusal bir hizmet olarak sunulmasının meşruiyeti sorgulanmaktadır.

Bugüne kadar ulusal bir su politikasının oluşturulamaması, eksikli ya da uygulanmayan yasalar ve toplumun bu konuda bilinçlendirilmemesi nedeniyle gelinen bu noktada, yaratılan “su krizi” ve panik havasının etkisinden de yararlanılarak, yüzey sularımızda olduğu gibi yeraltı sularımız da işbirlikçi yönetim ve sermaye tarafından küresel sermayeye peşkeş çekilmek istenmektedir. Su kaynaklarını küresel piyasalara açma doğrultusunda, DSİ yatırımcı bir kamu kurumundan, küresel sermayeye aracılık eden bir piyasa aktörüne dönüştürülmeye çalışılmaktadır. IMF, DB ve diğer uluslararası kuruluşların dayattığı politikalarının yanısıra, AB'nin Su Çerçeve Direktifleri vb yasa ve yönetmelikler doğrultusunda yapılan ve yapılacak yasal düzenlemelerin ülkede hayata geçirilmesinin ardından su politikaları, tamamen küresel sermaye tarafından belirlenecek, su yönetimi, uluslararası kuruluşlar ve çokuluslu su şirketlerinin de dahil olduğu küresel yönetici aktörlerine teslim edilecektir.

5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Yasası ile içme ve kullanma suyu konusunda uygulamalarda görüldüğü gibi su kaynaklarının yönetimi uluslararası şirketlere pazarlanabilen bir yapı haline getirilmiştir.

Su stratejik özelliğinden dolayı uluslararası egemenliğin güçlendirilmesi ve ticari kazançların artırılması nedeniyle her geçen gün daha da önemli olmaktadır. Yeni liberal politikalar ile çıkmaza giren kapitalizm her geçen gün kendisine yeni arayışlar aramaktadır. Bunun içinde suyun hidrolojik değişimini dikkate alarak yeni su piyasaları için gündemini belirlemektedir.

Mart 2009'da İstanbul'da toplanacak olan 5.Dünya Su Forumu'nun Türkiye'de suyun özelleştirilmesi sürecinde önemli bir dönüm noktası olacağı açıktır. Suyu piyasa değeri olan bir meta olarak değil, insanlığın ve doğanın ortak malı olarak gören ve tüm canlılar için temel bir hak olduğunu düşünler de, sorunun

sadece teknik değil doğrudan politik bir durum olduğunun bilinciyle hareket etmelidirler.

Dünyadaki ve ölkemizde, su hizmetlerinin dönüşümünde ki kısmi uygulamaları görenler, suyun kamusal bir hizmet olarak kalmasının zorunlu olduğu gerçeğini fark etmelidirler. Bunun için mühendis, mimar ve plancılar bir an önce harekete geçmelidirler.

Uygulamaların şehir yada kırsalda yaşayan hiç kimseyi ayırmayacağı gerçeğinin görülerek, köylü ve kentlilerin emek ekseninde birlikte hareket etmesinin zorunluluğu bilince çıkarılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akdoğan, A. A., 2006, *Latin Amerika'da Su Özelleştirmeleri*, Su Yönetimi: Küresel Politikalara ve Uygulamalara Eleştiri, Memleket Yayınları, Ankara.

Altınok, E. B., 2008, *24 ve 26 Aralık 2008 tarihli Kamoyu Açıklaması*, www.cmo.org.tr., Erişim tarihi: 26.12.2008.

Angı A.E, 2004, Hidroloji Kongresi, İTÜ,

Angı, AE, Küçük, İ. 2008. Ülkemiz Su Kaynaklarına İklim değişiminin Etkilerinin Öteki Tarafı, TMMOB İklim Değişimi Sempozyumu

Aslan, D., 2009, Bir Sağlık Hakkı: Temiz Su, TTB YK Üyesi

Barış, M.E., 2002. Yeşil Alan Uygulamalarında Doğal Bitki Örtüsünden Yeterince yararlanıyormuyuz? II. Ulusal Süs Bitkileri Kongresi, 22-24 Ekim 2002. Antalya.

Carson, R. (1962). *The Silent Spring*. Houghten Mifflin, USA

Belknap, R. K. and Furtado, J.G. (1967). *Three Approaches to Environmental Resource Analysis*. The Conservation Foundation, Washington, D.C. USA.

Boratav,K., 2006, "Su Kavga ları:Sıra Türkiye'de mi?, Nisan 2006,Cumhuriyet.

Boratav. K, " Su Savaşları Ne Zaman",Ekim 2008, <http://arsiv.sol.org.tr/index.php?15109>

City of Aurora Parks and Open Spaces Department, 2003. Recommended Xeriscape Plant List. Colorado, ABD.

Cooperative Extension Nassau County, 2003. Home Grounds Fact Sheet. Nassau County Horticulture Program.

Chenoweth, J., 2008, Minimum Water Requirement for Social and Economic Development, Desalination, 229, s. 245–256

Çakar, T., 2008, Suya Erişim Hakkı Suyun Maliyeti Fiyatlandırılması ve Belediye Uygulamaları,

Çınar, T., 2006, Neoliberal Su Politikaları Doğrultusunda İller Bankası, DSİ ve Belediyelerin Değişen Rolü,

Çınar, T., 2006, Türkiye'de İçmesuyu ve Kanalizasyon Hizmetleri: Yönetim ve Finansman, Su Yönetimi: Küresel Politikalara ve Uygulamalara Eleştiri, Memleket Yayınları, Ankara.

Çınar, T., 2007, Neoliberal Su Politikaları Doğrultusunda İller Bankası, DSİ ve Belediyelerin Değişen Rolü, Çevre ve Mühendis, Sayı:28.

ÇMO, 2007 Çevre Durum Raporu, TMMOB Çevre Sempozyumu, 8-9 Haziran 2007, Ankara.

Genç H. Çeliker S.A., Türkiyenin Su Potansiyeli, TEAE,

Doğdu. N, 2008, Arama – İşletme Faaliyet Raporları Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Eğitim Semineri-II Kitabı,Eylül 2008

Engels, F, 1997, İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu, (Çev. Yurdakul Fincancı), Sol, Ankara

County of San Diego, 2007. Low Impact Development Handbook: Storm Water Management Strategies. Department of Planning and Land Use, USA.

Feucht, J.R., 2007. Xeriscaping: Trees and Shrubs.

Gleick, P. H., 1998, The World's Water 1998-1999: The Biennial Report on Freshwater Resources, Island Press, s. 44.

Gleick, P.H., 1996, Basic Water Requirements for Human Activities: Meeting Basic Needs, Water International, 21 (1996) 83-92, IWRA.

Goleman, D. (2003). Yıkıcı Duygular ile Nasıl Başa Çıkabiliriz? İnkılap.

Güler, B., A, 2005, Yeni Sağ ve Devletin Değişimi, Yapısal Uyarlama Politikaları 1980-1995, İmge Kitabevi, Ankara

Güngör, N; 2008, Jeotermal Kökenli Gazlar; Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Eğitim Semineri-II Kitabı,Eylül 2008

Kapan İ, Suyun Stratejik Dalgaları, bky, 2007

Kayır, G., Ö., Akıllı, H., 2006, Antalya Su Hizmetlerinde Özelleştirme, Su Yönetimi: Küresel

Küresel Su Politikalarının Ulusal ve Yerel Ölçekte Yansımaları”, 24-25 Ekim 2008 TMMOB Mersin Kent Sempozyumu’nda sunulan bildiri.

Making the Best Use of Water for Agriculture, FAO, 2002

McHarg, I. (1969). Design with Nature. Doubleday, Garden City, NY

Mert, A., 2008, IMF ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çokuluslu Şirketlerin Türkiye’deki Uygulamaları,

Meteorolojik Karakterli Doğal Afetler ve Meteorolojik Önlemler, TMMOB Meteoroloji Mühendisleri Odası, 1999

Minibaş, T., Globalizmde Suyun Ekonomi Politikası, 7. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi: Yaşam, Çevre, Teknoloji Bildiriler Kitabı, İzmir, 2007, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası.

Kıran A, 2005, Ortadoğu’da Su Bir Çatışma yada Uzlaşma Alanı, Kitapyayınevi

Miller C., 2003. Gardening In The Pinery, A Recommended List of Xeric Plant Materials That Will Conserve Water. Reprinted From the Town of Parker Colorado Website.

Öngür, T., 2007, Yurtsever Mühendisler Toplantısı Konuşma Notları.

Öngür, T. , 2007, Melen Ne Menem Bir Proje? çalışması.Salihoglu, S., 2006, Küresel Su Siyaseti

Paşaoğlu S.,2004, “Su Zengini Değiliz” Türk Tarım dergisi,Sayı 156,

Peterson, D., 1996. Logical Landscapes for Green Living in Central Texas. City of Austin’s Green Builder Program. www.greenbuilder.com

Politikalara ve Uygulamalara Eleştiri, Memleket Yayınları, Ankara.Kilim.,E,E, vd., “Su Politikadır:

Robert J, 2003, (Tercüme Metin Duran-Mustafa Erdem Sakınç), Suyun Ekonomi-politiği, Ütopya

SOL, 2008, Kamuculuk Suç Oldu, <http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=30221>, Erişim tarihi: 14 Aralık 2008.

Su Hizmetleri Yönetimi Antalya İncelemesi (1999) TODAİE Yayınları No:10

Şahin Ş, Bilgili C, Peyzaj Plan ve Uygulamalarının Us Kaynaklarının Korunmasındaki Etkisi ve Ülkemiz Gerçeği, A.Ü. Ziraat Fak. Peyzaj Mim. Böl.

Şen, H. 2009. Munzur Dizginleniyor, JMO Haber Bülteni. Sayı 2009/1

Tamer Görer, N., 2008, “Türkiye’nin Gündemindeki Su Sorunları”, PLANLAMA, Dergisi özel sayı:Kent Planlama ve Su, TMMOB Şehir Plancıları Odası yayını, s: 67-81.

TC Anayasa Kitabı

Şen S, 1993, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Bağlam

Şentürk. N; 2008, Doğal Minareli Sular ve Yasal Durum, Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Eğitim Semineri-II Kitabı,Eylül 2008

Şırva V. 2207, (Tercümesi Ali K. Saysel) Su Savaşları, Özelleştirme, Kirlenme ve Kar,bgst yayınları

TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Kimya Mühendisleri Odası, Çevre Mühendisleri Odası Ankara Şubesi ve Ankara Tabip Odası’nın birlikte hazırladığı “Ankara Su Sorunu Değerlendirmesi ve Kızılırmak Suyu Raporu” (Kimya Mühendisliği Dergisi, Sayı 169).

TMMOB İklim Değişimi Sempozyumu 13-14 Mart 2008

TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Bülteni, Sayı: 3, s.70-78.

TMMOB Peyzaj Mimarları Odası, 2008, İ.Melih Gökçek hakkında suç duyurusu dosyası.

TMMOB Su Politikaları Sempozyumu Bildirileri 1. Cilt.21-23 Mart 2006,Ankara

TMMOB Su Politikaları Sempozyumu Bildirileri. 2. Cilt .21-23 Mart 2006,Ankara

TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı 1. Cilt, Ankara.

TMMOB 2. Su Politikaları Sempozyumu Bildirileri Kitabı 2. Cilt 20-23 Mart 2008, Ankara

Tomambay M, Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu, ara kitap, 2008

Topçu, F. H., 2006, Suda Dış Kredi: İzmit Örneği, Su Yönetimi: Küresel Politikalara ve Uygulamalara Eleştiri, Memleket Yayınları, Ankara.

Topçu, F. H., 2006, Yerel Yönetim Birliği Eliyle Su Özelleştirilmesi: ÇALBİR Örneği, Su Yönetimi: Küresel Politikalara ve Uygulamalara Eleştiri, Memleket Yayınları, Ankara

Turhan, Ş., Tekeller Suyun Başını Tuttu, 2003, www.evrensel.net/03/03/16/ekonomi.html; erişim tarihi: 05.12.2005; “En Pahalı Suyu Çeşmeliler İçiyor”

Türkiye Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu, 2008, Suyumuzu, Yaşamımızı Satışa Çıkarıyorlar, Ekim 2008

TÜSİAD, 2008, Küresel Su Krizine Karşı Çözüm Arayışları: Şebeke Suyu Hizmetlerine Özel Sektör Katılımı – Dünya Örnekleri Işığında Türkiye İçin Öneriler, TÜSİAD No: T/2008-09/470.

Tülek, B., 2008. “Xeriscape” Kurakçıl Peyzaj. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilimdalı Yüksek Lisans Semineri. Ankara.

Türkiye Çevre Durum Raporu, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayını, 2007, Ankara.

Ulusoy K. Küresel Ticaretin Son Hedefi Su Pazarı, Kristal Kitapları, 2007 Ankara

Uslu, A., 2002. İthal Süs Bitkileri İle Ekonomik/Ekolojik Park Tasarımı Gerçekleştirilebilir mi?

U.S. Environmental Protection Agency, 2003. Water-Efficient Landscaping. EPA Water Resources Center, U.S. Environmental Protection Agency, Washington. www.epa.gov/OWM/water-efficiency/index.htm

Yıldız D, Su sorunu Açısından Akdeniz'in Doğusu, Bizim Kitaplar, 2008

Van Buuren M (1994) The hydrological landscape structure as a basis for network formulation; A Case Study for the Regge Catchment-NL. In: E.A. Cook and H.N. van Lier (Eds), Landscape planning and ecological Networks , 20: 117-137.

Wade G. L. and Midcap J. T., 2007. A Guide To Developing a Water-Wise Landscape. The University of Georgia Cooperative Extension

Whitford, V., Ennos, A.R., Handley, J.F., 2001. “City form and natural process”-İndicators for the ecological performance of urban areas and their application to Merseyside, UK. Landscape and Urban Planning , 57, 91-103.

<http://www.dsi.gov.tr>

<http://www.eie.gov.tr>

<http://www.ext.colostate.edu/pubs/garden/07229.html>

<http://www.cevreorman.gov.tr>

<http://www.migem.gov.tr>

<http://www.ntvmsnbc.com/news/453314.asp>

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=10&ust_id=3

